

ONOMASTICON DACIAE

NUMELE DE PERSOANE IN INSCRIPTIILE PROVINCIEI

Un vechiu desiderat al studiilor noastre istorice și arheologice e adunarea întregului material onomastic pe care-l oferă inscripțiile din Dacia Traiană și cercetarea lui în vederea cunoașterii mai apropiate a compunerii etnice a populației din această provincie în epoca romană, ceace — alături de alte elemente: istorice, arheologice, lingvistice — ar da puțința unei înțelegeri mai ușoare a caracterului romanității de aici și a romanismului oriental în genere. Materialul epigrafic ce stă la îndemână în Dacia și în alte provincii cu privire la această regiune e destul de bogat, și s'a observat chiar că e mai abundent decât în alte părți, ca de ex. în Moesia superioară învecinată, unde e localizat de unii centrul de formare, sau de alții leagănul exclusiv al Romanilor carpatici și a celor balcanici. Textele epigrafice: inscripții pe piatră și marmoră, pe cărămizi și alte obiecte mărunte, pe tablele cerate, etc. din Dacia Traiană oferă un considerabil număr de numiri personale, de care s'a ținut seama — în bună parte — de către învățații care au scris despre această provincie. A lipsit însă o sistematizare integrală a acestui material documentar, și o clasificare riguroasă după obârșie a numelor și a purtătorilor lor, care să dea o ușoară privire de ansamblu asupra elementelor etnice ale populației provinciale, în măsura în care neamul lor poate fi stabilit pe baza numelor personale sau a altor indicații precise.

Pentru realizarea unei asemenea încercări, destul de dificile, se cere nu numai o deplină orientare în epigrafia și antichitățile romane, ci mai ales cunoștințe precise, experiență și o vastă documentare în problemele de onomastică antică, fără de care orice efort e iluzorie și nu poate da rezultate exacte și utile, ci îngrămădiri de material și interpretări lacunoase și unilaterale.

Din îndemnul și sub supravegherea cercetătorului istoric și arheolog budapestan A. Alföldi, și însuflețit de dorința de a aduce un serviciu științei antichității, un tânăr studios ungar, Andrei Kerényi a adunat din inscripțiile găsite între hotarele Daciei sau în afară numirile de persoane care au locuit aici ori au avut vreo legătură cu acest pământ în cursul sec. II-III d. C.¹⁾. E o lucrare de proporții destul de întinse și prezentând un material abundent, care formează teza de doctorat a unuia dintre elevii lui Alföldi. Intenția acestui învățat, când a încredințat lui K. studierea unei asemenea probleme, va fi fost aceea de a pune la îndemâna tuturor un repertoriu complet, sistematic, alcătuit pe baze strict științifice al materialului onomastic al Daciei romane, care să servească apoi ca îndreptar pentru studiul problemelor etnografice și istorice ale provinciei. Ideea este într'adevăr frumoasă și de mare însemnătate pentru trecutul acestui pământ; dar felul cum a înțeles și a izbutit să o ducă la îndeplinire K. lasă foarte mult de dorit și rămâne cam departe de valoarea ideii și intenției care l-au îndemnat la muncă, și mai ales de proporțiile osteneții ce și-a dat. E de relevat, ca o primă impresie, sânguința laudabilă cu care au fost adunate inscripțiile din *CIL* III și din numeroase publicații ulterioare; era necesar să fie utilizate toate publicațiile ce conțin material privitor la Dacia, ceace K. n'a făcut decât în parte. E interesant de remarcat că nu cunoaște câteva reviste destul de importante în care se găsesc numeroase inscripții romane, mai ales din Oltenia²⁾, și din care ar fi putut lua un număr de circa 40 de nume personale, în mare parte romane (mai jos, I) și câteva grecești. Materialul adunat e împărțit pe capitale, după naționalitatea sau originea numirilor: I romane, II ilirice și celtice, III tracice, IV grecești, V orientale, VI de origine nesigură, și la fel în apendicele cuprinzând

¹⁾ Kerényi András, *A Dáciai személynévek (Die Personennamen von Dacia)*, Dissertationes Pannonicae, I fasc. 9, Budapesta 1941, 303 p., în 8° [apărută în 1942].

²⁾ Pe cari le putea găsi fără prea multă căutare: *Arhivele Olteniei, Buletinul Comisiunii monumentelor istorice* (neutilizat, deși e cuprins în repertoriul bibliografic dela pag. 290), *Buletinul Muzeului național militar din București*, I 1937—IV 1941. Băreacăilă *Drubeta* și *Une ville daco-romaine: Drubeta*, și alte publicații mai mici, din ultima vreme (ca Ștefulescu *Gorjul istoric și pitoresc*), citate acum în urmă și cu materialul de inscripții produs în suplimentul epigrafic al Olteniei la D. Tudor *Oltenia romană*, București 1942, p. 323—358.

nume de persoane din afara Daciei, având vreo legătură cu această provincie. Valoarea criteriilor și precizia metodei le vom vedea, pe scurt, mai jos. Urmează apoi în partea II-a (p. 223—285) clasificarea pe categorii sociale și ocupații a persoanelor, în cadrul repartizării după origine etnică făcută în capitoul anterior. La sfârșit, considerații de ordin statistic și istoric, pe baza datelor obținute din categorisirea stabilită.

Ceeace contează mai mult la o asemenea lucrare e în primul rând repartizarea sistematică și valorificarea materialului onomastic, după criterii temeinice. În această privință e necesar a preciza dela început că la K. sârguința arătată la adunarea materialului de inscripții nu e nici pe departe întregită de tot atâta, sau măcar o apropiată pricepere, competență și claritate în clasificarea sistematică a numirilor, deși precizia filologică e, mai ales aici, condiția de căpetenie a reușitei unei încercări destul de gingașe ca cea făcută de K. E adevărat că, în această privință, el are grije să-și califice singur lucrarea ca „o adunare de material brut“ (rohe Zusammenstellung), cu oarecare modestie, care — mai ales față de modul categoric în care trage concluzii în privința continuității etnice din Dacia (nota 6), — poate fi interpretată ca o falsă modestie, și oricum, cuvintele „rohe Zusammenstellung“ sunt din nenorocire adevărate, mai ales *roh*. Lipsit de cunoștințe exacte asupra onomasticeii antice în general, despre care și-a format numai idei aproximative și foarte vagi (pentru a nu mai vorbi de unele cunoștințe de lingvistică și filologie comparată, necesare și acestea, când se cercetează un material de limbă atât de prețios cum sunt numele de oameni)³⁾, — K. a realizat o masivă complicație de numiri, așezate alfabetic⁴⁾, împăr-

³⁾ Complet strein de asemenea probleme, K. nu se limitează, totuși, la înșirarea materialului de numiri, ci uneori vrea chiar să le analizeze pentru studiu fonetic și morfologic, de ex.: n. 1633 pentru numele illiric (de fapt: tracic!) *Dades* el compară illir. *Dases*, *Dazas*; pentru *Dizo* n. 1650 cf. *Bisena*, *Bis-ius*, *Biza-tus*, *Biso*; pentru *Denzi* n. 1764 amintește „asemănătoarele“ *Deus-us*, *Deus-a*, *Deus-o*, *Deus-ara* (!) — greșeli de amator de filologie, pe care nu și le poate permite nici un student din anul I dela Epigrafie, și cu atât mai puțin un doctor în disciplinele clasice. Asemenea „observații“ — cum face adesea K. — tradează o totală desorientare în studiul numelor, pe care nu-l poate ignora cine are pretenția de a da repertoriul onomastic al Daciei romane.

⁴⁾ Ordinea alfabetică lasă, deasemenea, foarte mult de dorit, cu numeroase greșeli și frecvente sărituri și așezări de nume nelalocul lor, mai ales la

țite în câteva capitole, și însoțite de texte epigrafice reproduse integral în repetate rânduri (adică aproape la fiecare număr), ceea ce a dat proporții impresionante unor simple cataloage de numiri personale.

În ce privește clasificarea numelor după popoarele de origine — în special cele barbare — K. s'a limitat la compilarea vechilor repertorii, al lui Holder pentru Celți, Krahe pentru Illiri, Tomaschek pentru Traci, și uneori punând la contribuție lucrări mai recente ca ale lui Mateescu (pe care-l citează mereu, fără să-l utilizeze în aceeași măsură, mai ales pentru emendări de inscripții cu nume tracice din Dacia); pentru Italicii utilizează lucrarea fundamentală a lui Schulze și pe Forcellini, iar pentru Grecii și orientali în genere nu cunoaște decât vechiul și în ce privește izvoarele literare excelentul dicționar de nume proprii al lui Pape. Încercarea de a da o clasificare după origine a numelor din Dacia ar cere mai multă orientare și experiență personală în materie. Dar lipsa acestora putea fi compensată prin utilizarea mai atentă, la maximum, a rezultatelor la care s'a ajuns prin munca altora, ceea ce K. n'a făcut decât în măsură relativă, cât i-a îngăduit graba inexplicabilă cu care a compilat listele de nume. De aici gravele lacune în repartizarea după obârșie a materialului onomastic; de ex. nume sigure și de multă vreme recunoscute tracice ca *Dizo*, *Pirusus*, sunt trecute de el între Illiri, nume orientale ca *Farnax*, *Sarapio*, *Themo* cuprinse între cele

cele romane, de ex.: n. 577 *Cassius*, 578 *Catullus*, 579 *Caecilia*, 581 *Calpurnia*, 584 *Candida*, 586 *Cassia*; 841 *Iulianus*, 842 *Ianuarina*, 845 *Ingenua*, 847 *Iulius*; 1580 *Vitalianus*, 1581—3 *Vitalis*, 1584 *Victoria*, 1585 *Victorina*, 1587 *Viria*, — dar și la cele barbare: 1652 *Epiratius*, 1653—8 *Epicadus*, 1659 *Geldo*, 1660 *Gallicanus*; 1775 *Mucapuis*, 1777—8 *Mucapor*, 1780 *Mucasenus*; 1943 *Eucharistus*, 1944 *Encolpus*, 1945 *Euetichus*, 1963 *Eutychia*, 1964 *Evangelus*, 1965 *Euanthus*; 2046 *Pilipis*, 2047 *Phamp.*, 2048 *Philetus*; 2131 *Barsimsus*, 2132 *Bericio*, 2133 *Bassus*; 2172 *Surillio*, 2173 *Syrillio*, 2174 *Surus*, 3176 *Suria*, 2177 *Surilla*, 2178—9 *Syra*, 2180 *Syrus*, etc. — Lucrul nu poate fi atribuit vreunor neajunsuri de natură tipografică, întrucât număratoarea e respectată, ci ușurinței superficiale cu care lucrează K. și lipsei de control, de care se resimte lucrarea lui, atât în chestiuni de amănunt, cât și în problema principală a clasificării materialului onomastic. Greșeli ca cele semnalate aici sunt mai mult de natură formală și nu au prea mare importanță, deși pot deruta pe cercetătorul care ar căuta vreun nume din Dacia în repertoriul lui K. fără a urmări cu atenție spre a observa eventualele scăpări și erori în ordinea alfabetică.

grecești, în timp ce — lucru mai grav — numele celtice sunt puse devalma cu cele illirice (ca nume „illiro-celtice“), — pentru a nu aminti decât erorile cele mai mari⁵⁾.

Procedând, astfel, după criterii adesea foarte subiective — și nu arareori după bunul plac —, K. a dat o clasificare în bună parte greșită a numelor scoase din materialul pe care l-a utilizat. La acestea se adaugă însă nu puține lipsuri în documentare (în afară de cele semnalate mai sus), de ex. neutilizarea unor publicații mai recente, cuprinzând inscripții emendate, cu nume personale barbare (cazuri mai jos, III 9, VI 36, IV A 18, etc.), ori — mai grav pentru un cercetător ungar — ignorarea unei inscripții cu nume trac, emendată și într'o publicație ungurească cunoscută, se pare, autorului nostru, căci o citează la repertoriul bibliografic (mai jos, IV 3). Aceste și alte motive — pe care ar fi greu și fără folos a le înșira aici și care sunt arătate, în oarecare măsură, la fiecare capitol mai jos, — l-au dus pe K. în chip firesc la rezultate generale greșite cu privire la numărul și raportul dintre ele a diferitelor categorii de nume din Dacia romană, ca și apoi — consecință fatală a acestor calcule — la con-

5) Dar inadvertența autorului nostru nu se limitează la domeniul onomasticeii antice (pentru care ar putea eventual să invoce scuza că e cazul unei materii cu totul „speciale“), ci se extinde, cu mai mare gravitate, la lucruri ceva mai elementare din domeniul epigrafiei: simpla citire a inscripțiilor. Un singur exemplu va fi lămuritor: inscripția onorifică *CIL III 1464*, pusă în capitala Daciei, lui Ulpius [Victor] (pentru a cărei carieră cf. Stein *Dacien nach dem Bruderkrieg im Hause des Severus*, 1942, 6—9), fost proc. Aug. [prov.] Dac(iae) Apul., a(gens) v(ices) p(raesidis), item proc. prov. Porol., etc., item proc. ad bona Plautiani, trib(unus) mil. leg. II Part., praep. vexill. auxiliar. Pann. infer., praef. coh. VII Breucor.; așadar, după ce fusese tribunus militum în leg. II Partica, Ulpius Victor a ocupat funcția de procurator ad bona Plautiani, în urma prăbușirii acestui praefectus praetorio al lui Septimius Severus și socru al lui Caracalla, întâmplată în Ianuarie 205. Ce a scos K. din această inscripție? Citind: proc. ad bona Plautiani trib(uni) mil. leg. II Part., praep(ositi) vexill. auxiliar. Pann. inf., praef(ecti) coh. VII Breucor., face din potentatul dela Roma Fulvius Plautianus un tribun în leg. II Partică, praep. vexill. etc., și totodată cetățean al Daciei (n. 1149), iar apoi îl face Ulpius [Plautianus] proc. Aug. [prov(inciae)?] Dac. Apul. (n. 2472), — fără să-și fi dat osteneala măcar să se uite cu atenție la nota pusă de Mommsen după textul inscripției: „item Plautianus, cuius honorum curator Ulpius fuit, socer est Caracallae interfectus imperante Severo a. 203“. Nu mai e necesar a spune cu câtă precauție e de consultat, în toate privințele, cartea lui K. Dar A. Alföldi trebuia să controleze mai cu grijă asemenea noi „lecturi“ de inscripții propuse de elevul său.

cluzii și „considerații“ de natură istorică-etnografică unilaterale în ce privește alcătuirea etnică a populației din această provincie⁶⁾, și în fond tendențioase, vădit influențate de preocupări politice streine științei obiective, care nu poate fi servită prin asemenea interpretări incorecte a unui material documentar greșit studiat și clasificat.

Din cauzele expuse aici, pe scurt, lucrarea lui K. a trecut cam mult limitele „greșelilor“ admisibile cu cea mai largă bunăvoință în această materie. Afară de partea cu numele romane și grecești (v. mai jos, I, II), restul lucrării, privitor la foarte importante nume personale „barbare“: illirice, traco-dacice, orientale și celtice, este inutilizabilă și astfel inutilă, bună poate numai ca o încercare pregătitoare (ca ceace neamțul numește o „vorarbeit“), dar nici decum ca un repertoriu real sau destul de apropiat de realitate⁷⁾, care să dea o idee aproximativă asupra elementelor de origine etnică sigură din Dacia romană. Dar nu numai sub raport onomastic-lingvistic e de puțin folos cercetătorilor cartea lui K., ci mai ales din punctul de vedere etnografic-statistic al provinciei dacice. Un material documentar de numiri atât de bogat trebuia să fie utilizat în primul rând pentru a da o iconă cât mai aproape de realitate a stărilor demografice și a raporturilor etnice între diferitele categorii de neamuri, care pot fi identificate în inscripțiile locale. Ar fi fost necesar să se urmărească nu numai singuratecele nume (care de altfel sunt cam eronat clasificate de K., precum s'a spus și se va vedea mai jos), ci toate persoanele după apartenența etnică ce poate fi stabilită

6) La p. 286 găsim o asemenea concluzie scoasă din raportul grupelor de numiri personale: „cea mai redusă posibilitate există pentru o continuitate daco-romană în Dacia. Exprimat în cifre: e de două ori mai mare puțința ca în Dacia să fi existat o continuitate illirică și celtică, decât una tracică (înțelegând, deasemenea, și pe Tracii balcanici din Dacia); de altă parte, de patru ori și jumătate e mai mare posibilitatea unei continuități grecești și aproape mai mult de patru (!?) ori mai mare a continuității de viață siro-orientale, decât a supraviețuirii populației autohtone dacice, extirpate (de Romani), după mărturia obiectivă (!) a materialului de nume“.

7) La unele capitole, aproximația rezultatelor obținute de K. este foarte departe de măsura realității. Astfel, la numele orientale nu ajunge nici pe jumătate proporția justă, iar la numele traco-dacice nu dă decât 42 din totalul de 67 existente. Asemenea erori duc, evident, la consecințe istorice cu totul deplasate ca cele semnalate în nota precedentă, și nu pot decât să deruteze nu numai pe cititorul nespecialist, ci chiar și pe cercetătorii neavertizați.

prin datele în legătură cu originea și relațiile lor familiare: la rubricile pe naționalități a numirilor trebuiau cuprinși toți indivizii cari au nume romane ori grecești și sunt de neam barbar (trac, oriental, illiric, celtic). Gruparea trebuia făcută nu numai după numele (nomina sau cognomina) — e vorba mai ales de cele barbare — ci, pe cât posibil după legăturile familiare, spre a grupă la o singură naționalitate pe toți aparținătorii unei familii. Incât alături de repertoriile de nume, alese după criterii riguroase, erau necesare tot odată repertorii cuprinzând toate persoanele de neam barbar și cari poartă nume bune romane sau grecești; ceea ce a făcut K. la p. 252—3 („persoane cu nume romane, cari nu sunt de neam roman“) este prea puțin, și nu contribuie aproape de loc la ilustrarea procesului de romanizare, ce se poate urmări, cu oarecare aproximație, după schimbarea numelor personale dela o generație la alta, avându-se în vedere și desfășurarea în timp a acestui fenomen etnic și cultural-istoric, fără a pierde din vedere faptul că în acest domeniu, față de sărăcia documentară, statisticile sunt departe de a avea valoare absolută⁸⁾. Materialul onomastic, destul de abundent, al Daciei romane trebuia studiat, integral, după asemenea criterii, și cu preocuparea desinteresată de a înțelege organic procesul istoric al vieții provinciale de aici și a fenomenului de romanizare; e destul de regretabil că autorul nostru nu s'a putut emancipa de sub teroarea ideii inveterate — care a prejudiciat mult studiile privitoare la trecutul acestui pământ — despre „stărpirea“ elementului autohton din Dacia, pe de o parte, și a dispariției oricărei urme a romanismului în regiunile carpatice, de alta. Pentru a înțelege procesul istoric al romanismului din Dacia e necesară o valorificare deplină și deplin obiectivă a unui material documentar — relativ redus, e adevărat, dar cu atât mai prețios —, și nu a-l interpreta cu anumite preocupări, după ce l-ai clasificat greșit sau l-ai nesocotit, cu tendențiositate sau din nepricepere, — amândouă motive destul de condamnabile⁹⁾.

⁸⁾ Rezervă justificată își exprimă asupra valorii unor asemenea statistici C. Daicoviciu *Le problème de la continuité en Dacie* 28, și în speță, asupra cărții lui K., ca urmare a unei prime examinări, în *Siebenbürgen im Altertum* Buc. 1943, p. 105, nota 1 și p. 116, nota 1 (cf. și *La Transilv. nell'antichità*, 1943, p. 107, nota 1 „Il lavoro di A. Kerényi, *Die Personennamen*, sui cui risultati si basa l'Alföldi, non è, oltre a tutto, esente da gravi errori“).

⁹⁾ In recensia foarte judicioasă pe care o face în *Deutsche Literatur-*

Aceste câteva considerații sumare arată că e absolut necesară, în primul rând, o reexaminare și o nouă clasificare a materialului onomastic al inscripțiilor din Dacia, făcută după criterii precise, care să prezinte o icoană mai fidelă a numărului și raportului dintre categoriile de provinciali, a căror obârșie etnică poate fi stabilită în baza numirilor personale. În cele ce urmează sunt date, integral, repertoriile de nume „barbare“, împărțite pe capitole, alfabetice, în ordinea importanței numerice: Illirii, Traco-dacii, Orientalii și Celții, precum și Dacii cu nume naționale din inscripțiile aflate în afara patriei lor de obârșie. Acest repertoriu nu are pretenția de a fi definitiv și nu e decât o repartizare a numelor personale după originea etnică, făcută cu mai multă acribie, în măsura îngăduită de posibilitățile de informare și de stadiul cunoștințelor de azi în această materie, care e încă destul de nesigură în unele privințe. Vor fi cuprinse, astfel, la toate categoriile, toate numele barbare de persoane amintite în inscripții și care au făcut parte din populația provinciei, chiar dacă din documentele respective ar rezulta că unele personaje nu e probabil să fi stat vreodată în Dacia, cum ar fi de pildă părinții militarilor din timpul cuceririi Daciei sau din anii imediat următori, considerând că nu se poate face o distincție absolută între locuitorii permanenți ai provinciei și cei cari sunt amintiți numai întâmplător în textele epigrafice de aici. Scopul acestui mic „onomasticon Daciae“, cuprinzând numai numele personale barbare, este acela de a clasifica materialul de nume deocamdată după criterii filologice-lingvistice¹⁰⁾; căci numai după ce avem

zeitung 64, 1943, 184—7, H. U. Instinsky observă, între altele, că cercetarea lui K. nici nu oferă un tablou clar al raporturilor etnice din Dacia, nici nu urmărește procesul de romanizare în succesiunea cronologică și în formele lui diferențiate. Obiecția din urmă, pe cât de justă, e pe atât de nelalocul ei: se cere adică urmărirea și punerea în lumină a fenomenului de romanizare a Daciei, tocmai din partea unui cercetător crescut într'o școală arheologică-istorică, în care irealitatea romanismului și lipsa lui de putere vitală în Dacia Traiană are valoarea de dogmă și e o veche deviză ce trebuie salvată cu orice preț.

¹⁰⁾ Subliniem din nou: *numai pe cele barbare* (adică de altă origine decât romană sau grecească), și nu toate personajele de neam illir, trac, etc., a căror origine etnică poate fi stabilită cu siguranță după legăturile familiare ori după alte criterii precise asupra naționalității lor, fiind știut că foarte mulți locuitori ai provinciilor imperiului, de obârșie neromană, poartă nomina Romana. Astfel nu vor fi cuprinse în repertoriile de mai jos cazuri ca: Illirii

o asemenea împărțire mai riguroasă va fi cu puțință o repartizare după ocupații și stare socială a provincialilor din Dacia, precum și o cercetare mai aprofundată, pe temelii solide, a dificilei probleme a romanității dacice, în care trebuie integrată și una din chestiunile cele mai obscure ale antichității Europei sud-estice: soarta elementului autohton traco-dacic în această provincie și în restul imperiului roman, ca și romanizarea lui prin limbă și credință*).

I. NUME ROMANE

Aspectul caracteristic și general al provinciei cucerite și organizate de Traian e romanitatea ei remarcabilă, recunoscută de

Maximus fiul lui *Bato* (III 14), *September* fiul lui *Plator* (III 71), *Crescens* fiul lui *Plator* (III 77), *Maxsimus* fiul lui *Verzo* (III 108), Traco-dacii *Cesorinus* tatăl lui *Mucasenus* (IV 38), *Aurelius Bassus* și *Aurelia Bassina* din familia traco-dacică a lui *Aurelius Denei* și *Aurelia Prisosta* (IV 52), *Sex. Rufius Achilleus* fiul lui *Sex. Rufius Decibalus* (IV A, 10), Orientalii *G. Iulius Dius* și *Irenicus* frații lui *Farnax* (V 16), *Zenon* fiul lui *Tarasus* (V 44), *Marcus*, *Antonius* frații lui *Nal* și fii lui *Thaemo* (V 45), *Gaius Gaianus* et *Proculus Apollofanes Suri negotiatores*, *CIL* III 7915, 1431 (cf. *Instinsky l. c.* 186), *Celții* *Cl. Montanus* tatăl *Claudiei Amba* (VI 5), *Ulpia Constantina* fiica lui *Ulp. Congonius* (VI 14), *C. Iul. Paternus* fiul lui *L. Iul. Leuganus* (VI 23), *Aur. Fabius* fiul lui *Aur. Reburus* (VI 37), *Vitalis* fiul lui *M. Ulp. Saccus* (VI 38) *C. Rusticinus*, *C. Iulius Rusticus* fii, *Antonia Protogenia* nora femeii *Antonia Sisiata* (VI 41), etc. Asemenea cazuri, ce trebuie să fi fost extrem de frecvente printre provincialii din întreaga lume romană, pot fi observate numai când respectivul „Roman“ aparține unei familii în care se constată vreun neîndoielnic nume barbar, sau când se precizează că e vorba de un „(natione) Syrus, Dacus, Thrax“, ori (mai puțin sigur) „domo —“. Clasificarea tuturor locuitorilor Daciei după naționalitate, nu numai pe baza onomastice, ci și după criterii de altă natură, nu poate fi făcută în cadrul acestui repertoriu onomastic; ea trebuie să formeze obiectul unei cercetări aparte, care să fie totodată o revizuire integrală și temeinică a materialului epigrafic din Dacia și din imperiul roman, privitor la provincia noastră. Numai o asemenea lucrare de ansamblu va putea permite să se tragă concluzii de natură etnică și istorică în legătură cu populația provincială din Dacia și cu romanitatea ei.

*) Se cuvine a exprima aici cele mai vii mulțumiri d-lui prof. C. Daicoviciu, istoric al Daciei Traiane și cel mai bun cunoscător al problemelor acestei provincii, pentru sollicitudinea constantă cu care a întâmpinat lucrarea de față, pentru unele sugestii de ordin bibliografic în legătură cu redactarea ei, ca și pentru faptul de a ne fi pus la îndemână câteva publicații necesare din biblioteca sa personală de specialitate.

aproape toți cercetătorii mai vechi și mai noi; e un fenomen oglindit în marele număr de inscripții latinești (peste 2000, față de care cele grecești sunt abia două duzini), în monumentele și resturile arheologice cu caracter roman-occidental, în felul de organizare și în viața provincială, care toate lasă o puternică impresie de intensitatea romanizării și a pătrunderii limbii latine în această regiune¹¹). Compunerea etnică a populației sale nu era, însă, în aceeași măsură romană sau în general italică, întrucât — cum se poate stabili documentar — ea cuprindea numeroase elemente alogene (v. mai jos). Aici e de relevat deocamdată faptul că s'a observat marele număr de nume personale italice în inscripțiile găsite pe întreg cuprinsul provinciei dacice, ceea ce — deși lipsea o statistică precisă — a dus la concluzia generală că numirile de aici sunt în majoritate sdobitoare de factură romană.

Materialul adunat de K. aduce o confirmare deplină pe baze statistice acestei realități. Din totalul de aprox. 2600 nume din inscripțiile Daciei, cuprinse în repertoriul lui, 1860 sunt romane sau de tip italic (p. 3—135, nr. 1—1590 și p. 195—211, nr. 2250—2496); în această cifră se cuprind toate personajele constatate în Dacia sau originare de aici și care poartă nume romane, chiar dacă despre unele există indicii peremptorii asupra originii barbare a purtătorilor (Illiri, Traco-daci, Orientali, Celți). Criteriul după care se face deosebirea numelor romane fiind în genere simplu și aproape fără echivoc, listele întocmite de K. pot fi socotite — grosso modo — valabile, și nu e necesară o nouă clasificare a materialului; e suficient deocamdată a face unele corectări și adăugiri de material omis de K.

Trebuie șterse câteva nume greșit trecute la Romani: n. 41 *P. Aelius Dacianus* (IV 11), 320 *Aulus* (= *Aulusanus*, IV 3), 503 *Aurelia Pirusi* (IV 51), 1126 *Panianus* (III 61), 1226, 1261, 2548 *Scervius* (III 86), 1341 *Trosius* (III 102), 1149 *Plautianus* (praef. praetorio!, v. nota 5), 1379a *L. Marius Perpetuus* (= 2143), etc., și adăugate alte circa 29 nume romane, puse de K. la Illiro-celți: 1603 *P. Aelius Sept. Audeo* (?), 1661 *P. Aelius Gemelus*, 1713 *Aur. Sedatus*, 1714 *Aur. Sedatus*, 1759 *Volusius Titianus*, și mai numeroase la orientali: 2133—2142 *Aur. Sedatus*, 2143 *Bassa*, 2144—2149 *Bassinus*, 2150 *Bassius*, 2160 *Aurelia Marina*, 2161 *Aurelius Marinianus*, 2162—2165 *Marinus*; apoi aprox. 40 de nume în inscripții necunoscute lui K.: *Aurelius Cassianus et Veteranus* (*Arch. anz.* 1909, 299) din Potaissa, și mai ales privitoare la Oltenia, în publicațiile citate mai sus

¹¹) Vezi în special C. Daicoviciu *Le problème*, p. 22 ss., și *Siebenb.* 131 ss., ca și Fr. Altheim *Die Soldatenkaiser* 265.

p. 187, n. 2, și pe care le reproducem după Supplementum epigraphicum din *Oltenia romană* de D. Tudor: Apulensis [ser.]vil. nr. 5, M. Cuspi[dius ...] 10, Cn. Aemi[li]anus 11a, Lupus tribunus 11b, Gratae Vita[li]s 15, Aur[eli]us ...] 20, Val. V[i]b[ili]us Iul. Pae[ti]nus? V[al?]enus 28, M. Arrius Saturninus, Arria Saturnina soror 29, [?Aelia] Marcian[a] soția lui [?M.] Va[l.] Alexander 30, Iulius [...m]ariu[.] 31, Aurelius Mercurius milis coh. I Sagitt., Aurelius Iulianus 40, Germanus, Super 59, [?Mar]cel[us?] 70, Voluss[ianus], L. Val[er]ius ...] 71, [A]el. Lucius, Ael. [Do]mitius Pul[cher] 72, Marciana et Quintilianus 118, L. Aureli[us] ...] 120 (primul), ... Ceselinus 121 (primul), 174 M. [Tiber]ius [Mar]cian[us] 174, [Sept]imius, Septimius et Peregrinus 175, M. Cassius Herculanius 185, A[eli]us Ger[manus] 186, C. Ant. Iulianus 187, P. Iulius Vitalianus 203, Marc. Martinus 204, Aurelius [...] 212, [...] Domi]tio C. f. [...]ctrice, [...]a]nuariu[us] 233, P. Aenius Cos. IV. Citius Pastor 253; sau în alte publicații, ca *Közlemények* Erd. múz. I 1941, 111 P. Ael. Marcianus, Stein o. c. 4 T. Fl(avius) Saturninus și T. Flavius Valentinianus, la Porolisum, etc. — Cu aceste îndreptări și adausuri minime, se poate spune că totalul numelor romane din Dacia trece de 1920 — deci cu aprox. 60 mai multe decât a afirmat K. O revizuire mai atentă a materialului utilizat de K. și a celui trecut cu vederea, ca și adăugarea celui inedit sau în curs de publicare (de ex. Ael. Cornelius vet. vix. ann. LXXX, Aelia Primitiva coniugi b. m. p., și Ulp. Vitalio, Fab. Hatius (?), Valentina în două inscripții descoperite de M. Macrea în săpăturile dela Castrul roman dela Mehadia) ar putea arăta că numele romane trec aici de cifra rotundă de 2000, care e deosebit de elocventă pentru romanismul provincial al Daciei Traiane.

Cei mai mulți dintre purtătorii de nume romane în Dacia nu sunt — la fel ca în alte provincii — Romani de neam sau Italici în genere, ci provinciali romanizați, și desigur numeroase elemente autohtone din Dacia. E remarcabil aici marele număr de persoane cu nomen gentile *Ulpus* 95 cazuri, *Aelius* 240, *Aurelius* 280 (fără a socoti pe cei cu cognomen barbar), având numele și cetățenia respectivă dela împărații Traian, Hađrian și Antoninus Pius ori Severi¹²). Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul semnificativ că între purtătorii de cognomina barbare, foarte mulți și-au alcătuit numele după sistemul roman, cu praenomen și nomen gentile romane, sau cel puțin cu un element latin în nomenclatura lor; mai puțini sunt în această categorie Illirii: 23 din totalul de 116, și mai numeroși ceilalți: 34 din 67 Traco-daci, 17 din 37 Daci, 34 din 55 Orientali și 28 din 51 Celți (câteva exemple de schimbări de nume semnalate în nota 10). Aceste cifre și raporturile dintre ele nu pot fi cu totul întâmplătoare, și oglindesc în oarecare măsură gradul de romanizare a populațiilor și a provinciei în general, ori în măsură diferită conservatismul și rezistența la procesul de romanizare.

¹²) Cf. C. Daicoviciu *Le problème* p. 28 ss.

II. NUME GRECEȘTI

Un repertoriu bogat al numelor personale grecești, ca și al tuturor numelor barbare din izvoarele literare ellenice, e vechiul și excelentul *Wörterbuch der griech. Eigennamen* al lui W. Pape, ed. III de G. E. Benseler, Braunschweig, 1884. Pentru studiul sistematic și etimologic al tuturor numelor grecești: Fr. Bechtel *Die hist. Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle, 1917.

După numele romane, cel mai important e numărul celor grecești sau grecizate (ca Alexander, Beronice) în inscripțiile din Dacia, și importanța lor numerică a fost observată și pusă în relief mai de mult de către cercetători. Lucrarea lui K. întărește pe deplin această impresie mai veche. La p. 155—182, n. 1799—2125, și 215—218, n. 2516—2544, el adună un total de 355 nume grecești, cifră care e foarte aproape de realitate.

Din aceasta trebuie scăzute vreo 13 nume, ca: n. 1806 Affia, bitinic-asiatic, 1857 Arimo, oriental, 1859 Arphoe[r]as, egiptean, 1909 Dades, tracic, 1966—7 Farnax, oriental, 1973 Hammonius, egiptean, 2004 [...]marus, poate celtic, 2069—70 Sarapio, egiptean, 2087 Themo, oriental, 2113 [...]zeno, care e terminație de nume tracic, 2125 [...]dochus, deasemenea; și adăugate câteva nume de tip grecesc-oriental, la D. Tudor *Oltenia romana*, suppl. epigr. n. 5, 14, 23, 28, 30, 64, 72, 233, etc.

Rămân, astfel, 343 nume grecești sau de tip general ellenic ca Achilleus, Adamas, Alexander, Anicetus, Antipater, Apollonius, Artemidorus, Asclepiades, Beronice, Callisthenes, Callistus, Chrestus, Demetrius, Diogenes, Dionysius, Eupator, Eutyches, Hermes, Myro, Nice-, Onesimus, Philetus, Socrates, Theodorus, Timotheus, Zeno, etc. Numele grecești deosebindu-se fără nici o greutate de cele romane și barbare, repertoriul lui K. se poate considera ca aproape în întregime valabil; deci cam 340 sunt elementele onomastice ellenice: cognomina sau numai un singur element onomastic. Nu tot atât de simplă e problema obârșiei etnice a purtătorilor de nume ellenice în Dacia: nimeni nu i-a considerat de neam grecesc, întrucât se știe că în întreg imperiul roman, ca și mai înainte în perioada ellenistică foarte mulți barbari orientali, asiatici (semiți), traco-frigieni, egipteni, iranieni, macedoneni, etc. ori provinciali de alt neam, și uneori chiar italici și romani, poartă nume sau numai cognomina grecești, ca o urmare a puternicei influențe politice, culturale și religioase ellenice. De aceea, purtătorii de nume grecești în Dacia trebuie considerați, cum s'a observat de multă vreme, nu în întregime ca Greci de neam, ci ca provinciali din Orient, Balcani sau Asia

occidentală, veniți aici mai ales ca elemente comerciale și industriale, și în genere ca populația care a suferit în oarecare măsură influența civilizației și modei grecești¹³).

III. NUME ILLIRICE

Pentru nume de persoane illirice se pot consulta cu folos repertoriile întocmite de R. Vulpe *Gli Illiri dell'Italia imperiale romana* în *EDR* III 1925 și H. Krahe *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg 1929, deși (mai ales cel de al doilea) au numeroase lacune. V. și în acest *Anuar*, p. 82—146.

Între numele barbare din inscripțiile Daciei, cea mai numeroasă categorie o formează cele illirice, și cu toate că a lipsit un repertoriu critic și complet al lor, s'a observat de către toți cercetătorii marea afluență de Illiri în compunerea etnică a provinciei. Dar această observație e justificată numai întrucât se întemează pe date precise, supuse unui control riguros, lucru pe care nu l-a făcut decât în mod cu totul neindestulător K. în lucrarea sa.

În cap. II, p. 136—150, n. 1591—1759 și p. 212—3, n. 2497—2506 sunt înșirate nomina Illyrica et Celtica. Titlul însuși — fără alte considerente de metodă (ca de ex. absența unui criteriu riguros de alegere a numelor „illiro-celtice“) — arată o gravă eroare principiară: confuzia ce se face între două sisteme de nomenclatură, celtică și illirică, a două popoare total deosebite, cari nu au comun decât străvechea înrudire indoeuropeană. K. se pare că nu știe că numele personale illirice pot și trebuie să fie deosebite limpede și aproape fără echivoc de cele celtice. Astfel clasificarea, numerotarea și considerentele ce face autorul nostru în legătură cu aceste nume „illirice și celtice“ sunt fără valoare, pentru dublul motiv că 1) nu a deosebit ce e illiric de ce e celtic, și 2) a cuprins în repertoriul său o mulțime de nume de altă origine: romane ca Audeo (? 1603), Comatius (1626—9), Gemelus (1661), Sedatus (1713—4), Volusius (1759), etc., și nu puține tracice, ca Aulucentus (1604), Babus (1605), Balius (1608), Dades (1633), Disius (1647), Dizo (1650), Pirusus (1685), Tetula (1733), Butus (p. 212), Scorilo (p. 213), și poate altele. De aceea cifra sa de 184 nume „illiro-celtice“ e falsă și inutilă, dovadă și aceasta a redusei familiarizări a autorului cu problemele de onomastică antică.

Prin confuzia între numele illire și cele celtice — comodă pentru D-sa, dar greșită și inadmisibilă azi, după îndelungate cercetări comparative —, K. a dat un repertoriu foarte puțin folositor de nume amestecate. De aceea e necesară o nouă alegere, după criterii mai riguroase, a numelor de persoane illirice din Dacia, purtate de numeroșii Illiri veniți din Dalmația, sau din unele

¹³) V. C. Daicoviciu, *Le problème* p. 28 ss., *Siebenb. im Alt.* p. 116 și 145.

regiuni ale Pannoniei. Numărul total de Illiri cu nume naționale în inscripțiile din Dacia e de 116, din care 106 sunt cuprinse, iar 10 (număr mic față de omisiunile din alte capitole) sunt omise din listele lui K., fie din cauza lecturilor eronate ale inscripțiilor, fie din cauza criteriului greșit în clasificare ori a neglijenței cam frecvente la tânărul nostru cercetător.

Numărul relativ mare de nume illirice (aproape de două ori decât cele traco-dacice și mai mult decât dublul celor orientale și a celor celtice) nu trebuie interpretat ca un indiciu că pe toată întinderea Daciei romane existau masse compacte de coloniști illiri. Locul și felul documentelor unde apar numele lor sunt deosebit de semnificative sub raport statistic: din totalul de 116, un număr de 76 de nume illire sunt din regiunea Alburnus maior, și anume 69 chiar în această localitate (Roșia), 5 în Abrud, 1 în Zlatna. Din cifra de 69, $\frac{2}{3}$ sunt în contractele și actele păstrate în tablele cerate dacice (43 de nume), iar celelalte în inscripții pe piatră, puse de persoane de aceeași origine și ocupație ca cele din tăblițele cerate. E vorba, cum s'a observat de multă vreme, de coloniștii illiri, mineri și oameni de afaceri, mai ales Pirustae (cf. vicus Pirustarum la Roșia *CIL* III p. 944, cer. VIII, a. 159), și Baridustae (cf. C. Daicoviciu *Dacia* VII-VIII, p. 302 sq. și *Sieb. im Alt.* p. 126: „Collegium Baridusta(rum)“), stabiliți în regiunea auriferă a Munților Apuseni, unde ei formau masse compacte în câteva localități. Aceștia reprezintă așadar, două treimi dintre Illirii inscripțiilor din Dacia. Restul de 40 nume illire se găesc răspândite în restul provinciei, purtate mai ales de elemente militare, și fiind cam în aceeași proporție cu elementul celtic și cu cel oriental, și relativ mai reduse decât numele tracice.

Aepicadus, v. Epicadus n. 39.

1. Ael(ia) **Andena**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL* III 1488: Ael. Andenae Ael. Macrinus Epidianus qui et Epidius Au[g.] col. et Macrinia Marcia fil. posuerunt. — K. 1595.
2. **Andueia**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 944, cer. VIII (a. 159): Andueia Batonis (filius). — p. 928, cer. II [Andu]eia Batonis. — K. 1597.
3. **Anduenna**
ibid., *CIL* III p. 930, cer. III (a. 162): Anduenna Batonis (fil.). — K. 1598.

4. **Andunocnes**
ibid., *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Anneses Andunocnetis. — K. 1599.
5. **And(es?)**
ibid., *CIL* III 1272: D. M. Gai. Val. Viatori an. XVI, And. Titi et Val. Teren. fil. b. m. p. — K. 2499 serie And(ena?), fem.; dar e mai curând And(es), nume illir de bărbat.
6. **Annaeus**
ibid., *CIL* III p. 946, cer. VIII (a. 159): Batoniș Annaei. — K. 1600.
7. **Anneses**
ibid., *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Anneses Andunocnetis. — K. 1601.
8. **Atenus**
MICIA (Veșel, j. Hunedoara), *CIL* III 8075³⁷, stampilă pe cărămidă. K. 1602. (nume illir?).
9. **Audarus**
Slatina (j. Mehedinți), *CIL* III 8008 (=1559): D. M. P. Aelio Ariorto(?) IIIIvir. an. m(unic.) D. interfec. a latronib., vix. an. LVII, Ulp. Digna con. pientissimo et P. Ael. fil. et P. Ael. Val. e[t] Audarus n(epotes) b.[m.] p. — K. 1743 serie Udarus, după vechea lectură greșită din *CIL* III 1559, deși îl putea găsi cu lectura corectă în repertoriul lui Krahe p. 12.
10. **Baedarus** (cf. Bedarus)
Zăgaia (j. Mehedinți), *CIL* III 8021 (=1585): Ulcudius Baedari. — K. 1606.
11. **Baezus**
Abrud (j. Alba), *CIL* III 1270: Planio Baezi. — K. 1607.
12. **Bato**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 928, cer. II, [Andu]eia Batonis, p. 944, cer. VIII: Andueia Batonis. — K. 1610.
13. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 930, cer. III (a. 162): Anduenna Batonis. — K. 1611.
14. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 936, cer. VI (a. 139): Maximus Batonis. — K. 1612.
15. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 946, cer. VIII (a. 159): Batonis Annaei. — K. 1613.
16. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 952, cer. XIV: [B]ato Liani. — K. 1614.
17. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 934, cer. V (a. 162): Batonis Pr[...]vi, Tovetis. — K. 1615.
18. **Bato**
Bologa (j. Cluj), *CIL* III 7649: Bato [...]nis f. [...]hic? situs? est[...]s p[...]. — K. 1609.
19. **Bedarus** (cf. și Baedarus)
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Aia Nandonis vixit annis LXXX, Andrada Bi[t]uvantis vix. anis LXXX, Bricena vixit anis XL, Ius[t]a vixit anis XXX, Bedarus vixit XII, pos(t) obitum ei Herculanus liber-

- tus patrona benemer. — K. 1616. — Aia Nandonis și Andrada Bituvantis sunt nume celto-pannonice, Bricena poate fi celtic ca și illiric, în timp ce Bedarus e nume sigur illiric.
20. **Bers...**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 7800: Dasati (S)cenobarbi eq. alae Ba[t]avorum ex n. sing., Bers...NCRNUS de[c]. ex n. eodem erres posuit. — Cf. ill. Bersaius, *CIL* V 3516, Krahe 21.
21. **Beucus(?)**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III 7830 (=1263): D. M. Arria Mama vix. ann. XXV, pos. Beucus ser. coniugi b. m.
22. **Beus.**
ibid., *CIL* III 7824: [Ia]no gem. Ael. Baeb. et Beus. Plato v. s. l. m. — K. 1617.
23. **Beusas**
ibid., *CIL* III p. 948, cer. X (a. 164): Titus Beusantis qui et Bradua. cer. XI. — K. 1618. — Poate acelaș personaj în cer. XIV: [Bra]dua Beusantis. — K. 1619.
24. **Beusas**
ibid., *CIL* III p. 954, cer. XVII (a. 131): Verzoni Beusantis. — K. 1620.
25. **F. Bisius Scenob(arbi?)**
Abrud (j. Alba), *CIL* III 1266: D. M. Cassiae Peregrinae integ[r]a[e] vix. an. XXVII, F. Bisius Scenob(arbi?) Sard(ias?) coniug. b. m.
26. **Biso**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 302: Seneca Bisonis. — K. 2500.
27. **Carp(i)us**
ibid., *CIL* III p. 944, cer. VIII (a. 159): Platoris Carpi. — K. 1623.
28. **Dasa**
ibid., *CIL* III 1262: Aviliae Pietatis domo Aeq. vix. annis XXXX, Dasa Suttinis coniug. piiss. f. c. — K. 1634.
29. **Dasas**
Dâlma (j. Mehedinți, din Drobeta), *CIL* III 14485 (=13792): D. M. Dasas Capito v. an. LV, t. p. f. p. h. s. e. — K. 1635.
30. **Dasas**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 956, cer. XX: Dasantis Loni (fili) qui et... — K. 1636.
31. **Dasatus Scenobarbi** (sau Dasas, -tis)
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 7800: Dasati (S)cenobarbi (fil.) eq. alae Batavorum ex n. sing. stip. XV an. XXXI, Bers...NCRNUS de[c]. ex n. eodem erres posuit. — K. 1637.
32. **Aur(elius) Dasius**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 918: D. M. Aur. Auluc[ent]us — Aur. Basianus et Dasius [be]nem. e[t] s. m. fa. curarunt. — K. 1638.
33. **Dasius** (=Dassius) Breucus
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 940, cer. VII (a. 142): Dassius, Dasius Breucus. — K. 1639.

- an. X[L], Ael. Iulianus socer et her(es), Ael. Silvana con. be. m. f. c. — K. 1728. — Numele Tato poate fi și celtic, Holder II 1752—3.
95. **C. Iul(ius) Tato**
Cigmău (j. Humedoara), *CIL* III 7880: C. Iul. Tato D(eo) et(e)rno v. p. — K. 1729.
96. **Tattario**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 870 (între „nomina Asianorum”). — K. 1730.
97. **Temaius**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Com. mon. ist.* 1929, 315: Temai Dassi f. an. XX. — K. 1730.
98. **Titius Primitius**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* p. 934, cer. V (a. 162). — K. 1735.
99. **Titus**
ibid., *CIL* III 1272: And(es?) Tit. — K. 1736.
100. **Titus**
ibid., *CIL* III p. 948, cer. X (a. 164): Titus Beusantis qui et Bradua; p. 949, cer. XI: Tito Beusantis qui et Bradua. — K. 1739.
101. **Treusenus?**
ibid., *CIL* III 7829: Tr[...] Treuseno posuit. — K. 1741. — După locul descoperirii, numele pare a fi mai curând illiric decât celtic (Holder II 1912), sau oriental (?); în orice caz pentru tema Treus- lipsește un exemplu celtic sau illiric. Ar putea fi nume geografic, epitet al unei divinități.
102. **Trosius Crispus**
POTAISSA (Turda), *An. Inst. St. clas.* III 1941, 327: Herculi Invicto sacrum Trosius Crispus (centurio) leg. V. Mac. p(iae) c(onstantis) v. l. s. m.
103. **Tutor Silvani**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1197: D. M. Tutor Silvan[i] [eque]s a[ll]ae Bos[p.] ex n. Ill[y]r. sti[p.] XXIII vix. ann[os] XLIII h. s. [e.] — K. 1742.
104. **Ulcudius**
Zăgaia (j. Mehedinți), *CIL* III 8021 (=1585): [...] interfecta a latro. et vindicata, Ulcudius Baedari et Sutta Epicadi p. p. fil. tit. p. D. I. M. Ulcudius B(ae)dari v(i)xi. an. L. — K. 1744.
105. **Varius Capitonis**
Reșca (j. Romani), *CIL* III 8036 (=1595): Pliciae Var. Capitonis Ulpus Pulcher ciner (=gener?) b. m. — K. 1745. — Nume illir?
106. **C. Venetius Privatus**
Ostrov (j. Humedoara), *CIL* III 1515: D. M. C. Venetius Privatus aug. col. Sa[r]miz. me[tr]opolis vixit annis L, Ulpia Patricia coniux. — Greșit trecut de K. 1541 la nomina Romana. — Cf. Venetus.
107. **Venetus**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Maximi Veneti principis. — „Nume de trib întrebunțat ca nume personal”, Krahe 125. Greșit trecut de K. 1542 între Romani; probabil e un Pirust, în orice caz illir.

108. **Veranes**
ibid., *CIL* III p. 928, cer. II (a. 159): Maximi Veranis. — K. 1748.
109. **Verzo**
ibid., *CIL* III 1271: Platinonis Verzonis K. Anso. — K. 1749.
110. **Verzo**
ibid., *CIL* III p. 936—8, cer. VI (a. 139): Dasius Verzonis Pirusta. — K. 1750.
111. **Verzo**
ibid., *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Plani Verzonis Sclaietis. — K. 1751.
112. **Verzo**
ibid., *CIL* III p. 954, cer. XVII (a. 131): ab Verzone Beusantis. — K. 1752.
113. **Verzo**
ibid., *CIL* III 1269: Lavius Verzon(is). — K. 1753.
114. **Verzovia**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1217: Verzoviae Saturninae [e]q. R. f. C. Numm. Certus eq. R. augur col. Apul. patr. coll. fab. matri pos. — K. 1755.
115. **Vezipant (...?)**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III 7825: I. O. M. sacr. Vezipant. v. s. l. m. — Nume illir, după K. 1754. Dar cf. și dacicul Oβεζπας, Dio Cass. LXXVII 10 (?).
116. **Vinens**
DROBETA (Turnu Severin), *CIL* III 14216^s: Liccaius Vinentis. — K. 1756.

IV. NUME TRACO-DACICE

Pentru onomastica tracică se pot consulta cu folos repertoriile bogate, deși învechite și cu multe lipsuri, făcute de W. Tomasehek *Die alten Thraker* II₂ Sitz-ber. Akad. Wien, 131, 1894, G. G. Mateescu *I Traci nelle epigrafi di Roma*, *EDR* I, 1923, *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, *EDR* II 1924, *Granița de apus a Tracilor*, *Anuarul Institutului de Ist. Naț.*, Cluj III, 1924—5; cf. și în acest *Anuar*, p. 81—146.

Se admite aproape unanim de către cercetători că în materialul de nume personale în inscripțiile Daciei partea cea mai mică o formează cele tracice, sau mai bine zis traco-dacice, a căror raritate a fost relevată cu multă insistență și în repetate rânduri, cu deosebire de către cei ce tăgăduesc existența sau valoarea numerică a elementului etnic autohton în această provincie¹⁴⁾,

¹⁴⁾ În ultima vreme de A. Alföldi *Daci e Romani in Transilvania*, 1940, condus de rezultatele modeste ale cercetării elevului său Kerényi, despre care vezi mai jos. Cf. însă observațiile lui C. Daicoviciu, *Le problème*, p. 26 sqq. și *Dacia* VII-VIII, p. 456—459.

— față de abundența celorlalte nume neromane: grecești, illirice, orientale (semitice-siriene). Explicația numărului redus de nume tracice în inscripții era, natural, presupunerea că în Dacia populația traco-dacică autohtonă era extrem de puțină, dacă nu chiar cu totul inexistentă (v. mai jos, IV A). Această impresie e rezultatul unei superficiale observări a materialului documentar cunoscut, care arată că realitatea faptelor trebuie să fi fost alta. Într'adevăr, inscripțiile n'au fost cercetate cu destulă atenție și competență în materie, spre a se scoate *toate* numirile traco-dacice de persoane atestate aici. O primă încercare, destul de târzie, în acest sens e capitolul „nomina Thracica“ din lucrarea lui K. Dar ceea ce a făcut el e cam departe de realitatea documentelor.

Foarte gravă e desorientarea lui K. în această compilație preliminară de nume tracice din Dacia, mai cu seamă că la graba superficială se adaugă, pe cât se pare, reaua credință a tendențiosității. În cap. III p. 151—154, el dă o serie de 42 nume socotite tracice în Dacia romană: e maximum pe care-l îngăduie competența sa în materie, iar la p. 213—5 câteva nume de Daci, atestate în afara acestei provincii (v. mai jos, IV A). Felul de a proceda al lui K. e cât se poate de subiectiv și puțin științific. De relevat mai întâiu omisiunea unei considerabile cantități de nume evident tracice: 26 — et pour cause! —, care n'ar fi trebuit să lipsească dintr'o lucrare ce se pretinde a fi o statistică, chiar intitulată modest „rohe Zusammenstellung“, dar cu pretenția de a prezenta „die wichtigsten Tatsachen“ și „den wirklichen siedlungsgeschichtlichen Sachverhalt“. Se observă apoi câteva amănunte ce tradează incorrectitudinea în felul de a lucra. Nume autentice și unele exclusiv tracice ca Dizo, Dades, Pirusus, relevate de Tomaschek acum 50 de ani și de Mateescu, sunt trecute la nume celtice, iar Dula, amintit de Mateescu, e pus la nume „originis incertae“. Sunt ignorate inscripții emendate după *CIL*, cu arătarea formei corecte a numelor ca Aulusanus, corectat și într'o revistă ungurească (!), precum și o inscripție apărută în altă revistă ungurească cu numele traco-dacic Mucapa, ori numele Daciscus într'o publicație recentă utilizată de autorul nostru, etc.

Astfel reușește să adune un total de 42 nume tracice în Dacia¹⁵ (corect 41, căci n. 1771 Gorius Stibi e Dac în Moesia înainte de cucerirea Daciei de către Romani), ceea ce — cum s'a spus — reprezintă numai $\frac{2}{3}$ din numărul de 67 (mai apropiat de realitate) de nume traco-dacice, care sunt reproduse mai jos, cu eventuale observații necesare. Nu trebuie trecut cu vederea faptul că

¹⁵ A. Alföldi o. c. 17 se grăbea cu afirmația că „i nomi di tipo trace sono poco più di venti. Manca dunque completamente quella „riche récolte de noms thraco-daces“ che alcuni si attendevano e supponevano“.

dintre numirile cuprinse în acest capitol multe sunt de aspect sud-tracic și în parte purtate de Traci din Moesia și Tracia, cum sunt: Aulenus, Aulucentus, Bessa, Brasus, Dil[...], Eptala, Eptidius, Heptapor, Isius, Mucapor, Mucatra, Seuthes, Sola, Traibithus. Cf. deasemenea numele bitinic-anatolian, omis din repertoriul nostru de mai jos, Affia (*CIL* III 1324: I. O. M. Asclepius et Asclep. cives Bithinum. vix an. XXX, Affia coniux b. m. p.; — K. 1806 nume grec?). Dar o parte trebuie să fi aparținut populației traco-dacice autohtone: în ce măsură, nu se poate preciza deocamdată, lipsind criteriile sigure pentru a deosebi ce aparține respectiv onomasticii tracice și celei daco-getice (numele de Daci din restul imperiului roman vezi-le mai jos IV A)¹⁶.

1. **Aulenus**
Nova-Zagora (Bulgaria), *CIL* XVI 90 (a. 144): coh(ortis) II Gallorum Pa[nn(onicae)], in Dacia super(iore), — ex equite Auleno Her[... f(ilio)]. — Alföldi *Daci e Romani in Trans.* 18.
2. Aur(elius) **Auluc[ent]us**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 918: D. M. Aur. AVLVC MUS v. d. I m. VI an. XXXV, Aur. Basianus et Dasius [be]nem. e[t] sibi m. fa. curarunt. — K. 1604, 1759a propune întregirea Auluc[ent]us sau Aulutralis, Auluzanus, Aulupor; posibilă e numai cea dintâi, v. alte trei exemple pentru numele tracice Aulucentus în *EDR* I 2034.
3. **Aulusanus**
MİCIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 12568 = *AEM* XVI 1893, 253, n. 11, unde Cumont dă lectura corectă: [...] an. XV, Aulusanus eres benemerent posuit arbitranti Ingenuo. — Cf. Téglás *Erd. múz.* XIX 1902, 265—6. Emendația a fost observată de Mateescu *EDR* I 1653. K. 320 dă totuși la nomina Romana: Aulus an. V ser. es?
4. Aur(elius) **Babus**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 866: D. M. Aurelia [Ma]r[in]a vix. ann. XVII, Aur. Marinius fil. eius vix. anno I, m. IIII, Aur. Babus vet. pater p. — K. 1605 îl dă greșit la numele illiro-celtice. Babus e nume traco-frigian, răspândit în Asia mică și, mai ales prin selavi, în Grecia și în restul lumii antice. Un trac Babu Tarsa *CIL* X 3527.
5. (A)elius **Balius**
MİCIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 8064³ (=1629³): Leg. XIII Gem. Elius Balius. — K. 1608 îl dă greșit la illiro-celți. Numele e traco-dacic, cf. de ex. Arkwright *Journ. hell. st.* XXXVIII 1918, 56. Elementul onomastic *bal-* apare într'o serie de nume traco-dacice, ca Decebalus. Cf. *EDR* I 225.

¹⁶ Vezi în această privință și părerea lui C. Daicoviciu *Le problème* 30 și *Siebenb. im Altertum* 105 ss., nota 1.

6. **Iulia Bessa**
Farcadin (j. Hunedoara), *CIL* III 1438: Deae Nemesi regin. Cornel. Cornelianus defens. lecticar. et Iulia Bessa coix eius ex voto pouser. — K. 1760.
7. **Bithus**
Căseiu (j. Someș), *CIL* III 829: [...]e Brit. [familia]rensis [...]li Bithi [...]de]funt[...]. — In indice la *CIL* III p. 2530 e citit greșit Bithi... (=Bithynia?). Dar e evident numele tracic Bithus la genitiv, ca patronimic al unui soldat, poate tot cu nume tracic, de ex. [Mucatra]li Bithi.
8. **Blasa.**
Vad (j. Someș), *CIL* III 7635: [D.]M. [...] Blasa eq. st. [...] Aur. Tsinta vix. [...]XXXI, Aur. Aeli[...]. — K. 1761, Mateescu *EDR* I 224g.
9. **Brasus**
APULUM (Alba-Iulia), *Arch. ért.* XXXII 1912, 274 (= *Arch. anz.* 1913, 333): Mucatra Brasi (filius). — K. 1762.
10. **Butes**
Strei-Săcel (j. Hunedoara), *CIL* III 7893: Crispina, Vet[illa] Maxima, Butes (v. n. 58). — K. 1763.
11. **P. Ael(ius) Dacianus**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 867: D. M. P. Ael. Traiano vix. an. XXVIII, fil. et Ael. Libero alumno v. a. [L]III, P. Ael. Dacianus dec. et aedil. col. f. c. — K. 41 îl clasifică între nomina Romana (P. Aelius —). Dar dacă inscripția e autentică (păstrată numai în mss.) și dacă numele nu e scris sau citit greșit de cei ce au văzut piatra (ms. Vind. dă, în loc de DACIANVS, DATIANO), poate fi un nume derivat dela Daci, Dacia, purtat de un atothton din provincie; dealtfel textul și numele din inscripție sunt suspecte, și Mommsen observă „vereor tamen ne interpolata sint tam patris quam filii cognomina; auctorem scilicet habet titulus eundem qui n. 860 pro Tavianio dedit item Traianum“.
12. **Iul(ius) Daciscus**
DROBETA (Turnu-Severin), *Dacia* VII-VIII, 1937—40, 353: D. M. Iulia Kalligenia vix. an. XL, Iul(ius) Daciscus v[i]x. an.[...] Val. vix. an. L, Iul. Pae[...]enus aug. col. Drub. coniug[i] pienti[s]im(a)e et ami[c]is b. m. p.
13. **Dades**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1181: P. Ael. Antipatro Marcello eq. R. dec. col. Ap. fil. P. Ael. Antipatri a mil. et IIvir. col. s. s., et adoptivo P. Ael. Marcelli v. e. ex praef. legion. VII Claud. et I Adiut., Dades et Filetus actor(es). 1182: Publiae Aeliae Iulianae Marcellae s. p. fil. P. Ael. Iuliani eq. R. flam. et IIviral. col. Ap. at adoptive P. Ael. Marcelli v. e. ex praef. legg. VII Cl. et I Adiut., Dades et Filetus actor(es). — K. 1633 îl trece greșit între numele illiro-celtice.
14. **Aurel(ius) Denzi**
Zutor (j. Cluj), *An. Com. mon. ist.* 1930—1, 85—6: Aurel. Denzi (v. n. 52). — K. 1764.

15. **Ael(ius) Dia[li]es**
Pintic (j. Someș), *CIL* III 835 și p. 1377: D. M. Ael. DIAIES vis(it) an. LXXXV e[t] posui. Aurelius DITUGENIUS filiu(s) et heres pa[t]ri carissimo b. m. — Lectura corectă a primului nume pare a fi Dia[li]es, *An. Inst. st. clas.* III 153—5. — K. 1764a.
16. **Marc(us) Turrani Dil...**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 1548 (în Caransebeș): Libero Patri pro salute Marc. Turrani Dil[...] et Fl. Aeliae Nices, M. Turrani. Patroclus ex voto. 1549: S. I. N. M. pro salute P. Ael. Mars(i), Heradio, act(or) Turrani(ii) Dil[...] v. s. l. m. — Probabil nume bitinic sau frigian din Asia mică, dar de neam trac, cf. numele bitinic Δαίπορις *Jahresh. österr. inst.* XXVIII bbl. 107, *Inscr. Gr.* IV 112, etc., trac Δαίξελμυς *Inscr. Gr.* XII₉ 795, Δαλλης Τυράννου Νευκαιός *Sborn. bulg.* XVIII 1901, 778, 85, Δαρ. Ἀρτεμιανός Δαλιτριανός *Bull. corr. hell.* XVI 1892, 441—2, etc.
17. **M. Disius**
Daciae incertae (în muzeu, București), *CIL* III 8043 (=1624a): I. O. M. M. Disius G. aug. col. Ulp. OICI botun p. — K. 1647 îl clasează între celto-illiri. Numele e sigur tracic (variantă a lui Diza), dar poate să nu fie un personaj din (ori în) Dacia, căci nu e exclus ca inscripția să fie adusă din dreapta Dunării; iar OICI poate fi citit Oesci, cum credea Mommsen (*CIL* 1624a).
18. **Aurelius Ditucen[t]us**
Pintic (j. Someș), *CIL* III 835 și p. 1377: Aurelius DITUGENIUS (v. n. 15). — Emendat Ditucen[t]us în *An. Inst. st. cl.* III 153—5. — K. 1764b.
19. **Dizo**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 870: Dizo („nomina Asianorum“). Dizo e cu toată siguranța nume tracic. Greșit cuprins de K. 1650 între illiro-celți.
20. **Aur(elius) Dolens**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 6255: Aur. Dolens mil. leg. ex voto. — K. 1765.
21. **Drebias**
ibid., *CIL* III 889: I. O. M. DREBIAS miles leg. I Ita. — In *Arch. ért.* XXXV 1915, 49 St. Téglás citește: D REBIAS M LEG II ITA. — Sau trebuie citit D. Rebulas? — K. 1767. — In orice caz inscripția nu e din epoca lui Traian, când legiunea I Italica a luat parte la expediția din Dacia, Ritterling *RE* XII 1413.
22. **Aur(elius) Drebias**
ibid., *CIL* III 13768: I. O. M. Aur. Drebias bot. ret. — K. 1768. — Cumont *AEM* XVII 1894, 21 presupune legătură între numele Drebias și localitatea dacică Drobeta, amintind și un Dribalus din Pannonia. — Aurelius Drebias ar putea fi identic cu n. 21.
23. **[Au]rel. (?) Duda**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 874: inscripție mutilată, în care se poate citi numele [Au]rel. Duda, tracic Mateescu *EDR* I 180₂, cf. tr. Dudis, Dydix, etc.

IV A. NUME DACICE IN IMPERIUL ROMAN

E sigur că dintre numele tracice ale inscripțiilor din Dacia o parte a aparținut Tracilor originari din S Dunării, și nu se poate deosebi cu exactitate care și câte din ele sunt purtate de Daci de neam. Față de această incertitudine și de penuria izvoarelor în ce privește populația autohtonă a Daciei Traiane, pentru problema etnografică a acestei regiuni e de o însemnătate deosebită cunoașterea elementelor originare de aici și răspândite în alte provincii ale imperiului roman. Cu aceste știri vom putea avea o idee, cât de vagă, asupra destinului acelei părți a populației autohtone dacice, care s'a risipit în imperiul roman, îndată după distrugerea regatului lui Decebal, ca și în cursul sec. II și III.

Opinia acreditată în sec. trecut — mai ales printre latiniștii Școlii ardelenne, apoi la învățații de nuanță roessleriană, și (cum e firesc) la toți cercetătorii unguri, până azi — cu privire la soarta Dacilor după ocuparea țării lor de Traian, e că fiii acestui brav popor au fost, chiar în a. 106, în cea mai mare parte exterminați, alungați din țara lor sau duși în robie la Roma, ori încorporați în cadrele formațiilor auxiliare, ale și cohorte de Daci; între hotarele noii provincii romane au rămas foarte puțini băștinași, o infimă minoritate, sau poate nici unul... Aceste puține elemente n'au putut avea — după aceeași concepție — nici un rol în viața socială și economică a provinciei romane, neaducând, astfel, nici un aport la procesul de formare a romanității din Dacia. Această concepție de factură romantică¹⁷⁾ are la bază fie — mai recent — o superficială examinare, fie — mai demult — o totală necunoaștere a izvoarelor documentare: texte, inscripții și materialul arheologic, ieșite la iveală mai ales în ultimele decenii, — ca și viziunea de coloratură medievală și apocaliptică a „exterminării“ totale sau aproape a poporului dac, idee ce obsedează pe adversarii continuității daco-romane¹⁸⁾.

17) „Die romantische Sage von der radikalen Ausrottung der Daken“, C. Daicoviciu *Siebenb. im Altert.* 107.

18) Ideea stârpirii poporului dac e susținută mai în urmă cu multă insistență de istoricul budapestan A. Alföldi *Daci e Romani in Transilvania* 1940, care vorbește cu atâta convingere de acel „sterminio dei Daci“ pe care-l consideră lucru evident, și pe care-l acreditează ca pe o dogmă, justificată, între altele de impresia lui că Romanii, în unele cazuri, „erano inesorabili e

Cunoscându-se, treptat, tot mai multe inscripții și material arheologic nesocotit mai demult, concepția „stârpirii“ poporului dac a început a se destrăma. Cu multe decenii în urmă, numeroși învățați români și streini au arătat — în baza câtorva izvoare documentare și conduși de bunul simț necesar oricărei cercetări științifice — netemeinicia vechei teorii care își propusese a reduce la nimic sau aproape nimic poporul dac, după a. 106. Impotriva acestei absurde teorii a exterminării s'a ridicat mai ales recent, cu temeinice argumente, profesorul dela Cluj C. Daicoviciu, combatând-o și dovedind contrariul pe baza unor date de ordin epigrafic, istoric și arheologic (v. *Le problème*, 24 și urm. (cap. III) și *Siebenb. im Altertum*, 102 și urm.; cf. și 145 ss.). Deoarece până acum s'au avut în vedere numai o parte din izvoarele documentare privitoare la sfârșitul Daciei libere și la soarta Dacilor în imperiul roman, ar fi necesară o grupare și o examinare în ansamblu a tuturor acestor știri disparate. O asemenea cercetare ar arăta cum izvoarele documentare sunt categoric impotriva teoriei „exterminării“ Dacilor, teorie clădită pe cutare frază pompoasă și necontrolată a unui scriitor târziu din antichitate, și confirmată în viziunea artificioasă a cutărui istoric de azi, pripit și nu arareori tendențios. Până când se va face adunarea integrală a acestui material, nu e lipsit de interes un repertoriu cuprinzând atestările de elemente dacice sau originare din Dacia, constatate în cuprinsul imperiului roman. Un bun început de acest fel e repertoriul alcătuit de A. Dobó¹⁹⁾, cuprinzând inscripțiile cu elemente militare și civile originare din Dacia. Cu mici omisiuni²⁰⁾, sunt înregistrate (p. 97—106, nr. 1—80), în aprox. 52 atestări epigrafice 92 nume de militari, și în alte circa 30 vreo 40 de persoane civile de origine din Dacia: natione Dacus, domo Dacia, sau din vreo localitate de aici. O mică parte dintre acești provinciali au nume naționale dacice; cei mai mulți

non conscevano pietà“ (p. 22). Cu câtă satisfacție ar fi citit această argumentare propovăduitorii romanității noastre pure de acum un secol și mai bine.

19) *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*, Dissert. Pann. ser. I, fasc. I, ed. II 1940.

20) De ex.: Salona, *Vjesnik arh. hist. Dalm.* XLVII-XLVIII 1924—5, 58: Aurel. Max[imo? natio]ne Daco qu[i vixit an. . .] — Eutyeh[es. . .] benemerenti [. . .]; — Ulpius Dacio (mai jos n. 6); — Salona, *ibid.* 44: C. Nertonio Sperato vet. ex dec. ex Dacia, (Nertonius nume celtic); M. (H)ostilius Conconius, mai jos VI 14.

poartă nume de cea mai bună factură romană (ca: M. Aur. Lucianus, P. Aelius Victorinus, C. Iulius Herculanus, C. Marius Gemellinus). Dar și despre aceștia din urmă se poate spune, cu destulă certitudine, că erau în cea mai mare parte de neam traco-dacic, deși lucrul nu se poate proba în aceeași măsură ca pentru cei cu nume barbare. Înainte de a încerca o precizare în problema etnografică a Daciei romane, trebuiesc deosebite numirile personale dacice (în inscripțiile din afara Daciei), care sunt mult mai numeroase decât se crede, fiind și mai ușor identificabile.

O asemenea încercare a făcut K. p. 213—5, care dă într'un supliment de nomina Thracica, printre care câteva nume de Daci, și câteva mențiuni de Daci cu nume romane. Dar și acest capitol nu e decât o compilație, fără valoare, de astădată după repertoriul lui Dobó, din care alege fără critică și fără criteriu, o serie de nume, unele fără nici o legătură cu Dacia (ca Bazi, Dizala, Tutia). Și aici, omisiunile (intenționate?) sunt din cele mai grave și numeroase, menite par'că să deruteze pe cercetătorul de bună credință. Va fi suficient, pentru a observa procedeele lui K., să amintim un singur exemplu: pe *Scorilo*, libertus, domo Dacus, deci un dac cu nume național, care și spune limpede obârșia etnică, K. îl trece la nomina Illyrica et Celtica (p. 213), cu observația foarte ciudată că e „vorba de un slav dac în Pannonia, al cărui nume nu aparține în cadrul statistice sale“ (!).

Vom da în acest capitol un repertoriu completat în măsura în care ne-au fost accesibile publicațiile streine, cuprinzând numele dacice purtate de Dacii (câțiva din sec. I d. Cr.) răspândiți în diferitele provincii ale imperiului roman și la Roma. E un material onomastic și de limbă, ce se poate atribui Dacilor cu mai multă certitudine și fără primejdia de a comite grave erori, și e un criteriu sigur pentru cel ce studiază problema istorică a Dacilor în imperiul roman și etnografia Daciei Traiane. Acest capitol nu poate lipsi din cadrul cercetării de față și trebuie avut în vedere când se vorbește de Daci, considerând că elementele amintite mai jos sunt în strânsă legătură cu provincia noastră, fiind persoane originare de aici, în cele mai multe cazuri născute chiar în Dacia, și cari au trăit aici o parte din viața lor, având legături de înrudire cu populația autohtonă a provinciei²¹).

²¹) Nu e locul nici timpul pentru a căuta aici mijloacele documentare menite să clarifice definitiv o problemă istorică atât de importantă ca aceea a destinului pe care l-au avut Dacii în imperiul roman și mai ales în țara lor de baștină cucerită de Traian. Chestiunea aceasta va putea și va trebui să fie lămurită cercetându-se mai atent *intreg* materialul documentar: istoric, arheologic și antropogeografic, dar mai ales cel lingvistic, prin studiul aprofundat al compunerii lexicale a limbii române (etimologiile cuvintelor obscure!),

1. **Aptasa**
ROMA, *CIL* VI 28848a: L. Vibio Zurozi, Aptasae filio.
2. **Aelius Bitus**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 a12 (a. 144): Aelius Bitus Napoca, miles Leg. III Aug. — K. 2508.
3. [... ? **B]itus**
ibid., *CIL* VIII 18085 f6: [... ? B]itus, Napoca, aqu(ilifer), leg. III Aug.
4. **Butus**
Dalgodeltzi (Bulg.), *CIL* XVI 13 (a. 71): Tutio Buti f(ilio), Dacus.
5. [A]ur(elius) **Calminus**
ROMA, *CIL* VI 32563 fr. 1—3, 9 (=2388): Aur. Calminus d. Malve (miles praetorianus). — K. 2509.
6. **Ulpius Dacio**
SALONA (Dalmația), *CIL* III 13058 (=9424): D. M. Ulpio Dacioni, Aurelia Victorina marito b. m. p.
7. **Daciscus**
TOMI (Constanța, din Valul lui Traian), *CIL* III 7573: [...] Mefati munus supplevit Pia et Daciscus fratres filii eius memoriae gratiam posuerunt.
8. **Dacus și Dacia**
Ca nume personal sau ca signum, e purtat de mai multe personaje, aprox. 12, în diferite regiuni ale imperiului roman, K. p. 213—4 după Dobó p. 101—106: G. Decimius *Dacus* (v. Mocazia), Val. *Dacus* D(obó) n. 39, Aurel. Lucianus *Dacus* (n. 42), P. Aquillius P. l. *Dacus* (n. 54), *Dacus* insularius (n. 55), Pontienus Samar. *Dacus* (n. 56), Fortunatus qui et *Dacus* (63), C. Aulus C. C. l(ib.) *Dacus* (64), *Dacus* (66—68), L. Avilius *Dacus* (69); Dacia: Vibia *Dacia* (v. Zurozis), Nonia *Dac(ia)* (73), Julia *Dacia* (74), *Dacia* (76); aproape toți Dacus și Dacia trebuie să fie din Dacia Traiană, și de sigur cei mai mulți din ei de origine etnică Daci, romanizați, păstrându-și distinctivul obârșiei lor ca ethnicon sau ca supranume.
9. **Decibalus**
AMBOGLANNA (Birdoswald, Britania), *CIL* VII 866 (=539): D. M. Deciba[...] DIEPI[...] et BRAE[...] ST. AXET[.....] frat[...?]. — E fără îndoială un ostaș din cohorta I Aelia Dacorum, care și avea garnizoana aici. Despre această unitate de Daci, înființată de împăratul Hadrian, v. B. Mitrea *Rev. ist. rom.* IX 1939, 269, cu literatură. —

unde e încă un foarte însemnat punct neclarificat: așa numitele elemente „albaneze“ ale vocabularului nostru, și nu puține cuvinte vechi, de „origine necunoscută“ sau de pretinsă obârșie latină (romanică), veche germană sau veche grecească. E aici o lacună penibilă a istoriei noastre antice pe care n'au înlăturat-o variatele încercări făcute de filologi de a explica din latină, greacă, germanică, ori graiuri „turco-tatare“ o sumă de cuvinte autentice și străvechi românești (preslave), care nu pot veni decât din fondul nostru autohton, prelatin, și ca atare traco-dacic.

- Numele daco-getic Decebalus, devenit celebru prin eroul național al Dacilor, se întâlnește și în teritoriul traco-getic din dreapta Dunării, purtat de localnicii de aici: Nicopolis ad Istrum *CIL* III 7437 I₅₂ (= 6150): Crescens Deceb(ali), lângă Târnovo *Bull. Inst. arch. bulg.* VIII 1934, 94—97, n. 1, fig. 81, 1: Δικέβαλος Δικέδο, Durostorum *CIL* III 7477: Valerius Decibal(us), P. Nicorescu *Bisexarchus* (An. Acad. Rom., sect. ist. III, XIX, 15) p. 212 (= Lambrino *Rev. ist. rom.* X 1940, 334): Decebalus exarchus (sec. IV). — Exemplele de persoane cu numele Decebalus, amintite mai jos, sunt mai curând Daci din stânga Dunării, decât Traco-geți din Moesia.
10. **Sex. Rufius Decibalus**
ROMA, *CIL* VI 25572: D. M. Sex. Rufio Achilleo vix. m. VII, d. VIII, Sex. Rufius Decibalus fil(io) dulcissimo fec. — Mateescu *EDR* I 224—5.
 11. **Decebalus**
ROMA, *CIL* XV 2797 (amphora Testace.), DECIIB. — Cf. *EDE* I 217.
 12. **Decibalos**
LATIUM (în apropiere de Via Latina), *Amer. Journ. arch.* XXXVII 1933, pl. XXVIII r. 89, p. 228: Δικίβαλος unul dintre ἑσποί βακχοί, într-o listă de mystae.
 13. **Iul(ius) Decibalus**
SAVARIA (Pann. sup.), *CIL* III 4150 I₉: Iul. Decibalus, curialis (a. 188).
 14. [... ? **De]obus**
ROMA, *CIL* VI 32536 dII₁₈: [... ? De]obus, Zerm(i)z(egetusa), (miles praetorianus). — K. 2510. Mateescu *EDR* I 97, 124.
 15. **Ael(ius) Dida**
Denton-Hall (Britania), *Journ. rom. st.* XXVII 1937, 247 (= Ann. épigr. 1938, 118): Coh(ors) I Daeor(um), (centuria) Ael(i) Didae.
 16. **Diuppaneus qui Euprepes**
ROMA, *CIL* VI 16903: Dis Manibus DIVPPANEVS qui Euprepes, Sterissae f(ilius), Dacus, v. a. XVIII, optumus, sanctissimus, pientissimus, fidelissimus, sub hoc titulo situs est. P. Atilius Philetus karissimo suo b. m. fecit. — Mateescu *EDR* I 226. — K. p. 214.
 17. **Drilgisa**
ROMA, *CIL* VI 1801: Natoporus et Drilgisa aviae (v. Ziais, n. 35). — Mateescu *EDR* I 103—4. K. p. 214.
 18. **[E]ptacentus**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 e4 (a. 144): [E]ptacentus Nap(oca), vi[et]imarius? leg. III Aug. — Emendat de Mateescu *EDR* I 147₂. Greșit trecut de K 2430 Placentus, nume roman, după Dobo, p. 102, n. 46.
 19. **Gorius**
NICOPOLIS ad Istrum (Bulgaria), *Journ. rom. st.* XXIX 1939, 28: cohort. Musulamiorum, pediti Gorio Stibi f(ilio), Dacus (a. 88). — E un Dac din Moesia cf. Alföldi *l. c.* 29—30, și Tutius, n. 34.
 20. **Mocazia Helpis**
RAVENNA, *CIL* XI 28: P. Arrius P. f. Montanus, Mocazia Helpis uxor, P. Arrius Pollux, Q. Decimius Dacus opt. de III Pinnata, Moca-

- zia Iucunda [...], P. Arrius P. I. Primigenius, P. Arrius P. I. Castor. — K. p. 214. — E o familie de Traco-daci, probabil originară din Moesia dunăreană, regiunea Nicopolis ad Istrum, ca și Gorius n. 19, cum presupune pe bună dreptate A. Alföldi *Journ. rom. st.* I. c.
21. **Mocazia Iucunda**
ibid., v. n. 20.
 22. **P. Aelius Mucatra**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 a20 (a. 144): P. Aelius Mucatr[a, Nap(oca)], miles leg. III Aug. — Intregirea [Napoca] e îndreptățită de faptul că toți soldații din această inscripție, purtând nume tracice care mai pot fi citite pe piatra deteriorată: doi Bitus, Eptacentus, Tarsa, sunt din Napoca, adică din regiunea acestei localități, cf. Daicovicu *La Transilvania nell'antichità* 1943, 98.
 23. **Natoporus**
ROMA, *CIL* VI 1801: Natoporus et Drilgisa aviae (v. Ziais, n. 35). — K. p. 214.
 24. **Aurelia Piactu**
HERACLEA LYNCESTIS (Monastir, Maced.), *CIL* III 14406a: D. M. Aurelius Saza (?) centenarius PELECE hic iacio [q]ui vixi annis [q]uin-[q]uaginta et militavi annis XXX et sum natus in provincia Dacia et militavi inter e[q]uites catafractarios Pictavensis succura Romani propositi, Aurelia Piactu coniux oVI posit titulo benemerenti caro marito. — K. p. 215. — Numele Saza e citit de Mowat DAZA, care e nume specific illiric; în acest caz poate fi din regiunea illirică din Vestul Daciei Aureliane. Cf. totuși o femeie din Dacia Traiană cu numele Sassa, n. 27.
 25. **Pieporus**
ROMA, *CIL* VI 1801: Ziai Tiati fil. Dacae, uxori Piepori regis Coisstobocensis. — K. p. 215. Mateescu *EDR* I 102—3.
 26. **Iul(ius) Pi[...]tinus**
TUNNOCELUM (Burgh-upon-Sands, Britania), *CIL* VII 944: Iul. Pi[...]tinus cives Dacus. — Dobo p. 104, n. 61.
 27. **Sassa**
SCARBANTIA (Pann. sup.), *CIL* III 14355¹⁵: Hilarus L. et T. Semproniorum nat. Dalmata an. LXXXX et Sassa coniun(x) et conliberta nat. Daca LXX, h. s. s., Flaccus filius parent[i]bus pos[ui]t. — K. p. 215. — Cf. și Saza (Daza?), mai sus n. 24.
 28. **Scorilo**
AQUINCUM (O-Buda), *CIL* III 13379 + p. 2328²¹: Scorilo Ressati libertus, domo Dacus, an. IXXXX h. s. e., item Annamae coniugi viv. et Mattoni filiae vivae t. p. Quintus et Ancula[t]a filii patri pientissimo b. m. — Dobo p. 104, n. 58. K. p. 213 îl clasifică între numele illiro-celtice, deși vede bine că Scorilo e un libert de neam dac, din Dacia, cu autentice nume dacice.
 29. **Iulia Sisi**
ROMA, *CIL* VI 2696: D. M. Aur. Domitianus mil. chor. VIII prt. (centuria) Fe[s]ti vix. an. XXXX, mil. an. XVII, nat. Dacus, Maximus

- Marinianus et Iulia Sisi dolens b. m. f. — Mateescu *EDR* I 171—2. Soție sau fiică a unui pretorian din Dacia, Iulia Sisi, cu cognomen trac, e foarte probabil și ea din aceeași provincie și de același neam.
30. **Sterissa**
ROMA, *CIL* VI 16903: Diuppaneus qui Euprepes, Sterissae f(ilius), Dacus. — K. p. 215. Pentru numele Sterissa v. Mateescu *EDR* I 226.
31. **Stib(i)us**
NICOPOLIS ad Istrum (Bulg.), *Journ. rom. st.* XXIX 1939, 28: Gorio Stibi f(ilio) Dacus.
32. T. Flavius **Tarsa**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 a16 (a. 144): T. Flavius Tarsa, Nap(oca), miles leg. III Aug. — K. 2515.
33. **Tiatius**
ROMA, *CIL* VI 1801: Ziai Tiati filiae Dacae. — K. p. 215. Dobo p. 106, n. 80. Mateescu *EDR* I 102.
34. **Tutius**
Dalgodeltzi (reg. Lom, Bulgaria), *CIL* XVI 13 (a. 71): veteranis, qui militaverunt in classe Misenseni, — Tutio Buti f(ilio), Dacus. — K. p. 215. Cf. n. 19.
35. **Ziais**
ROMA, *CIL* VI 1801 (=ILS 854): D. M. Ziai Tiati filiae, Dacae, uxori Piepori regis Coisstobocensis, Natoporus et Drilgisa aviae cariss(imae) b. m. fecer. — K. p. 215. Mateescu *EDR* I 99—102.
36. L. Vibius **Zurozis**
ROMA, *CIL* VI 28848a: D. M. L. Vibio Zurozi, Aptasae filio, Vibia Dacia mater infelicissima b. m. fecit, v. a. VIII, m. II, sibi et suis posterisq(ue) eorum. — K. p. 215.
37. M. Aur(elius) [...]**sprio**
ROMA, *CIL* VI 32624 d26: M. Aur. M. f. Ulp. [...]**sprio**, Zermi(zegetusa), (miles praetorianus). — Dobo p. 98, n. 14a. — [...]**sprio** poate fi sfârșitul unui nume traco-dacic ce nu se poate întregi din lipsa unei analogii.

V. NUME ORIENTALE (Semiți (Sirieni), Egipteni, Iranieni)

Cf. repertoriile de nume: *semitice*: Heinz Wuthnow *Die semitischen Menschennamen in griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients* (Studien zur Epigraphik und Papyrskunde, Fr. Bilabel, I 4 Leipzig 1930), *egiptene* (în papyri): Fr. Preisigke *Namenbuch enthaltend alle griechischen, lateinischen, ägyptischen, hebräischen, arabischen ... Menschennamen ...* Heidelberg 1922, *iranieni*: Ferd. Justi *Iranisches Namenbuch* Marburg 1895.

Se admitea, în general, de toți cercetătorii, că în Dacia romană elementele orientale (în special Semiții) aveau o importanță covârșitoare și în orice caz mai mare decât localnicii Traco-daci, nu numai în viața religioasă, ci chiar în compunerea etnică

a masselor populației, existând aici mulțimi compacte de coloniști veniți din Asia. Dacă în ce privește religia — care e legată în mare măsură de curente culturale, fiind în bună parte condiționată de moda timpului — „orientalismul“ Daciei trebuie admis ca real²²⁾, până când s'ar dovedi contrarul, nu se poate spune acelaș lucru despre elementul etnic oriental atestat în inscripțiile Daciei, și care, în realitate, e mult mai redus decât te-ai aștepta în această provincie atât de ... orientală²³⁾. Până acuma a lipsit un repertoriu critic al numelor orientale din Dacia, din care să se vadă numărul lor real, iar încercarea lui K. nu e decât o schiță provizorie, de foarte redusă valoare. Materialul expus sub titlul „nomina orientalia“ (p. 183—189, n. 2126—2187) oglindește mai bine decât celelalte capitole desorientarea autorului în această materie.

Din numărul de 67 nume socotite „orientale“ de K., trebuie să se scadă cel puțin 29, între care multe nume bune romane, purtate de persoane ce nu par de loc a fi originare din Asia (Bassus, Bassa, Basianus, Marinus, Marina, etc.), sau nume tracice (Melgidianus, Tarse, Zorn...). Din repertoriul lui rămâne un număr real de nume orientale de 38; la acestea se adaugă alte 17, omise de autorul nostru sau greșit clasificate între cele grecești: rezultă deci în total 55 nume de orientali. Greșala de calcul a lui K. e deci: 29 neorientali + 17 orientali omiși, în total 46 față de 38 orientali clasificați ca atare corect; socoteala lui nu atinge nici măcar pe jumătate măsura realității.

Aducând, deci, pe cât posibil, numărul orientalilor la justa lui valoare, se observă — contrar opiniei răspândite până acum și datelor eronate ale lui K. — că elementul oriental în inscripțiile Daciei era mai redus decât cel traco-dacic: față de 67 nume traco-dacice, apar numai 54 orientale. Astfel raportul e tocmai invers decât ar rezulta din socotelile tânărului cercetător ungar, încât nu poate fi vorba de mase mari de orientali, mai ales Semiți (Sirieni) în Dacia, ci de un număr destul de redus de asemenea elemente, și — în schimb — de o puternică modă orientală, mai ales în religie (divinități și culte semite-persane), ceea ce însă nu e un fenomen specific numai pentru Dacia, ci e general în imperiul roman, în sec. II-III (C. Daicoviciu, *o. c.* p. 144).

În privința originii etnice a numirilor „orientale“ (asiatice și africane) se poate fixa o împărțire pe neamuri: 4 iraniene (Ari-

22) Oct. Floca *I culti orientali nella Dacia*, în *EDR* VI 1935, 204—239.

23) Clar a zărit acest „orientalism ca modă trecătoare lipsită de rădăcini prea numeroase în fondul etnic al provinciei C. Daicoviciu *Siebenb. im. Alt.* p. 143 și urm.

mo, Arzakeios, Farnax 2), 3 egiptene (Arphocras, Hammonius, Sarapio), iar restul de 48 semitice (în deosebi Sirieni).

1. **Addebar Semei**
AMPELUM (Zlatna, j. Alba), *CIL* III 1301b: I. O. M. D. et Deo Comma[g]eno, Aurel. Marinus [et] Addebar Semei et Oceanus Socratis sacerdotes v. 1. p. — K. 2126.
2. **Alapatha**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* XVI 68 (a. 120): Hamasaeus Alapatha f. Palmyr(a). — K. 2127.
3. **Aur. Arimo**
MICIA (Veșel, j. Hunedoara), *CIL* III 12565: Hercul. et Silvano vexil(l)atio I. XIII G. Ant. I. Aur. Arimo v. m. p. immuni(s). — Greșit trecut de K. 1857 între numele grecești. E mai curând asiatic-iranian, decât eventual numele greco-macedonean Ἀρίμια (*EDR* VIII 173), care încă poate fi de origine asiatică.
4. **Iul. Arphocr[as]**
Sânmiclăuș (j. Cluj), *CIL* III 6254: Iul(ius) Arpochr[as] Aug. mun. ... Ael. H. ... mar. ... nt. ... — Nume egiptean, clasificat de K. 1859 între Greci cu observația că „s'a putut răspândi și în afara Egiptului”.
5. **Arzakeios**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 302: Δημήτριος Ἀρζάκειος Δεῖ Ναρχηρῶ εὐχῆν
6. **Bannaecus**
POTAÏSSA (Turda), *CIL* III 7693: Ael. Bolhas Bannaei (filius).
7. **Aur. Barbarcas**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Com. mon. ist.* 1929, 315: D. M. Au[r](eliu)s Barsemia vix. annos XV, Ael. Artimidora et Aur. Barbarcas filibus (?) et fratri Me. ... — Lectura corectă e Bar<bar>cas, forma numelui fiind *Barcas* (Daicovicu). — K. 2128.
8. **Lu(cius) Maximus Bars** ...
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250: Lu(cius) Maximus Bars(emon?), sacerdos. — K. 2129.
9. **Au[r](eliu)s Barsemia**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Com. mon. ist.* 1929, 315 (cf. n. 7). K. 2130.
10. **Barsimsus**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* XVI 107 (a. 157?) ex pedite coh. I Vindelior(um) (miliariae), Barsimsus (Barsimius?), Callistenis f., Caes(are). — K. 2131.
11. **Aur. Bassinus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1108: Deo Soli Hierobolo Aur(eliu)s Bassinus dec. col. Aquens. sacer. d. numinum v. s. l. m. — K. 2147. Iarhibol-Hierobolus e divinitate palmireană, cum observă K., și de aceeași origine poate fi preotul lui, care poartă nume curat roman.
12. **M. Bassi(us) Marinu(s)**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250 (cf. n. 18). — K. 2150.

13. **P. A[e]l(ius) Bericio**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587 (cf. n. 48). — K. 2132.
 14. **Ael(ius) Bolhas**
POTAÏSSA (Turda), *CIL* III 7693: Ael. Bolhas Bannaei vet. ex. n. Palmur. (cf. n. 53). — K. 2151.
 15. **Ael(ius) Boraecus**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 14216: Ael. Boraecus Zabdiboli mil. ex n. Pal. vix. ann. ... et Valeriae ... — K. 2152.
 16. **G. Iulius Farnax**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 986: Auribus Aesc[u]lapi et Hygiae et Apollini et Dianae G. Iulii Dius, Farnax, Irenicus fratres, Aug. munic. Aur. Apli p. s. s. p., Pres. II et Condi. cos. (a. 180). — K. 1967 îl clasifică între „nomina Graeca”, pentru motivul că Φαρνάκης a trecut și în onomastica grecească.
 17. **Aur(elius) Farnax**
POTAÏSSA (Turda), *CIL* III 7688 (cf. n. 16). — K. 1966.
 18. **Maximus Gora**
SARMIZEGETUSA (Grădiște j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250: ... m. ... / ... p. ... / [Pa]lmyr ... / [I]abraen(us) Fl(orus?), M. Bass(ius) Marinu(s), [Max]imus Gora, Lu(cius) Maximus Bars(emon?) s[ace]r-dot(es) templum ex suo fecer(unt). — K. 2153.
 19. **M. Fl(avius) Guras**
Caransebeș, *CIL* III 7999: D. M., M. Fl. Guras Iiddei (filius) [op]tio ex n. Palmur., [vi]xit ann. XXXXII, mil. [an]n. XXI, Ael. Habib(is) ... tif. et h. b. m. p. (urmează un rând de text în limba palmireană). — K. 2154.
 20. **Ael(ia) Habib(is)**
Caransebeș, *CIL* III 7999 (cf. n. 19). — K. 2155.
 21. **Hamasaeus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* XVI 68 (a. 120): Hamasaeo Alapatha f(ilio) Palmyr(a). (veteran din Palmyreni sagittari, cf. Daicovicu *Dacia* VII-VIII 1937—40, 329—30).
 22. **P. Aelius Hammonius**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *An. Inst. st. cl.* 1928—32, I 84: [I.] O. M., Iunon[is] [M]inervae, diis [e]onsentibus, Saluti, Fortunae [r]educi, Apollini, Dianae v[ic]tric[i], Nemesi, Mercurio, Herculi, Soli invicto, Aesculapio, Hygiae deabusq(ue) immortalib(us), P. Aelius Hammonius [I]un(ior), proc. Aug. — Clasificat de K. 1973 între nomina Graeca.
- Harphocras v. Arphocras**
23. **[I]abraen(us) Fl(orus?)**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250 (cf. n. 18). — K. 2156.
 24. **Iiddeus**
Caransebeș, *CIL* III 7999: M. Fl. Guras Iiddei (filius). — K. 2158.
 25. **Aurelius Manneus**
Tihău (j. Sălaj), *CIL* III 838: Ti[b.] Ann[i]us (sau T[e]r[e]n[t]i[us]) Marcellus [et] A[u]r[e]l. Man[ne]us [et] Mestrinius [F]irminus [et] A[ur].

- [Vic]tor [et] Pacutianus [et] Maximus d(ederunt). Aurelius Manneus princeps po[s.]. — K. 2159.
26. **Nal, Ituraeus**
(Ungaria), *CIL XVI 57* (a. 110, cf. n. 45). Ca fiu al unui veteran din ala Ituraeorum din Dacia, poate fi considerat ca făcând parte din populația acestei provincii, cu toate că diploma a fost găsită în Ungaria.
27. Iuni(us) **Nedym(us)**
Zlatna (j. Alba), *CIL III 1296*: I. O. M. sacrum, Iuni. Nedym. — K. 2166 cf. semiticul *éδερΝος*.
28. Aur(elius) **Pacutianus**
Tihău (j. Sălaj), *CIL III 838* (cf. n. 25). — K. 437a îl dă între nomina Romana, cu Aurelii. Pare a fi nume oriental (egiptean romanizat?).
29. Aelia **Phamp . . .**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL III 12587* (cf. n. 48). — K. 2047 propune întregirea *Phamp[hîle]*, scriere greșită a gr. Παμφίλη Dar se poate să fie un nume semit, cf. Φαμ.
Pharnax, v. Farnax.
30. **Ramus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL III 837*: Salmas Rami (filius). K. 2166a.
31. Septimia **Saba[tia]**
Petroșani (j. Hunedoara), *Dolgozatok Erd. VII 1916*, 2 p. 73: . . . / vix. an. . . / Septimiae Saba[tiae] vix. ann. IIII, C. Septimius Constans fratri et uxori eius et nepti b. m. f. e. — K. 2167.
32. **Salmas**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL III 837*: . . . an. X. . . . / f. vix. an. V. . . / Salmas Rami ex n(umero) P(almyrenorum) coiu[g]i et filio b. m. — K. 2168.
33. C. Valerius **Sarapio**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL III 1003*: Dianae Reginae C. Val. Sarap. v. l. p. — 1054: [I]. O. M. G. Val. Sarapio, a Carpis liberatus pro salute sua et suorum v. l. p. — K. 2068, 2069 (nomina Graeca).
34. **Semeius**
AMPELUM (Zlatna, j. Alba), *CIL III 1301b*: Addebar Semei (filius).
35. **Suriacus**
Gherla (j. Someș), *CIL III 12541*: [P]ro salute [L]ucilia[e] Mus[a]e Felicis n. (uxoris) Florentinus et Suriacus. — K. 2170.
36. **Suri[1]l . . .**
Blandiana (s. Cârna, j. Alba), *CIL III 12561*: . . . onis / . . . Suri[1]l. / . . . pos. — K. 2171.
37. Aurelia **Surilla**
MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL III 6267*: D. M. Aur. Maurus veteranus chor. Comagenoru. vix. an. L, Aur. Primanus vix. an. XVIIIII, Aur. Surus milis n. M. M. vix. an. XX, Aur. Eustina vix. an. bs. (?) XVII, Aurelia Surilla mater p. p. f. b. m. — K. 2177.
38. **Surillio**
POTAISSA (Turda), *CIL III 7693* (cf. n. 53). — K. 2172.

39. Aur(elius) **Surus**
MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL III 6267*: Aur. Surus milis n(umeri) M(aurorum) M(iciensium) (cf. n. 37).
40. Ael(ia) **Syra**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL III 976* (cf. n. 43). — K. 2178.
41. Flavia **Syra**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL III 1162*: . . . [S]alv[i]us Aug. col. Apul. pro salute sua et Flaviae Syrae coniugis et C. Val. Flaviani filii et omnium suorum ex voto posuit. — K. 2179.
42. **Syrillio**
Petroșani (j. Hunedoara), *Dolgozatok Erd. VII 1916*, 2 p. 75: D. M. Syrillioni aedituo qui vix. a. LXXVIII, Liberalis Augg. lib(ertus) a com(mentariis) et Ael. Victoria patri b. m. — K. 2173.
43. P. Ael(ius) **Syrus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL III 976*: Aesculapio et Hygiae P. Ael. Syrus Aug. m. Sep. Apul. et Val. Severa coniux et Ael. Syra filia ex voto porticum per pedes XXX [f.]. — K. 2180.
44. **Tarasus**
APULUM (Alba-Iulia), *Arch. Ért. XXX 1910*, 179 (= *Ann. Épigr.* 1910, 152): D. M. Zenoni Tarasi, miles n(umeri) Germ. vix. an. XXXIII, Iulia marito pientissimo.
45. **Thaemus**
(Ungaria), *CIL XVI 57* (a. 110): alae I Aug(ustae) Ituraeor(um) (in Dacia), ex gregale Thaemo Horati f(ilio), Ituraeo, et Nal f(ilio) eius et Marco f(ilio) eius et Antonio f(ilio) eius. — Cf. n. 26.
46. P. Ael(ius) **Theimes**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL III 7954*: Diis patriis Malagbel et Bebellahamon et Benefal et Manavat P. Ael. Theimes Iiviral. col. templum fecit (a) solo et incendio suo pro se suisq(ue) omnibus ob pietate ipsorum circa se iussus ab ipsis fecit et culinam subiunxit. — K. 2181.
47. P. Ael(ius) **Theimes** (s. Themes)
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL III 1472*: D. M. P. Ael. P. fil. [P]a[p.] Themeti ve[t.] et Iivirali col. Sarm. [vix. ann.] LXXXVIII et Aeliae [. . .] vix. an. LXXI et P[. . .] leg. XX victric. [. . .] P. Ael. Senec. gener. — K. 2182. Cf. n. 48.
48. P. Ael(ius) **Theimes**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL III 12587*: D. M. [P. A]el. Theim[es v]et(eranus) ex (centurione) e[oh. . .] et Iivir[alis] col. D[ac.] Sarm[iz.] vixit ann(os) LXXXVIII [et] P. A[e]l(ius) Bericio vix[it] ann(os) XV [et] [P. A]el(ius) Zabdibol [vixit] ann(os) XI et A[el]ia Phamp. . . — K. 2183. Cf. n. 47.
49. P. Ael(ius) **Theimes**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL III 7896*: Aesculapio et Hygiae P. Ael. Theimes. — K. 2184.
50. Aurel(ius) **Themaes**
Ilișua (j. Someș), *CIL III 804*: D. M. Aurel. Themaes librar(ius) al(a)e Fronto(nianae) vixit annis L, et Aelia Iulia coiug(i) (=coniux), et

Aelia Pupula vixit annis II. Aurel(i)us Thementianus filius parentibus bene merentibus posuit. — K. 2185.

51. **Aurelius Thementianus**
Ilișua (j. Someș), *CIL* III 804 (cf. n. 50). — K. 2186.
52. **M. Cocceius Themo**
Deva, *CIL* III 1346: I. O. M. M. Cocceius Themo v. s. l. m. — K. 2087
între nomina Graeca, socotindu-l variantă grafică a lui Τέμων In realitate e o variantă a numelor semitice-siriene Themaes, Theimes, Themes.
53. **Ael(ius) Tiadmes**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693: D. M. Ael. Tiadmes Palmura vix. an. VIII, Surillio vix. an. XXV, Rufina vix. an. XX, Ael. Bolhas Bannaci vet. ex n. Palmur. et Ael. Domestica coniux aei posuerant filiae pientissime et culme (!) et liberto et menesteriis b. m. — K. 2186a.
54. **Zabdibol**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 14216: Ael. Boraeas Zabdiboli (filius). — K. 2186c.
55. **[P. A]el(ius) Zabdibol**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587 (cf. n. 48). — K. 2186b.

VI. NUME CELTICE

Pentru numele celtice v. în general vechiul și excelentul tezaur al resurilor de limbă celtică alcătuit de A. Holder *Alt-celtischer Sprachschatz* I-III, Leipzig, 1896—1914, care e și un extrem de bogat repertoriu de nume personale. Trebuie însă utilizat cu precauție în legătură cu materialul de numiri din afara teritoriilor cu populație celtică, întrucât cuprinde un mare număr de nume de locuri și persoane de altă obârșie, mai ales — în ce ne privește pe noi — illirice și tracice.

În compunerea etnică a populației din Dacia intră, într'o propoziție mai redusă decât celelalte, și elemente celtice, care pot fi identificate după numele din inscripții. După rezultatele cercetărilor de filologie comparată și cu ajutorul materialului onomastic destul de abundent, numirile celtice se disting destul de ușor de către alte sisteme de nomenclatură, cum ar fi cel illiric, cu care de obicei sunt aduse în legătură (din cauza amestecului de populații illiro-celtice în Pannonia, Noricum, Venetia etc.), sau chiar confundate de către unii cercetători. În ce privește Dacia Traiană, Celții pot fi net separați de către alte elemente etnice, și afară de câteva cazuri izolate, nu rămâne nici un echivoc asupra numelor celtice și a celor illire.

În repertoriul lui K., cap. II, p. 136—150, n. 1591—1759 și p. 212—3, n. 2497—2506, sunt confundate și amestecate numele de persoană celtice cu cele illirice din inscripțiile Daciei (mai sus, p. 198). De aceea e necesar un nou repertoriu, critic, al nu-

melor de Celți (originari din Gallia, Belgia, Britania, Spania, Noricum, Pannonia, etc.). Totalul numelor celtice e de 51 (nu toate sigure, unele destul de dubioase), dintre care 41 sunt cuprinse, iar altele 12 sunt omise din listele de nomina Illyrica et Celtica ale lui K., din obișnuitele motive: necunoașterea unei părți din materialul epigrafic și graba superficială cu care a fost alcătuită întreaga lucrare. — Numărul relativ redus de Celți în inscripțiile Daciei se explică și prin depărtarea geografică a regiunilor celtice din centrul și apusul Europei față de Dacia, unde elementele celtice erau în cea mai mare parte venite din Pannonia învecinată, atât persoanele civile, cât și cele militare.

1. **Adcobrovatus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VIII, 1937—40, 331: pediti M. Ulpio Adcobrovati f(ilio) Novanticoni, Rati(s). (a. 106). — K. p. 212.
2. **Ae(lius) Aeticua(?)**
Domnești (Bilac, j. Năsăud), *An. Com. mon. ist.* 1929, 308: I. O. M. et M(inervae?) [p]ro salute Ael(i) Mari fl(aminis) col(oniae) [c]onduc(toris) pas(cui) et salina(rum), Ae(lius?) Aeticua(?) gener(?) v. s. l. m. — K. 1591. — Nume celtic?
3. **Aia Nandonis**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: D. M. Aia Nandonis vixit annis LXXX, Andrada Bi[t]juvantis vix. anis LXXX, Bricena vixit anis XL, Ius[t]a vixit anis XXX, Bedarus vixit XII, pos(t) obitum ei Herculanus libertus patrone benemer. — K. 1592. — Bedarus e nume illir, cf. III 19.
4. **Ulpia Amadusa**
Unguraș (j. Sălaj), *CIL* III 840: [... eq. al.] Sil. vix. an. XLVI, Arrun[t]ius Lucilianus fil. vix. an. XVIII, Arrun[t]ius Latinus [f]il. vix. an. V, Ulpia Amadusa coniux b. m. p. — K. 1593.
5. **Claudia Amba**
Reșca (j. Romanai), *CIL* III 1593: D. M. Claudia Amba vix. annos XX, fecit in Dacia a. V, Cl. M[on]tanus imm. ex n. Sur. sag., pat. eius fecit. — K. 1594.
6. **Andrada**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Andrada Bi[t]juvantis (filia), (cf. n. 3). — K. 1596.
7. **Au(relius?) Reatinus Birsi**
Mihaiu-Viteazul (Sănmihaiu, j. Turda), *Jahresh. österr. Inst.* V 1902, Bbl. 107: (= *CIL* III 13766 + 13767): Au(relio?) Reatino Birsi.
8. **Bituvans**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Andrada Bi[t]juvantis (filia). — K. 1621.
9. **Bricena**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Bricena (cf. n. 3). — K. 1622.

10. **Busturio**
Palatovo (reg. Dupnița, Bulg.), *Klio* XXX 1937, 188 (a. 164): Cohort(is) I Batav(or)um (miliaria), [in Da]cia Porolissensi — ex pedite Sexto Busturionis f(ilio) Pann(onio).
11. **Cavon(?) Vernuleius**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1037: I. O. M. Cavon(?) Vernuleius veter. leg. XIII G. leg. ex de. vot. sol. — De origine celtică, după V. Christescu *Ist. milit. a Daciei* 1937, 212.
12. **Cittius Ioivai(?)**
Ilișua (j. Someș), *CIL* 807: D. M. Cittius Ioivai (?), eq(ues) al(ae)-Fro(ntoniana), s(tipend.) XVI, vix(it) [an]nos XXXVI, Iustus e(ques)-a(lae) e(iusdem) her(es) et frater f. c. — K. 1625.
13. **C. Urbici(us) Condonus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1204: D. M. C. Urbici. Condonus m. l. XIII G. s. IX, v. a. XXX, Urbicia Ingenua v. a. XX, Urbic. Senil. v. a. X, P. Urb. Spec[t.] f. b. m. — K. 1630.
14. **Ulp(ius) Congonius**
ibid., *CIL* 1203: D. M. Ulpiae Constantinae quae vixit annis XVI, mensib. VIII, Ulp. Congonius vet. ex dec. et Aelia Valeria parentes infelicissimi filiae pientissimi(ae). — K. 1631. — Un M. (H)os[t]ilius. C[on]neonius ex Daci[a], *CIL* VIII 19099 (Numidia).
15. **Cotu, Successi f(ilia)**
Șeica mică (j. Târn. mare), *CIL* III 966: D. M. Cotu Successi f(ilia) civis Norica, vix. an. LV, Cl. Elatinus posuit coniugi benemerenti h. s. e. — K. 1632.
16. **Cuupitus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1243: Seccia Cuupiti filia. — Holder I 1197—9: Cupitus(?).
17. **Iu(lius) Deiotarus**
ibid., și MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 12615 (=8065²⁹ =1629⁵): Leg. XIII Gem. Iu(lius) Deiotarus. — K. 1645.
18. **Cl(audius) Elatinus**
Șeica mică (j. Târn. mare), *CIL* III 966: Cl. Elatinus (v. n. 15). — K. 1651.
19. **[Ae]l(ius) Gal(l)ica[nus]**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 7736: [...] aeterno [Ae]l. Gal(l)ica[nus] ve[t.] ex hf. cos. — K. 1660 îl consideră nume celto-illiric, omițând să amintească pe un T. Varenus Gallicanus, dec. colleg. fabror. col. Sarmiz., *CIL* III 13779, clasificat cu nomina Romana (Varenus 1529).
- Geldo**
După toate aparențele e nume iliric, III 47.
20. **T. Fabius Ib[li]iomarus**
Petrești (Petrid, j. Turda), *CIL* III 1214: D. M. T. Fabio Ib[li]iomarodomo Augus. Treve[r.] quond. dec[ur. k]anabar. vix. annis LX, Fabii Pulcher, Romana Aquilensis per tutores suos pos. — K. 1662.
21. **Ioivai(?)**
Ilișua (j. Someș), *CIL* III 807; Cittius Ioivai (filius). — Holder II 63-

22. **Latasa**
Mihaiu-Viteazul (Sânmișiu, j. Turda), *Jahresh. österr. Inst.* V 1902, bbl. 107: Marcia Tavia et Latasa sorores (v. n. 36).
23. **L. Iul(ius) Leuganus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1158: Victoriae Aug. L. Iul. T. [f.] Galer. Leuganus Clunia, vet. leg. XIII G. M. v. aedis custos c. R. leg. XIII nomine suo et C. Iul. Paterni filii sui d. d. — K. 1665.
24. **Linda Severus**
DROBETA (Turnu-Severin), *CIL* III 14216⁸: Linda Severus h(eres), v. Liccaius III 52. — K. 1669. — Nume celtic sau illiric?
25. **Luonercus Molaci f(ilius)**
Domașnia (j. Severin), *CIL* XVI 110 (a. 159): coh. I Ulpia Brittonum (miliaria), — ex pedite Luonercus Molaci f(ilio), Britt(oni). — K. 1673.
26. **M. Mociuncius Valentinus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1194: D. M. M. Mociuncius Valentinus lib. legati leg. XIII G. vixit ann[is] XXVIII, posuit Val. Costas vet. leg. XIII G. et Floria In[g]enua mater filio b. m. — K. 1678. După rădăcină (*moc-*), numele e considerat tracic (sau dacic) de C. Dăicoviciu *Siebenb. im Alt.* 105. (Cf. Mateescu *EDR* I 107 s. 123, 152, 158, 163; II 234 s.).
27. **M. Aurel(ius) Moenenus**
Căseiu (j. Someș), *CIL* III 822: I. O. M. M. Aurel. Moenenus co(n)s(ularis) leg. V[III?] Aug. [min]is[t]rans? pro sal. sua suorumq. omnium v. l. m. — K. 1679.
28. **Molacus**
Domașnia (j. Severin), *CIL* XVI 110 (a. 159): Luonercus Molaci (v. n. 25).
29. **Nando**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Aia Nandonis (filia), (v. n. 3). — K. 1681.
30. **Naus(as?)**
St. Maria-Orlea (j. Hunedoara), *Dolgozatok Erd.* IV 1913, 99: ... an... / Emeritus Naus. filie pientis(s)um(ae). — K. 1682. Nume celtic?
31. **Neridon(?)**
Domnești (Bilac, j. Năsăud), *CIL* III 7625 (=An. Com. mon. ist. 1929, 308): I. O. M. Dulceno P. Caius Valerianus l(ibrarius) leg. X Freten-sis Re... / ... Neridonis v. s. l. m. — Nume celtic? sau oriental?
32. **M. Ulp(ius) Novantico**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 331 (a. 106): peditibus et equitibus, qui militant in cohorte I Brittonum miliaria Ulpia torquata p. f. civium Romanorum, — M. Ulpio Adcobrovati f(ilio) Novanticoni, Rati(s). — K. 2503.
33. **[...]omarus**
POTAISSA (Turda), *Arch. ért.* XXXV 1915, 48: [...] / Sur[us] [...] / omari... / i xc.
34. **Plicia**
cher ciner (=gener?) b. m. — K. 1700. Holder II 1014, celtic ori illiric? Reșca (j. Romanai), *CIL* III 8036: Pliciae Var. Capitonis Ulp(ius) Pul-

35. Aurel(ius) **Pusinnus**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL* III 1534: D. M. [L]icinia Valentinae vixit an. LX et Aureliae Maximinae vixit an. XX, Aurel. Maximus et Aurel. Pusinnus coniugibus dignissimis. — K. 1701. Nume celtic?
36. Au(relius?) **Reatinus** Birsi
Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. österr. Inst.* V 1902, bbl. 107 (= *CIL* III 13766 + 13767): Au(relio sau Aelio?) Reatino Birsi militi coh. I B(ataavorum) (v)ixit an. XXX, Marcia Tavia et Latasa sorones p. c. fratri s(uo) p(ient). — Sau Areatinus? — Cf. Christescu *Ist. mil. Daciae* 217.
37. Aur(elius) **Reburus**
Gilău (j. Cluj), *CIL* III 847: [D. M.] Aur. [F]abius sig. al. Sil. vix. ann. XXVIII m. XI, Aur. Reburus vet. et [F]abia filio pientissimo p. set et sibi. — K. 1702.
38. **Saccus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 334 (a. 110): coh(ortis) I. Britton(um) (miliariae) Ulpiae Torquat(ae) c(i-vium) R(omanorum). — ex pedite M. Ulpio Sacci f(ilio) [L]ongino B[elgo] et Vitali f(ilio) eius. — K. 2505.
39. L. **Samognatius** [Te]rtius
DROBETA (Turnu-Severin), *CIL* III 8014: Dianae Aug. aram L. Samognatius [Te]rtius Trever v. s. l. m. — K. 1705.
40. **Seccia**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1243: D. M. Seccia Cuupiti f(ilia) vix. a[n.] LX [f]ili et con. b. m. p. hi. s. est. — K. 1712.
41. Antonia **Sisiata**
Tuștea (j. Hunedoara), *CIL* III 1525: D. M. Antonia Sisiata vix. an. LX, C. Rusticinus vix. an. XL, Antonia Protogenia v. a. XXVI, C. Iul. Rusticus matri, fratri et coniugi karissimis p. — K. 1717. — Cf. dac. Sisi, IV A, 29.
42. **Suaemedus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1120: Deo invicto Mithre Suaemedus ex voto posuit. — K. 1718, Holder II 1644. Nume celtic?
43. **Tan**(nonius) Tertius
Mureș-Port (Alba-Iulia), *CIL* III 7772: Silvano merit(o) a(nimo) libe(n)s pos. Tan. Tertius. — K. 1727. — Sau: T. An(tonius) Tertius?
44. Marcia **Tavia**
Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. österr. Inst.* V 1902, bbl. 107: Marcia Tavia et Latasa sorores (v. n. 36).
45. **Tavius**
Tihău (j. Sălaj), *CIL* III 6248: Silvano domestico Tavius f. c. — K. 1731.
46. C. **Togernius** Inge(n)u(u)s
Ostrov (j. Hunedoara), *CIL* III 1510: D. M. C. Togernius Ingenus aug. col. Sarmiz. metrop. vixit ann. XXX, Petilia Victorina mater posuit. — K. 1740.

47. **Velleci(us?)**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1247: D. M. Velleci fil. Ursina vix. annos XII d[...]. — K. 1746.
48. M. **Veponius** Maximinus
Nălași (j. Hunedoara), *CIL* 1516: M. Veponius Maximinus aug. col. Sarmiz., porticum [te]ctum ex solo de suo fecit. — K. 1747.
49. Cavon **Vernuleius**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1037: Cavon Vernuleius (v. n. 11).
50. Flavia **Vietaucus**
MICIA (Veșel, j. Hunedoara), *CIL* III 7870: D. M. Cesorinus Inc[...]. [as [...]] XXV [...]. [e]ut. et uxor cara Flavia Vietaucus eius cu[...]. [it [...]]. — K. 1757. Nume celtic?
51. Aelia **Vindia**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1082: I. O. M. aeterno T. Fl. Flavianus aug. m. S. Ap. et dec. coll. fabr. [c]um Aelia Vindia coniuge sua quod pro se et Flaviis Restuto, Flavino, Ianuario, Flaviano f[i]llis suis voverant v. s. l. m. — K. 1758.

ION I. RUSSU

P R E S C U R T Ă R I

AEM = Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen Oesterr.

a. = anul.

An. com. mon. ist. = Anuarul Comisiunii monumentelor istorice, secția pentru Transilvania, Cluj.

An. Inst. st. cl. = Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj.

Ann. épigr. = Année épigraphique (la fasc. pe Decembrie din Revue archéologique).

Arch. Anz. = Archaeologischer Anzeiger (Jahrb. arch. inst.).

Arch. ért. = Archeologiai értesítő, Budapesta.

Bul. com. mon. ist. = Buletinul comisiunii monumentelor istorice, București.

CIL = Corpus inscriptionum Latinarum.

Dolgozatok Erd. = Dolgozatok az erdélyi nemzeti múzeum érem- és régiség-tárából, szerk. Pósta B., Kolozsvár.

EDR = Ephemeris Dacoromana, Roma.

Holder = A. Holder *Altceltischer Sprachschatz* I-III, 1896—1914.ILS = H. Dessau *Inscriptiones Latinae selectae*.

j. = județul.

Jahresh. österr. Inst. = Jahreshefte des österr. arch. Inst.

K. = A. Kerényi *A Dáciai személynevek*, 1941.

n. = numărul.

O cifră romană urmată de una arabă se referă la capitolul și numărul din repertoriul de nume, de ex. III 9 = cap. III nume ilirice, nr. 9 Audarus.

Resturi de limbă scito-sarmată¹

Dacă istoria și civilizația popoarelor scito-sarmate este destul de bine cunoscută astăzi, în schimb, cercetările lingviștilor sînt mai puțin avansate; aceasta provine din mai multe cauze; materialul de care dispunem, pentru cunoașterea limbii acestor populații, este sărac și nu întotdeauna sigur: cîteva cuvinte transmise de scriitorii clasici, glose de o interpretare dubioasă și material onomastic și toponimic extras din inscripțiile orașelor pontice grecești; în sfîrșit, cercetarea atentă a toponimiei Daciei și Rusiei de sud, din antichitate și din zilele noastre, îmbogățește lista cu alte cîteva nume. Apoi, cînd vrem să interpretăm acest material lingvistic, ne lovim de un alt neajuns: istoria dialectelor iranice, în special a dialectelor de nord, nu e încă bine cunoscută; lingvistul trebuie să opereze cu informații fragmentare, și, de cele mai multe ori, să se adreseze, pentru comparație, la grupuri dialectale vecine, în neputința de a cita forma veche a dialectului de care ar avea nevoie; posibilitatea reparației, mulțumită unei descoperiri fericite, a unor grupuri lingvistice dispărute, rămîne însă deschisă: reinvierea recentă a tokharicei și a grupului iranic oriental justifică această nădejde.

Scopul articolului de față nu este de a relua, în amănunte, examenul resturilor de limbă scito-sarmată: această lucrare a fost întreprinsă și dusă la bun sfîrșit de alți cercetători, cu suficientă autoritate; mă voi mulțumi, deci, să examinez, rapid, cîteva cuvinte caracteristice și să indic care sînt rezultatele la care s'a ajuns în această materie; îmi propun să insist, apoi, asupra problemei cuvintelor iranice intrate la o epocă veche în limbile romanice, și în special în romînă. Cu acest prilej, vom examina metoda care trebuie urmată într'o astfel de cercetare, pentru că lingvistica dispune astăzi de o metodă riguroasă și de mijloace de control suficiente: încrederea în metodă presupune, firește, un „act de credință“.

1. Am tratat acest subiect într'o conferință ținută la *Institutul de studii sud-est europenean*; v. *Neamul românesc* din 12 mai 1929.

ABREVIATIUNI. *alb.* = albanesă; *av.* = avestică; *dr.* = dacoromînă; *gr.* = greacă; *ir.* = iranică; *lit.* = lituană; *oss.* = ossetă; *ot.* = (turcă) otomană; *pers.* = persană; *prov.* = provansală; *r.* = rusă; *retorom.* = retoromană; *sl.* = slavă; *sp.* = spaniolă; *ung.* = ungară; *v.* = vechi.

prealabil, care, odată acordat, permite lingvistului să renunțe la apropieri în aparență seducătoare, dar care nu sînt justificate de metodă.

I

Vom examina, mai întăiu, care erau locuințele Scito-Sarmaților în cursul antichității și evului-mediu, mișcările executate de aceste populații în acest răstimp și numele sub care ele sînt cunoscute. Pe la 750 în. d. C., Sciții înlocuiesc pe Cimerieni în Rusia de sud; mai tîrziu, în timpul lui Dariu (521-483 în. d. C.), Sciții sînt semnați între Dunăre și Don; la estul Donului sînt așezați Sarmații, semnați de scriitorii greci în jumătatea a doua a sec. al IV-lea în. d. C., pe cursul mijlociu al Donului. Împinși spre vest de Mongoli, Sarmații ocupă, în a doua jumătate a secolului al III-lea, stepele dintre Don și Nipru. *Massageții* și *Sacii* sînt așezați la estul Mării de Aral (Oxiana), pe Araxes; la aceeași epocă, Armenia, Capadocia și Pontul sînt colonizate de Perși. Incepînd cu secolul I d. C., Sacii sînt semnați în India de nord-vest, în provinciile Panjtal, Wachan, etc.; ei cucerise cu două veacuri mai de vreme provincia *Drangiana*, care căpătase numele cuceritorilor: *Sakastan* (<*Saka*), azi *Seistan*. În sec. I d. C., la vestul Sarmaților, așezați între Nipru și Don, găsim pe *Iazygi*, care se întind pînă la Carpați; ei trec Dunărea și Tisa pe la 50 d. C. *Aorsii* sînt semnați la vestul Donului, iar în 62 d. C. *Roxolanii* locuiesc la vestul Niprului. *Sigynii* apar pe malurile Mării Caspice; ei sînt semnați apoi în Dacia, în Oltenia și în Bănat, de unde, prin valea Savei, ajung pe țărmurile Adriaticei. Sarmații n'au distrus sau asimilat pe Sciții; aceștia sînt semnați în Crimeea și în Dobrogea, după venirea Sarmaților. Ca și Sciții, Sarmații sînt un popor iranic, cu infusiune de sînge mongol; această origine dublă poate fi dedusă și din monumentele de artă scito-sarmată, pe care sînt figurate două tipuri de luptători: unul mongol și celălalt indo-european. Scito-Sarmații au în comun nu numai tipul etnografic, dar și organizația politică și economică; deosebirea rezidă în armament și în tactica de luptă: Sciții sînt arcași pedestri, pe cînd Sarmații sînt călăreți și se servesc de lănci. Pe de altă parte, stilul animal, care caracterizează arta scită, apare evoluat la Sarmați, în sensul că animalele devin ornament și obiectele sînt polichrome ¹.

1. Stilul animal a fost dus probabil de Huni în China, unde a provocat renașterea artei chineze sub dinastiile Ceu (sec. VI-IV în d. C.) și Han (206 în. d. C.-220 d. C.). Am evitat să întrebuițez, în cursul acestui articol, termenul *turan*, din cauza neprecisiei sale; în adevăr, prin *Turan* se înțelege regiunea dela nordul Pamirului și Thibetului, cuprinsă între Marea Neagră și Marea Galbenă. Pe acest teritoriu întins s'au întîlnit popoare de rasă cu totul diferită; cit privește numele *turanică*, dat unei familii de limbi (limbile turcești, mongola, tunguza și limbile fino-ugriene), el este abandonat astăzi.

Pârvan a arătat că monumentele de artă scito-sarmată descoperite în regiunea carpato-dunăreană sînt departe de a atinge strălucirea celor din Rusia de sud: în nordul Thraciei nu s'au stabilit, în mijlocul populației locale, decît mici grupuri iranice, pe cînd în Rusia meridională a existat un bloc iranic compact. Grupări iranice mai importante sînt semnalate în nordul Ungariei, în sudul Ardealului ¹ și în stepa Țării Romînești. Sciții din nordul Ungariei n'au fost în contact cu cei din sudul Ardealului: cei dintăiu fac parte din grupul de populație iranică care s'a răspîndit în nordul Basarabiei, Bucovina, Galiția, Silesia și Brandenburg. Celălalt val de populație iranică s'a răspîndit din Basarabia spre vest, acoperind sudul Moldovei și trecînd în Ardeal prin văile Mureșului, Oltului și prin pasul Oituz. În sfîrșit, Iranii au mai pătruns în Dacia și în Bulgaria prin cîmpia Țării Romînești, trecînd apoi spre Adriatică, și prin Dobrogea; ei urmează drumul pe care l-au apucat mai tîrziu Goții și Bulgarii. Despre *Agathirși*, care locuiau pe amîndouă malurile ale Mureșului și care sînt semnați în jurul A-brudului, avem știri precise culese de Herodot la Olbia, colonie grecească care era în legături comerciale cu sudul Ardealului. *Agathirșii* supuseser populația dacă locală, dar, cu timpul, au fost asimilați de Daci: la 100 d. C., procesul de asimilare era desăvîrșit. În sec. IV d. C. *Alanii*, în solda Hunilor (neam turcesc), înaintează spre vest; la începutul secolului al V-lea îi găsim în Panonia. Mult mai tîrziu, în sec. al XIII-lea, regele Bela al IV-lea colonisă Ungaria cu Alani și Cumani. Teritoriul Alanilor ², între Budapesta și Debreczen, se întindea pe amîndouă malurile ale riului Zagyva; acești Alani nu sînt urmașii Alanilor semnați mai înainte la Dunăre. Îi găsim la nord de Sevastopol în sec. al XIII-lea, și în sec. al XV-lea aflăm că Alanii se întind din Crimeea pînă la Cetatea-Albă ³.

E. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913; M. Ebert, *Südrussland im Altertum*, Bonn-Leipzig, 1921; M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922; V. Pârvan, *Getica*, București, 1926 (aceste patru lucrări sînt fundamentale și conțin toate referințele bibliografice; cf. exposeul lui G. Radet, *Le monde scythe*, în *Journal des savants*, 1923, p. 247-259 și Schrader-Nehring, *Reallexikon der indogerm. Altertumskunde*, 1917-1929, s. v. *Iranier* și *Skythen*; o hartă, cu indicația satra-piilor imperiului persan, sub Dariu, în *The Cambridge ancient history*, IV, 1926, p. 194-195); V. Pârvan, *Dacia, an outline of the early civilizations of the carpatho-*

1. În sudul Ardealului, această civilizație a lăsat urme mai însemnate în județele Trei Scaune, Odorhei, Mureș-Turda, Tirnava și Alba de jos.

2. Ung. *Jászág* <v. r. *jasi*, r. *jasy* „numele Osseților” <*Ās*.

3. Indicațiile bibliografice date în cursul acestui articol se mărginesc la strictul necesar; amănuntele sînt date în lucrările la care se trimite, care conțin bibliografia completă.

danubian countries, Cambridge, 1928 (sinteză clară și elegantă). Asupra artei scito-sarmate, v. și M. Rostovtzeff, *L'art gréco-sarmate et l'art chinois de l'époque des Han*, în *Aréthuse*, Paris, 1924, p. 81 urm. și Id., *L'art chinois de l'époque des Han*, în *Revue des arts asiatiques*, Paris, 1924, n-l 3, p. 11 urm. Cf. H. d'Ardenne de Tizac, *L'art chinois classique*, Paris, 1926, p. 7. urm.; W. Ginters, *Das Schwert der Skythen und Sarmaten*, Berlin, 1928.

AGATHIRȘI. C. Patsch, *Die Völkerschaft der Agathyrsen, Akademie der Wissenschaften in Wien, Anzeiger*, 1925, p. 69 urm. (ajunge la aceleași rezultate ca și Pârvan).

ALANI. Articolul lui Tomaschek (*Alani*), din *Pauli-Wissowa, Real-Encyclopedie der classischen Altertumwissenschaft*, I, col. 1282 urm., merită să mai fie consultat.

SACI. Studiul lui G. Hüsing, *Völkerschichten in Iran*, în *Mitteilungen d. Anthropolog. Gesellschaft in Wien*, 46, 1916, p. 199 urm., trebuie consultat cu multă critică.

Dacă examinăm, acum, diferitele denumiri ale acestor populații constatăm două lucruri:

1. Toate numele se explică prin iranică.

Alani ('Αλανοί) < *Ārya* (cf. gr. ('Αριωνή), potrivit legii fonetice *-ry->-l- care caracterizează grupul de nord 1; cf. oss. *Ir* „Osseți, țara Osseților“ < av. *airya*.

Aorsi ('Αορσοί), nume dat Alanilor, cf. av. *auruša* „alb“.

Asai ('Ασαιοί) „Alanii dela Don“, cf. av. *asav-* „iute, rapid“ (av. *asu-aspa* „calul iute“). *As*, nume dat Alanilor, după sec. al IX-lea; cf. 'Αλανορσοί, la Ptolemeu < 'Αλανοί + 'Αορσοί. Δαούρσοι „Dacii albi“ din Dalmația < Δάοι „Daci“ + 'Αορσοί (Pârvan, *Getica*, p. 38-39); cf. Λάορ, la Olbia.

Massageți (Μασσαγέται) „Geții mîncători de pește“, cf. av. *masya-* „pește“.

Roxolani (Ρωξολανοί) „neam sarmat“ (Strabo, Ptolemeu); cf. av. *raoxšna-* „luminos, lucios“ + 'Αλανοί = „Alanii blonzi“. Redarea lui *xš* și *š* prin gr. ξ e normală: cf. av. *axšaēna* = gr. ἄξεινος și av. *aša-* (+ *paθā*) „pe drum“ = gr. Ἐξαμπαῖος „Bugul“ (Hypanis; Herodot 2).

Saci (Σάκαι), nume generic al triburilor iranice dintre Oxus (Amudarja) și Jaxarte (Syrdarja), în inscripțiile suveranilor Achemenizi: „cei de dincolo de mare“ și „cei dela est“; cf. v. pers. *Saka-* „Scit“.

2. Denumirile acestea sînt date de vecini aceleași populațiuni iranice de nord, după cum veneau în atingere cu cutare sau cutare trib iranic, și porecle (cf. *Massageți*, *Roxolani*, etc.). Numele na-

1. R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, p. III.
2. Densusianu, *Grai și suflet*, IV, 1929, p. 146-147.

țional al acestei populații este *Scoloți* (Σκόλοτοι), *Ašgūzaai*, în inscripțiile asiriene; Grecii i-au denumit *Sciți* (Σάκται) „populația iranică dela nordul Mării Negre, dela Marea Caspică și dela Marea de Aral“, extinzînd, astfel, asupra întregii populații iranice de nord, numele unui grup, numit *Saka-* de Perși, Σάκαι, la scriitorii greci (cf. glosa lui Hesychius: σάκατα „sărbătoare scită“) 1. Sacii din Dacia, care au lăsat urme în numele de localități (cf. *Sacidava*, lângă Durostorum și la sud de Apulum), sînt, prin urmare, Sciți 2.

Caracterul iranic al acestei populații este, deci, bine definit: el e confirmat prin ceiace știm cu privire la civilizația scito-sarmată, care reprezintă avangarda civilizației iranice în Europa.

II

Putem trece, acum, la examenul resturilor de limbă scito-sarmată.

Am enumerat mai sus izvoarele de care dispunem pentru cunoașterea acestei limbi. Concluzia examenului este că cele mai multe nume se explică prin iranică. Aceasta nu înseamnă, firește, că Scito-Sarmații erau toți Irani: ceiace pare sigur, este că aristocrația care domina această populație era iranizată: Scito-Sarmații vor fi încorporat în organizația lor politică oarecari triburi mongole; teoria „mongolă“ (Geza Nagy, Minns, J. Peisker, Treidler) este, deci, în parte cel puțin, justificată. Trebuie relevat aici, pe de altă parte, că, unele nume din materialul amintit, sînt thrace: aceasta se explică mulțumită strînselor relații dintre Thraci și Scito-Sarmați, în Dacia.

Las să urmeze, acum, cîteva numiri iranice dela nordul Dunării; mai întăiu, cîteva nume proprii culese în inscripțiile din orașele pontice grecești: Olbia, Tanaïs, Tyras, începînd cu sec. al II-lea în. d. C.:

φιδας, cf. oss. dig. *fidā* „tată“. *φούρτας*, cf. oss. *furt* „fiu“ (cf. numele de persoană *Furduh*, într'un document din 1323 provenind din Ungaria). *λείμανος*, cf. oss. *limän* „prieten“.

Trecem la numele toponimice:

Numele Dunărei, și în primul rînd dr. *Dunăre*, pune o serie de probleme, pe care le vom examina rapid.

Pe lângă forma romînească, și lăsînd de o parte denumirea 'Ιστρος, găsim atestate două forme, cu un vocalism diferit: *Danuvius* (la Caesar) și *Danuwis* (Δάνουβις), deci forme cu vocalismul *a* al radicalului, și, pe de altă parte, forme cu vocalismul *o* sau *u* (trețerea la *u* e un fapt fonetic banal și general): Δούναβις, la

1. Asupra numelui Sarmaților (Σαρμομάται și Σαρμάται, două popoare diferite [?]), v. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks*, p. 112 urm. și Vasmer, *Die Iranier in Südrussland*, p. 51.

2. Pârvan, *Getica*, p. 15, 119, 261, 271-272 și 284; Patsch, *loc. cit.*

Pseudo-Cesar din Nazianz, și **Dōnawi*, *Dūnawi* (nominativ), **Dūnaujai* (dativ), în gotică, *Dunavū* în v. slavă.

Cum se explică aceste forme?

Originea celtică a formei occidentale nu mai este admisă astăzi; părerea lui Pârvan, după care aceste forme ar fi fost transmise Celților de Scito-Sarmați, care erau la ei acasă în părțile Dunărei, e foarte verosimilă. Formele cu vocalismul *a* se explică, prin urmare, dacă plecăm dela av. *dānav-* „riu, fluviu“¹; pentru cele cu vocalismul *o*, *u*, trebuie să pornim dela o formă cu vocalismul *o* al radicalului, cf. oss. *don* „riu“. Partea a doua a cuvântului, în română, slavă și gotică e alcătuită dintr'un sufix al limbii împrumutătoare: *-ris* în thracă (dr. *Dunăre*), *-avo-*, *-ava-*, sau *-ajo-* în slavă, *-v-*, sau *-j-* în gotică. Singura dificultate care subsistă, dacă adoptăm această explicație, residă în faptul că sîntem obligați să admitem, în acest cas, că ir. *a* trecuse la *o* la o epocă veche; în adevăr, dacă n'am admite aceasta, atunci n'am mai putea pleca dela un radical cu vocalismul *o*; se știe că trecerea lui *a*, *a* + *n*, *m* la *o* e atestată în ossetă², și se admite că acest fenomen s'a produs înainte de contactul dintre ungară și ossetă, deci, cel mai de vreme înaintea sec. IV d. C. Dar avem oare dreptul să admitem că fenomenul e foarte vechi? Cuvinte ca *ἄλανοι* sau *τάναϊς*, de ex., nu ne autoriză, în toate cazurile, să atribuim acestui fenomen o mare vechime. Totuși, aceasta pare a fi, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, explicația cea mai mulțumitoare: căci explicația lui Skok (*a-u* > *u-a* prin metatesă vocalică [!]), deși ar avea avantajul să simplifice problema, prin faptul că am porni dela un singur radical cu vocalismul *a*, este inadmisibilă.

V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de riuri daco-scitice*, București, 1923, p. 16 urm. (*Analele Ac. Rom.*, seria 3-a, t. I, liter.); E. Gamillscheg, *Zum Donaunamen in Zeitschrift für slavische Philologie*, III, 1926, p. 149 urm.; A. Stender-Petersen, *Slavisch-germanische Lehnwortkunde*, Göteborg, 1927, p. 345 urm.; P. Skok, *Dunaj et Dunav*, în *Slavia*, VII, 1929, p. 722 urm.

Νάρακον (στόμα) „canalul Sulinei“, cf. oss. tag. *naräg* „strîmt“. *Πόντος Ἀξεινος* „Marea Neagră“; cf. av. *axšaēna-* „de culoare întunecată“, cu *xš* redat prin gr. *ξ*, procedeu examinat mai sus. Cf. *Πόντος Μέλας* „Marea Neagră“, la Euripide, și *Σκόδικός Πόντος*, la Theocrit.

Πόρατα (Πυρετός, Herodot) „numele scit al Prutului“; cf. *gatha*, av. *pəratav-* „trecere, vad, punte“; în Evul mediu Prutul e numit „Alanus fluvius“.

1. Pentru flexiunea acestei forme, v. H. Reichelt, *Awestisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1909, p. 194.

2. Oss. *o* corespunde ir. *a*, *a* + nasală; cf. Müller, *Die Sprache d. Osseten*, p. 20.

τάναϊς „Donul“, cf. av. *dānav-* „riu, fluviu“, oss. *don* „riu“; *t* inițial este o grafie improprie pentru a reda sonoră corespunzătoare.

Pe lângă acest material, mai sînt nume proprii din aceiași regiune care se explică prin pehlvi sau persană; vom examina mai departe repartiția dialectelor iranice. Prezența onomastice persane e datorită influențelor culturale (influența regatului Pontic asupra regatului Bosforului cimerian): cu alte cuvinte, numele care se explică prin persană n'au valoare pentru stabilirea grupului dialectal din care face parte limba scito-sarmată.

III

Ne rămîne, înainte de a trece mai departe, să examinăm trei nume păstrate până în ziua de astăzi în Dacia și în Rusia meridională, care se explică de asemenea prin iranică.

Dunărea, explicat mai sus.

Jasska, sat pe Nistru, în Rusia; cf. av. *asav* „iute“; același etimon îl are toponimicul nostru *Iași* (capitala Moldovei și sat în jud. Gorj; cf. *Gura Iașului*, în Romanași, și *Valea Iașului*, în Argeș). Cuvîntul a pătruns la noi prin canal slav, după cum probează protesa lui *j-*; cf. v. r. *jasi* (pl.) *Jasiskyjĭ tŭrgŭ* „tirgul Osseților“. Forma *Iași* ar fi un plural, ca toponimicile *Buglari*, *Ruși*, *Sîrbi* dela nordul Dunărei, semnalate, pentru comparație, de Philippide¹.

Zărând (din munții Apuseni) ar putea fi apropiat de *Ζάρωνδος*, n. pr. în regiunea Donului (pentru care cf. oss. *zărond* „bătrîn“); Densusianu explică numele românesc prin av. *zaranya-* „aur“², dar fonetismele nu corespund: ne-am aștepta, în adevăr, la forme de tipul oss. (*sugh-*) *zărînă* „aur“; cf. ung. *arany* „aur“, zyr.-votjak *zarŭi*, etc.

SCITO-SARMATA. M. Vasmer, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven. I: Die Iranier in Südrussland*, Leipzig, 1923 (de consultat cu critică pentru partea etimologică); Id., *Iranisches aus Südrussland*, în *Streitberg Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 367 urm.; Id., articolul *Skythen* (Sprache), în Ebert's, *Reallexikon der Vorgeschichte*, XII, 1928, p. 236 urm. (informații bogate, prezentate concis; referințe bibliografice); V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de riuri daco-scitice*, București, 1923 (*Analele Acad. Rom.*, seria 3-a, t. I, liter.; fără a fi lingvist, Pârvan a reușit să dea indicații prețioase; detaliul trebuie, însă, revizuit).

1. A. Philippide, *Originea Romînilor*, I, p. 728 urm.; cf. Vasmer, *op. cit.*, p. 26. Philippide, *l. c.*, p. 730: „*Iaș*, singular analogic după pluralul *Iași*“. Vezi acum și G. Weigand, *Balkan-Archiv*, IV, Leipzig, 1928, p. 176.

2. O. Densusianu, *Noms de lieux roumains d'origine iranienne*, în *Donum natalicum Schrijnen*, 1929, p. 426.

Pentru informația generală, există compendiul publicat de W. Geiger și E. Kuhn, *Grundriss der iranischen Philologie*, 4 volume, Strasburg, 1895—1904 (vol. I în 2 părți și un supliment, datorit lui Vs. Miller și consacrat ossetei; vol. II tratează despre literatură, istorie și cultură), care nu mai e la curent cu stadiul actual al cunoștințelor noastre, mai ales după descoperirile din ultimii ani. Cf. exposeurile lui H. Reichelt, *Iranisch*, în *Festschrift für W. Streitberg*, Heidelberg, 1924, p. 273 urm., și în vol. 4, partea a doua din *Gesch. d. indogerm. Sprachwissenschaft*, publ. de A. Debrunner și F. Sommer, Berlin-Leipzig, 1927.

Pentru lexic, *Altiranisches Wörterbuch*, întocmit de C. Bartholomae, Strasburg, 1904, completat de același, *Zum altiranischen Wörterbuch*, Strasburg, 1906 (*Beiheft* la vol. XIX din *Indogerm. Forschungen*)¹.

VECHEA PERSANĂ. A. Meillet, *Grammaire du vieux perse*, Paris, 1915.

PERSANĂ. Paul Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, Strasburg, 1893 și H. Hübschmann, *Persische Studien*, Strasburg, 1895.

OSSETA. H. Hübschmann, *Etymologie und Lautlehre d. ossetischen Sprache*, Strasburg, 1887; Vs. Miller, *Die Sprache der Osseten*, Strasburg, 1903 (supliment la vol. I al *Grundriss-ului* publ. de Geiger-Kuhn); H. Sköld, *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*, Lund, 1925 (concluziile autorului sînt discutate); Z. Gombocz, *Osseten-Spuren in Ungarn*, în *Streitberg Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 105 urm.; Id., *Ossètes et Iazyges*, în *Revue des études hongroises et finno-ougriennes*, III, 1925, p. 5 urm.

SOGDIANA. R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, Paris, 1914—1923 (numai fonetica; partea a doua, redactată de E. Benveniste, este în curs de tipărire).

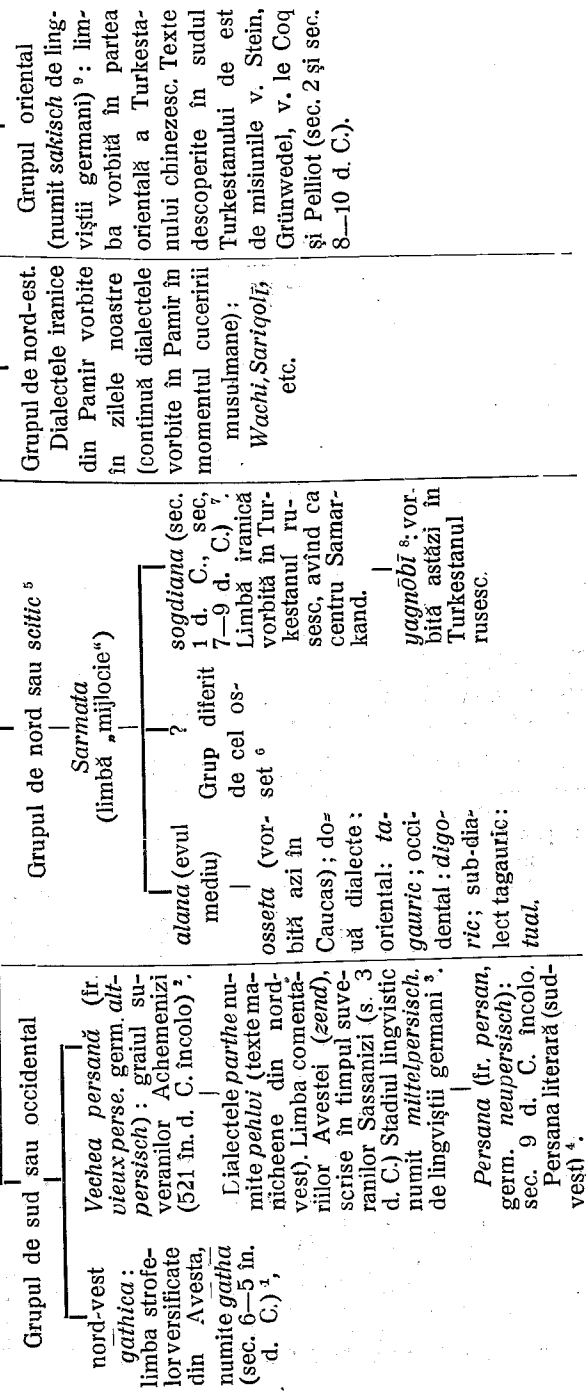
IRANICA ORIENTALĂ. E. Leumann, *Zur nordarischen Sprache und Literatur*, Strasburg, 1912 (ediție de texte și comentari); cf. P. Pelliot, în *Mémoires de la Soc. de linguistique de Paris*, XVIII, 1913, p. 89 urm.; H. Reichelt, *Das Nordarische*, în *Indogerm. Jahrbuch*, I, 1914, p. 20 urm.

IV

Așa dar, materialul onomastic și toponimic din Dacia și din Rusia de sud pe care l-am examinat până acum, se explică prin grupul de nord al limbilor iranice, numit *scitic*. Această constatare are o consecință imediată: de cîte ori vom avea de explicat prin

1. Dicționarul lui Vs. Miller, *Ossetisch-russisch-deutsches Wörterbuch*, publ. de A. Freiman, I, Leningrad, 1927, nu mi-a fost accesibil la București.

Iranica comună

1. Inscriptiile achemenide sînt redactate în limba care trebuie să fi fost vorbită de aristocrația persană din epoca lui Darius (521—483 în. d. C.). Vechea persană prezintă particularități lingvistice caracteristice, care o separă de celelalte grupuri iranice.

2. Limba suveranilor Sassanizi e numită *parsi*, „limba Persiei“, după caracterele persane întrebunțate în textele din acea epocă; tot astfel, textele scrise în caractere zende poartă numele *paزند*. Așa dar, *parsi* nu denumește la origine o „limbă“, ci o „transcripție“. *Zend*—„explicație, comentari“, comentariile în prosă ale strofelor versificate din Avesta (numite *gatha*), sînt scrise în limba *pehlevi*, adică în limba persană din epoca sassanidă. În rezumat, zice Darmasctier, succesiunea lingvistică în Persia, dela origini până în zilele noastre, este: v. *persană-parși-persană*, sau v. *persană-ehitvi-persană*, sau v. *per-*

iranică un cuvânt din aceste regiuni, va trebui să ne adresăm la dialectele septentrionale. Vom vedea mai departe care sînt consecințele acestui principiu: pentru moment, ne oprim la următorul tablou de ansamblu, care înfățișează stadiul cunoștințelor noastre actuale asupra dialectelor iranice.

sanā-medio-persanā-neo-persanā (denumirea din urmă, care are avantajul de a nu preta la echivoc, e întrebuintată de lingviștii germani; v. J. Darmsteter, *Études iraniennes*, I, Paris 1883, p. 38 urm.).

3. Se numește *persanā* limba vorbită de Perșii mahometani și notată cu caractere arabe, începînd cu sec. al IX-lea d. C. Formele dialectale citate uneori ca persane nu aparțin limbii scrise, care are ca basă un mic grup de dialecte locale din sud-vest.

4. Textul *Avestei* ne-a fost transmis într-o redacție sassanidă. Compilatorii au inserat la întimplare, în textul comentariilor, o serie de strofe versificate numite *gāthā* „text vechiu și original“, scrise într-o limbă care, în momentul redactării, se îndepărta de limba vorbită și pe care compilatorii tardivi o înțelegeau rău. Limba *gāthā* e grea de localizat: în timpul din urmă, s'a propus localizarea în nord-vest (A. Meillet, *Trois conférences sur les gāthā de l'Avesta*, Paris, 1925, p. 26-27—*Annales du Musée Guimet*, Bibl. de vulgarisation, t. 44). Strofele *Avestei*, redactate probabil de mai mulți

autori, reproduc predicile reformatorului religiei iranice, Zoroastru (*Zaradūštra*), născut pe la 660 în d. C.; comentariile în prosă, care întovărășeau strofele, s'au pierdut; autorii acestor strofe își exprimă dorința ca alți șefi, care ar favoriza poporul crescător de vite, să vie la putere. Peste mai puțin de un veac, Darius învingea șefii locali și conducea provinciile prin satrapi, reprezentanți ai puterii centrale (v. A. Meillet, *loc. cit.*, unde se dau și indicațiile bibliografice necesare; cf. observațiile lui M. Mauss, în *L'Anthropologie*, 34, 1924, p. 295 urm.).

5. „A un moment donné de l'antiquité, il y a eu une langue scythique qui était assez peu différenciée pour que les Sogdiens, les Xorazmiens et les peuples de langue très voisine de celle des Ossètes et des Alans fussent $\delta\rho\acute{o}\gamma\lambda\omega\tau\tau\omicron\iota \ \pi\alpha\rho\acute{\alpha} \ \mu\alpha\kappa\rho\acute{\nu}\omicron\nu$ “ (Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, p. 3). Este mai veche monument de care dispunem pentru cunoașterea scitei sînt inscripțiile grecești din orașele Pontice: sec. II în d. C. încolo.

6. Unele cuvinte iranice din limbile caucasice de nord nu se regăsesc în ossetă și nu pot fi explicate prin ossetă: ele presupun, prin urmare, existența în Caucazul de nord, la o epocă veche, a unui dialect iranic diferit de ossetă; v. N. Troubetskoy, *Remarques sur quelques mots iraniens empruntés par les langues du Caucase septentrional*, în *Mémoires de la Soc. de linguistique de Paris*, XXII, 1920, p. 247 urm.

7. Textele sogdiene au fost descoperite în Asia centrală, în special în provincia chineză Kan-Su. Sogdiana e o limbă „mijlocie“, ca medio-persana (pehlvi).

8. Asupra dialectului *yagnōbī*, vorbit în valea *Yagnōb*-ului, vezi, afară de expozeul lui W. Geiger, *Über das Yagnōbī*, în Geiger-Kuhn, *Grundr.*, I, 2, p. 334 urm., darea de samă a lui R. Gauthiot, care a fost la fața locului: *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Comptes-rendus des séances de l'année 1913*, Paris, 1913, p. 671 urm.

9. Textele scrise în acest dialect se află la același grad de evoluție ca medio-persana (pehlvi); inovațiile lingvistice atestate în iranica orientală se regăsesc în wachi și sariqoli (grupul din Pamir). Nici Geiger (Geiger-Kuhn, *Grundr.*, I, 2, p. 290), nici Meillet nu admit identificarea adoptată de lingviștii germani: „l'affirmation que l'iranien oriental serait du sace est bien aventurée“ (Meillet, *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XIX, 1914, p. 55).

Singura diferență pe care o putem stabili, în baza materialului cunoscut astăzi, între scită și sarmată, este cronologică: cea dintăiu este mai veche și trebuie deci comparată, ca vechime, cu avestica (*gāthica*), pe cînd sarmata e o limbă iranică „mijlocie“, adică mai recentă, și se află în aceeași stare de dezvoltare ca dialectele parthe. (Vezi tabloul de mai sus).

Divergențele dintre diferitele grupuri lingvistice pe care le-am examinat sînt exprimate în spațiu și în timp; cînd comparăm două forme din două dialecte diferite, trebuie ținut samă de amîndoi acești factori: din punctul de vedere al „gradului“ de evoluție (deci, factorul „timp“), o formă medio-persană se află în același stadiu de evoluție ca o formă sogdiană: dar, pentru sogdiană, în primul rînd al comparației ar veni scitica, și, în lipsa ei, formele moderne (osseta și *yagnōbī*), pe cînd medio-persana ar trebui comparată mai întăiu cu vechea persană. A doua observație de care trebuie să ținem samă este profunda divergență dintre grupul de sud-vest și grupul de nord, care se traduce prin inovații lingvistice particulare în fiecare grup.

V

Trecem acum la examenul problemei cuvintelor iranice împrumutate de limbile romanice.

Prima întrebare la care se cuvine să răspundem, este următoarea: ce condițiuni trebuie să realizeze un astfel de împrumut, atestat în romînă, de exemplu? Răspunsul este ușor de dat, în urma expozeului din paginile precedente: un cuvînt din această categorie trebuie să aibă o formă fonetică care să corespundă tratamentului din grupul scitic, pentru că știm că singur acest grup iranic a fost în contact neîntrerupt cu populațiile din Dacia și din teritoriile vecine; lingvistul se conformează prin aceasta realităților geografice și culturale, care justifică o astfel de apropiere.

Iată două exemple. Retorom. *betsch* „vițel“, *berr-* „șap“ (cuvîntul apare, cu variații de vocalism și de sens, în italiană, franceză, provansală, albaneză și romînă) au fost explicați de Ov. Densusianu prin pers. *beč(č)e*, *bač(č)a* „pui de animal, copil“, *ber(r)e*, *bar(r)a* „miel“². Dar, după cum a arătat Meillet, apropierea nu este justificată, pentru că *b* inițial este un tratament exclusiv persan literar și, deci, valabil numai cu începere din sec. IX d. C.³ În adevăr, lui *b-* din cuvintele persane corespund *v* sau *w* inițiali în toate celelalte dialecte iranice⁴ (grupul oriental are o spirantă,

1. Ov. Densusianu, *Irano-romanica*, în *Grai și suflet*, I, 1923—1924, p. 39—71 și 235—250.

2. *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXV, no. 77, p. 88.

3. Celelalte dialecte persane au *v-*: *vače*, *večā*, *večé*, *vare*, *ver(r)ā*, etc., Horn, *op. cit.*, p. 43 și 49.

4. Leumann, *op. cit.*, p. 39—40.

deși e notată b) 26. Așa dar, obiecțiunea prezentată de Meillet e suficientă pentru a ne face să respingem apropierea propusă, care nu ține samă de istoria dialectelor și de cronologie. Același criteriu a permis citorva lingviști (Meillet, Mladenov, Trautmann) să explice prin slavă, și nu prin iranică, cum propuneau unii (Berneker, Schrader-Nehring) pe v. sl. *bogŭ* „Dumnezeu“, pentru motivul că *baga* e un cuvânt persan iar Slavii n'au venit în contact cu Perșii, ci cu Scito-Sarmații 27.

O explicație care trebuie primită cu rezerve a fost propusă de Jokl pentru alb. (cuvântul e atestat numai în ghega de nord-vest) *šak(ε)*, f., pl. *šaka* „cățea; femee publică“ 28; tratamentul inițialei (*š*) și faptul că cuvântul turc ot. *sek* (împrumutat din per-sană) e întrebuintat numai în limbajul poeziei, îl face pe Jokl să se adreseze limbilor iranice pentru a explica prezența cuvântului în albaneză. Dar nici pehlvi *sak*, nici pers. *sag* „cine“ nu pot fi luați în considerație. Jokl e deci obligat să presupue că un trib iranic de păstori, emigrat spre vest, va fi transmis albanezei cuvântul cu *š* inițial (cf. wachi *šač*, deși această presupunere nu este justificată de istoria dialectelor iranice, astfel cum o cunoaștem astăzi).

Inercarea lui Bröndal de a explica prin iranică câteva cuvinte din spaniolă, italiană și franceză, cuvinte care se regăsesc pe de altă parte, în islandeză și în fino-ugriană 1, pornește dela cunoașterea civilizației scito-sarmate 2: această civilizație putea da cuvinte care fac parte din terminologia construcției colibelor, prelucrarea pieilor de animale, creșterea cailor și fermentarea laptelui. Și, într'adevăr, Scito-Sarmați ne apar ca o populație nomadă, care domina o populație de cultivatori; nimic din cele ce știm, cu privire la Scito-Sarmați, nu ne îndreptățește să vedem într'înșii păstori nomazi. Dintre apropierea propuse de Bröndal, acele care iau în considerație cuvinte ossete sînt, firește, singurile care pot fi luate în samă pentru problema care ne preocupă.

VI

Pe lângă criteriile examinate până acum, care ne permit să stabilim dacă un cuvânt dintr'o limbă romanică oarecare poate fi

1. Schrader-Nehring, *op. cit.*, II, 1929, p. 416, Meillet, în *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXII, 1921, p. 49—50, Mladenov, în *Revue des études slaves*, IV, 1924, p. 190 urm., Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen, 1923, s. v. *baga-* (p. 23), Berneker, în *Aufsätze zur Kultur und Sprachgeschichte*... E. Kuhn... *gewidmet*, München, 1916, p. 177 urm. Cuvântul se explică prin sl. comun *baga*: „parte“; cf. în v. sl. *ubog i* „sărac“, *nebog i* „nenorocit“, *bogat i* „bogat“, lit. *bagótas* „id.“. Sensul lui *bog i* „Dumnezeu“ e, prin urmare, limpede: „acel care împarte, acel care dă în stăpînire“.

2. N. Jokl, *Albanisch-iranische Berührungen*, în *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, XXXIV, p. 30 urm.
29. Fr. *alène*, „sulă“, v. fr. *cote* „colibă“, fr. *sur* „acru“, *rosse* „mir-țoagă“, sp. *raposa* „vulpoaică“, prov. *esturlenc* „finăr luptător“.

3. V. Bröndal, *Mots „scythes“ en nordique primitif*, în *Acta philologica scandinavica*, Copenhaga, 1928.

explicat prin iranică, mai e un criteriu de care trebuie să ținem samă, pentru că e un bun mijloc de control, și anume comparația cu ungara. În adevăr, în timpul perioadei de comunitate fino-ugriană, înainte de despărțire, Fino-Ugrienii au venit în contact cu grupul indo-iranic; de atunci datează împrumutul unui cuvânt ca acel care denumește „aurul“: ung. *arany*, mordv. *sirnie*, zyr.-votjak *zarŭi*; cf. av. *zaranya-* „aur“. După despărțire, Ungurii au trăit sub stăpînirea Hunilor la nordul Caucasului, în așa numita *Lebedia* (între Don și Cuban). Aici, între sec. IV—VI d. C., după unii cercetători 1, în al VIII-lea 2, după alții, ei împrumutară Alanilor o serie de cuvinte (34), care au caracterele fonetice ale ossetei orientale. Prezența acestor cuvinte iranice septentrionale în ungară are, prin urmare, o mare importanță pentru studiul nostru: căci în amîndouă cazurile avem de-aface cu împrumuturi dela același grup iranic, și, prin aceasta, putem controla deducțiile noastre 3.

Nu-mi rămîne, spre a încheia acest expozeu, decît să rezum rezultatele la care am ajuns: limba scito-sarmată și, mai tîrziu, alana, fac parte din grupul septentrional al limbilor iranice; cuvintele iranice păstrate pe teritoriul Daciei și în Rusia meridională se explică prin acest grup; de aceea, cînd e vorba să explicăm un cuvînt dacoromîn prin iranică, se cuvine să ne adresăm la grupul iranic de nord. Prin aceasta, respectăm cerințele metodei, care ne împiedică să ne adresăm la grupuri dialectale cu care populațiile din regiunile noastre n'au fost în raport.

Excurs: despre relațiile ungarei cu limbile turcești.
După cercetările din urmă, filiațiunea vechei bulgare este următoarea:

turcă comună (sau *hună*)

|
turcă occidentală
sau *ogurică* (*’ovb’γod’poc*)

|
v. bulgară sau *protociuasă*

|
ciuasă

Ungara a împrumutat o serie de cuvinte dela v. bulgară în sec. V—VI d. C., în regiunea fluviului Volga. Ungurii se stabilesc în Caucas în sec. V. Timp de șapte secole, strămoșii Ungurilor și Ogurienii au făcut parte din imperiul hun:

1. K. B. Wiklund, art. *Finno-Ugrier (Sprache und Anthropologie)*, în *Ebert's Reallex.*, III, 1925, p. 364 urm.

2. H. Sköld, *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*, Lund, 1925, p. 81.

3. Evident, controlul nu poate avea loc decît atunci cînd cuvîntul e atestat în amîndouă grupurile.

Hunii au dat strămoșilor Ungurilor clasa lor dirigență; limba hună este și ea o limbă turcă. În 1078, Pecenegii uniți cu Uzii sînt semnați la vestul Niprului, sub numele de *Cumani* (Κόμανοι); Cumanii nu erau nici Uzi, nici Pecenegi, ci un nou val al poporului turc îndreptat spre Europa. În sec. XIII o parte din Cumani, gonți de invazia mongolă, se instalează în Ungaria, unde sînt colonizați, dimpreună cu Alanii, de regele Bela IV; ei sînt numiți *Cuni*, în cronicile latinești, nume care reproduce pe ung. (pl.) *Kün-ök* „Cumanii“. Prin *Cumania* se înțelegea stepa dela nordul Mării Negre, spre est; prin *kipčak* sau *kipčak-cumană* se înțelege limba turcă vorbită în sec. XI d. C. în Crimeea și în stepele Rusiei meridionale; *Codex Cumanicus* (scris în 1303), conține un vocabular și o serie de texte, în limba cumană¹. Invazia pecenegă împinse pe Unguri spre vest, în regiunea dintre Nipru și Siret numită *Atelkuzu* (ung. *Etelköz*); aici, ei se uniră cu poporul turc al Kabarilor; Ungurii intră în Ungaria, dimpreună cu Pecenegii și Bulgarii de vest, în 896.

H. Paasonen, *Sur quelques mots relatifs à l'agriculture empruntés par les langues finno-ougriennes au proto-aryen ou à l'aryen ancien*, în *Journal de la Soc. finno-ougrienne*, 34, Helsingfors, 1917; P. Pelliot, *Apropos des Comans*, în *Journal asiatique*, avril-juin 1920, p. 125 urm.; J. Szinnyi, *Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur*, ed. a 2-a, Berlin-Leipzig, 1921; H. Jacobsohn, *Arier und Ugrofinnen*, Göttingen, 1922; Z. Gombocz, în *Revue des études hongroises et finno-ougriennes*, I, 1923, p. 204 (dare de samă a lucrării precedente); Kai Donner, *Zu den ältesten Berührungen zwischen Samo-jeden und Türken*, în *Journal de la Soc. finno-ougrienne*, 40, 1924; Sköld, *op. cit.*; Wiklund, *op. cit.*

CODIX CUMANICUS (bibliografie mai recentă). S. Salaville, *Un manuscrit chrétien en dialecte turc, le „Codex Cumanicus“*, în *Échos d'Orient*, XIV, 1911, p. 278—286; P. M. Bihl, în *Archivum franciscanum historicum*, VII, 1914, p. 138—144 (cu bogate indicații bibliografice și trimiteri la articolele lui W. Bang); S. Salaville, *Un peuple de race turque christianisé au XIII-e siècle, les Comans*, în *Échos d'Orient*, XVII, 1914, p. 193—208; J. Deny, în *Journal asiatique*, juillet-septembre 1921, p. 134—135.

1. *Codex Cumanicus* e scris probabil de misionarii Franciscani care se duseseră să evanghelizeze triburile așezate în împrejurimile Mării Negre și Mării Caspice, între sec. XIII—XIV.

ADDENDA

(La numele Mării Negre). H. Jacobsohn (*Stuttgarter Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 54, 1927, p. 254 urm.), confirmind explicația propusă de Vasmer pentru *teyos* „Azov“ sau „oxsoid“ sau „oxiana“ (cu vocalizarea indicată de Andreas „Vulgata la Saena“), a căutată să găsească ca împrumut al fost efectuat în sec. VIII sau VIII d. C. a limba parter versificate din *Avesta (gatha)* ar fi încă mai veche. G. Jansen (*Indogermanisches Jahrbuch*, XII, 1928, III, n. 182) a arătat însă că aceste considerații nu au valoarea etimologică pe care le-o atribuie Jacobsohn.

(La numele *Atan*). Pentru diferența de tratament dintre *Atan* și *Aton*, v. A. Freiman (citat în *Indogermanisches Jahrbuch*, XIII, 1929, VI, n. 1257), care a arătat că *h-* se explică prin *Arja-*, cu dispariția lui *-ga* final, care a produs geminarea consonanței precedente: *em-* (frecu apoi la *h-*).

A. P.

ERRATA

Pag. 6, n. 22 scrișchia pe după m.
 „no de transportă parantesă după pe drum.
 „n. 26 cu „Buhari
 „n. 14, n. 18 include parantesă după sa.
 „n. 16, n. 22 cit. „Apropos.
 Câteva similitudini la noi trebuie modificate după cum urmează:

pag. 11, n. 1 = n. 4, n. 2 = n. 1, n. 3 = n. 2,
 n. 4 = n. 3, pag. 13, n. 2 = n. 1, n. 3 = n. 4, n. 3,
 pag. 14, n. 20 = n. 4, dela pag. 13, n. 27 = n. 1,
 n. 38 = n. 2, n. 1 = n. 20 (de fapt n. 3), n. 2 = n. 3
 (de fapt n. 4).

II 241

CONSIDERAȚII
ASUPRA UNOR
NUME DE RÂURI DACO-SCITICE

DE
VASILE PÂRVAN
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 28 Aprilie 1922

Originile poporului și culturii noastre nu se vor putea mai clar lămuri, până ce arheologia de săpături nu va lua în deaproape cercetare și resturile așa numitului Ev Mediu, în strânsă legătură cu cele preistorice, iar filologia nu va cerceta istoric și geografic-comparativ — pe bază nu numai romanică și slavică, ci și general indogermanică — diferitele nume de persoane și de elemente și accidente geografice ¹⁾.

In prezent cercetătorii noștri, neocupându-se îndestulător cu antichitățile și filologia indoeuropeană, atacă zadarnic diferitele probleme thraco-scythe, care stau la baza istoriei noastre. A aplica cunoștințe și reguli de filologie romanică unor elemente toponomastice, care au o origine și o evoluție scytho-turaniană ori thraco-slavă, e, de sigur, neștiințific.

Ocupându-mă de mai mulți ani cu antichitățile thrace, am crezut că-mi pot un moment lua libertatea de a întreprinde obișnuitele mele comunicări arheologice și de a prezenta azi, sprijinite pe literatura necesară, câteva simple considerații — fără nici o iluzie de definitivat — asupra onomasticeii fluviale din *Dacia Scythica*.

* * *

¹⁾ Un început foarte interesant face d. N. Drăganu, în *Dacoromania*, I, 1921, p. 109 și urm., examinând cinci străvechi elemente toponimice, neexplicabile prin originile tradiționale, slavă ori latină.

INVENTAR CĂRȚI Nr. 1350

În ținutul getic dintre Nistru, Carpați și Balcani, adică în Basarabia, Moldova, Muntenia, Dobrogea și o mare parte a Bulgariei nordice, au avut loc continuu, din timpuri anterioare cunoștințelor noastre literar-istorice (care încep abia în sec. VII a. Chr.) și până în timpul imperiului roman târziu (la sfârșitul sec. IV d. Chr.)¹⁾ infiltrații persistente de elemente iraniene: scythice și apoi sarmatice. Totuși Geții, adică Dacii, s'au menținut, ba chiar s'au revărsat și dincolo de *Tyras*, în ținutul scit dela Nordul Mării Negre, după cum se vede, între altele, și din numărul însemnat de nume thrace, care se întâmpină în inscripțiile grecești din Sudul Rusiei, și în special din părțile sudvestice, către Olbia. (V. tot materialul la Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, p. 122 sq., 38, 41, 86, etc.). Invers, inscripțiile și monetele ne arată mici regate scythe în ținutul dintre Callatis și Odessus²⁾.

Această reciprocă pătrundere a dus la un schimb și un amestec de forme culturale, care ne fac azi destul de grea separarea elementelor getice de cele scythice și sarmatice. (Cf. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache*, p. 179 sq. și 214—16).

Vom urmări în comunicarea de azi câteva nume de râuri, pe cari le întâlnim în ținutul daco-scythic, mai sus determinat, îndeostul documentate de izvoare, spre a încerca măcar aproximativ o explicare a formei și origini lor.

I.

În cartea de privilegii dată Histrianilor de împăratul Traian la 25 Octomvrie, anul 100, se întâlnesc, cu ocazia grănirii teritoriului rural al cetății lor, cinci nume de râulețe: *[.]sampaes*, *Calabaeus*, *Gabranus*, *Picusculus* și *Turgiculus*. Ultimele două sunt romane. Celelalte, potrivit cu situația etnografică locală — avem în afară de Greci numai Daci și Bessi — ar trebui să fie thrace. Și totuși cercetându-le mai de aproape, în special pe cele două dintâi, pentru care avem oarecare

¹⁾ Vezi articolul *Sarmaticus*, de Stein, la Pauly-Kroll-Witte II A, p. 15 și urm.

²⁾ Cf. d. p. și comunicarea colegului nostru d. Sutz, *Contribuția numismatică la istoria antică a României transdunărene*, An. Ac. Rom., Mem. Secț. Ist. XXXVIII 1916, p. 523 și urm.

material comparativ, nu pare a fi de loc cazul să le socotim ca thrace.

Printre afluenții Bugului (*Hypanis*), Herodot citează la descrierea Scythiei râul *Ἐξαιπαιός* din ținutul cu acelaș nume (IV 52 și 81; cf. Minns, *o. c.*, p. 28, 31 n. 2, 80, 39 și 100). Este clar că râulețul de lângă Histria, al cărui nume, păstrat la începutul rândului 7 din inscripția 16 (*Histria IV*, p. 560), poate să fi avut la capătul rândului precedent și litera care-i lipsește față de numele de râu din Scythia, în transcriere grecească *[.]σαμπαῖος*, e rudă bună cu cel dela Herodot. Nimic nu împiedecă de a admite ca formă originală a lui, forma *Asampaios*, din care se poate cu vremea — fie la Scythi, fie prin Thracii de aici — să se fi obținut, eventual, și simplu *Sampaaios*, ca *Samus* față de *Asamus*, în ținutul vestthracic, resp. dacic. Fapt e, că numele acesta, fie complet, fie prescurtat, fie ca simplă rădăcină, nu se întâlnește până acum între numele de râuri thrace. Terminația *-αῖος*, *αιος*, *εος*, pentru care mai avem imediat și celalt râu *Calabaeus*, dela Histria, ne este și ea quasi-necunoscută în numirile thrace de râuri: doar două-trei exemple la Tomaschek (*Die alten Thraker II* 2, p. 94 sq. [*εος*]). Ea este grecească. Și Thracii își păstrează sufixele proprii. Dar etimologia lui *Ἐξαιπαιός* [*A]sampaes*, ne este cunoscută: ea e iraniană (adică scythică), găsindu-și explicarea în rădăcinile zendice, *asha*, *ashavan*, «curat», și *pathi*, «cărare» (cf. Minns, *o. c.*, p. 39): astfel forma dela Histria e chiar mai credincioasă originalului decât cea din Scythia¹⁾.

Să cercetăm acum și pe celalt tovarăș: *Καλαβαῖος*, și pe urmă să încercăm a ne pronunța în privința rostului amândurora la Histria.

Lăsând la o parte terminația *αῖος*, credem că în restul *Καλαβ-* avem două rădăcini: *καλ(α)-* și *-αβ-* (resp. *-απ-*). În adevăr, ambele rădăcini ne sunt cunoscute din alte numiri geografice din părțile noastre. În Bisaltia, lângă Chalcidice, găsim, nu departe de *Argilon*, localitatea *Κάλαρονος* (Procopius) sau *Κάλαρνα* (Ștefan Byzantinul), iar pe coasta bithynică

¹⁾ Traducerea numelui acestui râu, «drum curat», amintește vorba poeziei populare: «Dunăre, Dunăre, drum fără puibere».

avem râul *Kάλης, -ητος*, sau *Kάληξ, -ημος*. Tomaschek (*o. c.*, II 2, 84 și 100) observă că, în *καλα-*, avem rădăcina *gal*, «a fi negru», *kála-*, care în sanscrit înseamnă «negru». De altă parte avem în Scythia Minor localitatea *Zάλδαπα*, ortografiată și *Zάλδαβα*, a cărei primă parte, *ζαλδ-*, înseamnă, ca în neopersană, zendică și sanscrită, «galben» (a doua explicare a lui Tomaschek pentru această rădăcină, cu ajutorul lituanei, ossetei și zendei, ca «rece», nu e nici ea imposibilă și duce de altfel la aceleași concluzii), iar rădăcina din urmă, *-απ-*, *-αβ-*, nu are decât o singură explicare, și anume, tot iraniană, ca în neopersană *zard-âb*, «apă galbenă» (v. toate citatele la Tomaschek II 2, 77). Deci *kal-ab-*, «apă neagră»¹⁾. E drept că rădăcina *ap-* se întâmpină și în Boeotia, în *Μεσοπόμιον ὄρος* (adică *μεσο-ποτάμιον*), unde însă avem *ap-* pentru *vedu* (*βέδου*) phryg. «apă» (cf. și Kretschmer, p. 225), și în Banat la râul *Ἄπος*, *Apo*, Carașul de azi (de sigur nu și în numele de localitate *Apulum*, cum crede Tomaschek, căci acest nume e propriu zis *Appulum* și stă în legătură cu numele de popor *Appuli*: conf. *Consolatio ad Liviam*, Bährens, P. L. M. I p. 97 sq., v. 387 sqq., având probabil un alt radical): Tomaschek II 2, 91 sq. Dar cum cuvântul clasic thracic pentru apă e *zura* (*zora*) (Tomaschek II 2, 98, 78, 76), iar dacic *zara*, *zera*, *sara* (ibid, 77, 79), sunt înclinat a crede că rădăcina *ap-*, resp. *ab-* (ca în neopersană) e iraniană, iar nu thracă. Cum și rădăcina *kala-* își găsește lămurire în într'o rădăcină phrygo-armeană (thracic), ci într'una sanscrită (aric), îmi pare firesc a socoti atât numele *Zaldapa*, *Zaldaba*, cât și rădăcinile unite *Cal-ab-aeus*, drept iraniene, adică scythe. Cu atât mai mult, cu cât, chiar ca așezare a lor în Scythia Minor, ele invită la o atare interpretare. (Vezi de altfel asupra relațiilor thraco-iraniene și asupra numelor iraniene la Thraci, și Kretschmer, *o. c.*, p. 214—16).

La data însă, când apar în documente *[A]sampaivos*, *Calabaios* și *Zaldapa*, în părțile acelea nu e nici un Scit. Și, din timpuri străvechi, ni se vorbește aici de Geți și de alți Thraci. Enclave scytho-sarmate (ambele iraniene) au fost însă destule

¹⁾ Deci o «Cerna-Voda» scythică, în ținut histrian.

în Scythia Minor. Cu cele trei nume putem localiza două vechi insule iraniene, una lângă Histria, alta la Sudest de *Durostorum*. Topirea Sciților între Thraci nu a desființat numele date locurilor de cei dintâiu, ci Thracii le-au adoptat și le-au păstrat până târziu, pentru a le trece apoi întocmai Romanilor lui Traian.

Am avea astfel câștigate pentru onomastica fluvială a Scythiei Mici încă două nume scite, *[A]sampaivos* și *Kalabaios*, care să ne atragă continuu luarea aminte asupra complicației problemelor de acest fel la Dunărea de jos, în regiunile thrace, și apoi thraco-romane.

II.

Când au venit Grecii în Vestul și Nordul Mării Negre, prin secolul VII a. Chr., ei au numit coloniile lor, în general după numele indigene ale marilor râuri, la gura cărora le așezau, *Tyras*, după *Tyras*, *Istria*, după *Istros*. Dar aceste nume (poate chiar *Borysthenes* și *Hypanis*: cf. Minns, p. 38) nu sunt iraniene, adică nici scythice, nici sarmatice. Când Herodot a călătorit în secolul al V-lea prin aceste locuri, el a completat știrile așa de rare dinaintea lui cu o serie foarte bogată de nume de ape. Toate râurile mai mari din Dacia Scythică și-au căpătat denumiri în lumea greacă. Dela Nistru până la Argeș și Dunăre nici unul însă dintre numele dela Herodot nu s'a păstrat întocmai până azi; unele au dispărut cu totul, iar altele ni s'au păstrat într'o formă mult deosebită de a lui Herodot și care nu are nimic de-a face cu o eventuală evoluție pur daco-romană, deci romanică, a lor.

Cum se explică acest fenomen? Să analizăm pe rând numele acestor râuri, începând cu *Tyras* și sfârșind cu *Istros*.

Dar înainte de aceasta trei observații.

Întâia. Transcrierile grecești ale numelor de râuri din Dacia scitică sunt neexacte. Ele elenizează o pronunțare pe care nu o puteau prinde și redă exact. Sunetul getic pe care Grecii îl redau cu *v* în *Tyras*, *Pyretos*, e, ca și în numele regelui dac Byrebistas (transcris și Boirebistas) la Strabo, iar în inscr. dela Dionysopolis încă și Byrabeistas: *Kalinka*, *Antike*

Denkmäler in Bulgarien, nr. 95, r. 33 = Dittenberger, *Syll. inscr. Gr.*² 342, din a. 48 a. Chr.; cf. p. forma *Βυροβιστας* și inscr. din Mesambria, la Kalinka, nr. 227), un *u* de o nuanță specială, neexistentă în grecește, poate ceva ca *á* al nostru, pe care d. p. Germanii nu-l pot pronunța decât ca *y* sau ca *u*. (Asupra lui *v=oi=ov=u* în thracică v. și observațiile lui Kretschmer, *o. c.*, p. 226-8). Deasemenea numele *Ἰστροσός* dela Herodot este o falsă redare a originalului **Ἰστροσός* sau **Ἰστροσός*, precum vom cercă a demonstra mai jos. *Τιάραντος* (accentuat și *Τιαραντός*) e iarăși o transcriere aproximativă a sunetului inițial *č* și a grupei de sunete *ñt* (Tomaschek, *o. c.* II 2 p. 98), mult diferite de *ντ* grecesc. Toate aceste amănunte sunt însemnate pentru stabilirea continuității numelor dela Geți până azi.

În al doilea rând, este evident că unele nume, pe care le regăsim în românește aproape ca în vremea veche, nu le avem în totdeauna pe calea directă, dacoromană, ci cu modificări care provin din trecerea lor întâiu prin graiul altor popoare conlocuitoare: Slavi, Pecenegi, Cumani, etc. Și dimpotrivă, altele, pentru care în izvoarele vremii vechi avem denumiri altfel compuse ori transcrise, sunt totuș o moștenire directă dacică, prin Daco-Romani, pe calea celei mai stricte continuități.

În sfârșit, coexistența geto-scitică și geto-sarmatică, apoi daco-romano-slavă, apoi romano-slavo-turanică, pe acelaș teritoriu, a pricinuit o denumire nu numai dublă, ci adesea chiar multiplă, pentru diferitele râuri, cari erau simultan chemate diferit de popoarele diverse care locuiau lângă ele. Cu timpul au biruit, potrivit cu deplasările etnografice respective, ici numele scit ori sarmat, dincolo numele thrac, iar alătura numele nou, slav, — precum vom vedeă în cele ce urmează.

A. *Nistrul*. Grecii au găsit în sec. al VII-lea înainte de Hr. la gura Nistrului, un popor care numia acest fluviu *Tyras*. Ei au luat numele, și, după apă, au chemat și colonia așezată la vărsarea râului în Mare. Acest nume indigen a căpătat până azi cele mai neașteptate etimologii. Lubor Niederle, în

ale sale *Slovanské Starožitnosti* I 1, Praga 1902, p. 156, n. 2, citează o întreagă serie: din slavică (Šafařík și alții), din feniciană (Eichwald), din finică (Lambin), din iraniana scythică (Müllenhof), din dacică (Tomaschek). De adăogat la acestea etimologia sarmatică (*tura*, nedemonstrată) a lui Sobolevskij, care socotește atât tema *tura* cât și tema *stru*, completată de el *istru* (în *Dana-istru*, și firește și în *Ἰστροσός*), și nu mai puțin tema *ipr* (în *Dana-ipr*), drept «sarmatice» (*Archiv für Slav. Phil.*, XXVII 1905, p. 244, n. 1, p. 243 și p. 241). Din toate aceste etimologii aceea care se poate susține mai ușor e cea a lui Tomaschek: în adevăr la venirea Grecilor în Pont și mult timp după aceea, la gura Nistrului erau Geții. E firesc să ne gândim deci înainte de orice la o etimologie thracă. În sprijinul ei, ar veni, afară de thracicul *Turesis*, citat de Tomaschek (II 2, 98 și 38), încă numele de localități *Tyrida*, *Τυρό-διζα* (probabile și *Τύροπος-Tirepsum*, localitate carpică în basinul Tyrasului, *Τυρί-στατα*, *Τύρισσα*), toate thrace (v. la Tomaschek, *o. c.*, lista dela pag. 75), indicând rădăcina *tver*, *tur-* «a cuprinde, a ține strâns» (cf. și skr. *turá*, *turāna*, *tvarāna*, *tūrna*), iar *tura* dacică însemnând «năvalnic, furtunos» (p. 102). Procopius, *De aedif.* IV, 4, ed. Haury, p. 121, 35, enumeră, în părțile Serdicei, localitatea *Τουροῦς*, care, poate, conține aceeași rădăcină. Dar Nistrul trece în cursul lui superior prin ținuturi sarmato-scythe. Acești Iranieni îl numeau cu un radical străvechiu, foarte răspândit la ei, *Dan-*, *Dana-stru* (cf. Minns, *o. c.*, p. 38 cu Tomaschek II 2, 98), sau, cum argumentează Sobolevskij (*l. c.*) *Dana-istru*¹⁾ transcris pe grecește *Δανάστρις*, iar pe latinește *Danaster*. Prezența neamurilor germanice la gurile Dunării încă dinainte de Hristos și în special a Goților, de pe la 200 p. Chr., aduce un nume nou, germanic, Nistrului, *Agalingus* (poate gotic: cf. Tomaschek, II 2, 99), care e singurul cunoscut Tabulei Peutingeriene (sec. II prima formă, sec. IV ultima) (v. Miller, *Itineraria Romana*, p. 597). Totuș atât Ammianus Marcellinus (c. a. 365 p. Chr.), cât și Iordanes nu cunosc decât numele iranian *Danastris*. Slavii pri-

¹⁾ Intrucât zice el k slav vine din *ai*, deci *Данкестръ* din *Dana-istru*.

mesc și ei acest nume sarmatic, schimbându-i pronunțarea după spiritul limbei lor: Duná-i-stru. La rândul lor Românii, luându-l dela Slavi, au trebuit să-l pronunțe, firește, așa fel că prima rădăcină pur iraniană, *dana*, este ca și desființată și rămâne clară numai cea de-a doua, *-(i)stru*, care e străvechea formă indoeuropeană, comună Thracilor și Phrygilor, ca și Slavilor, Germanilor, Leților, etc. Dar această de-a doua rădăcină e numai un determinativ la prima: ea înseamnă, în thracică, slavă, germană, «curent», «curs», «râu». Ea este anexată la rădăcina iraniană *dana-* (însemnând iarăși «râu»), pe care o mai găsim tot autentică (nu cu schimbarea slavică, ori de alt fel, a primului *a* în *o* sau *u*), în *Danapris* (Sobolevskij l. c., p. 242, desface *Dana-ípr* și compară râul *Ibr* din Volhynia) și în *Tanais* (transcrierea greacă a iranianului *Danais*: nume identic cu al Dunărei, *Dana(α)is*, cum observă cu dreptate și Sobolevsky l. c., p. 243), dar cu alte determinative în a doua parte a lor: la *Dana-pris*, având rădăcina *pere-*, *pru*, pe care o regăsim în *Prut* (vezi mai jos)¹⁾, iar la *Dana-is* (în Tabula Peutingeriana și o formă *Tana-sis!*: Miller, *It. Rom.*, p. 598; cf. mai jos, la Dunăre, forma *Danuisis*) un sufix destul de comun. — Stabilim deci că este vorba la alcătuirea numelui Nistrului de o primă fixare, ante-slavă, poate și sub influență thracică, — întru cât ei se află până la Nipru (*Dana-pru*), — și care creează pe *Dana+stru*, sau, cum propune Sobolevskij, *Dana+istru*, ceea ce e acelaș lucru, ca etimologie antică, dar încă mai apropiat etimologiei slave. Numele fiind astfel răspândit și la Sarmați și Sciți și la Thracii nordici (*Tura* dacicul fiind probabil ceva local, ca și *Agalingus* goticul), el trece dela aceia la Slavi, iar dela aceștia, prin forma lor, la noi.

B. *Prutul*. Herodot spune singur (IV 48) că numele indigen al Prutului e *Πόρατα* și că numele de *Πυρετός* îi este dat de Greci, — că este un râu care, ca și celelalte patru ce se mai varsă în Dunărea de jos, *Τιαραντός*, *Ἀραρός*, *Νάπαρις* și *Ῥοδησσός*, curge prin ținut scythic și-și trage numele dela Sciți:

¹⁾ Sobolevskij zice *ípru*, dând exemplul râului *Ibr*. Ca și pentru *istru*, *i* dela început nu schimbă nimic în ce privește originea radicalului.

τόν τε Σκύθαι Πόρατα καλέουσι. Totuș, învățații, văzând deosebirea dintre *Porata* și *Prut* au socotit că trebuie să dea numelui actual alte etimologii. Niederle, o. c., I 1, p. 154, n. 2, le-a strâns pe toate cele de până la el: din thracicul (ipotetic!) *pērua*, *pēreu*, «râu» (Šafařík), din iranianul *par-«a umplea»*, *paurva* «bogat» (Müllenhoff), din grecescul *πόρος*, germ. *furth* «vad» (Rawlinson), din *pera*, *pru*, skr. *pru-th* («sprühen») (Tomaschek), în sfârșit chiar din slavică. Cred că origina iraniană a numelui Prutului nu se poate pune la îndoială după etimologia așa de sugestivă dată de Sobolevskij (l. c., pag. 241): *pār-auta(h)*, în care am avea rădăcina ir. *par* (dată și de Müllenhoff) + răd. avestică *aodha*, «ape», vechiu indic *odatī*, «izvorând», «învăluindu-se», deci «râu bogat în ape, în valuri». De altă parte forma pecenegă a numelui acestui râu reproduce destul de credincios pe cea scythică: *Βουράτ* dela Constantin Porphyrogenitul (*de adm. imp.*, 42, Bonn p. 179, 20) este tocmai *Πόρατα*, accentuat probabil mai exact decât tradiționalul *Πόρατα*. Cât privește transformarea lui *o* în *ü* (fenomen comun la Thraci, ca și la Slavi), o regăsim în *Donavi*, *Dünáv*, *Dünáj* (vezi mai jos, la etimologia numelui *Dunărei*). Dar nici din forma scythică, nici din cea greacă¹⁾, nici din cea pecenegă, nu poate ieși forma *Prut* de azi. Trebuie deci să căutăm un corespondent thracic, ori de alt fel, al rădăcinei iraniene, perfect asigurate prin celelalte nume vechi ale râului, și coexistând cu ea încă din timpul geto-scit. Acest corespondent este *pru-*, rădăcină pe care o găsim în sanscrită chiar cu forma derivată *pru-th-*, «a sări», «a izbucni», «a scânteia», «a stropi», «a stropși» (cf. Tomaschek II 2, 95, care dă numai ipotetic această bază) și pe care o regăsim în compoziția *Dana-pris*, *Dana-ípru*, *Dünk-prü*, mai înainte citate. Așa stând lucrurile, este clar că alăturarea de forma sau de pronunțarea scythică (r. sarmatică), luată și de

¹⁾ Dacă *Piretenses* din Moesia Inferior, pe care îi găsim acolo cu un *Emporium Piretensium* (CIL. III 12415 și 12417) sunt a se interpreta ca *Pyretenses* așezați aici în urma vre-unei transplantări de *Transdanuviani* (în acest caz din regiunile Prutului, *Pyretos*), cum a fost aceea așa de importantă a lui Plautius Aelianus pe la 52 d. Hr. (v. CIL. XIV 3608: *plura quam centum millia ex numero Transdanuvianorum.....trans duxit* și cf. *Histria* IV p. 567), e o întrebare la care nu se poate răspunde cu hotărîre, da sau ba.

Pecenegi, poate prin Slavi, a trebuit să existe o altă formă sau pronunțare, care ne vine direct din antichitate și care nu poate fi decât thracică. Un atare paralelism nu este de fel paradoxal, dacă ne gândim la atingerile dintre iraniană și thracică, în vocalism, consonantism și chiar în lexic (v. Kretschmer, *o. c.*, p. 209, 229, 239, 238, 168 sq. etc). În adevăr rădăcina *pru-* nu ne este necunoscută în ținutul thracic. În afară de numele diferiților prinți bithynici *Προουσίας*, avem toponimicele *Προουσιάς* și *Προούσα* cu respectivele etnice *Προουσιεύς* și *Προουσαεύς*, a căror bază (vezi Tomaschek, II 2, 22) e, evident, *pru*, din *preu-*, în formele derivate *preu-th*, sanscrit *pruth*, și *preu-s*, sanscrit *pruś*, astfel în cât eventual chiar *Prusias*, numele propriu, ar putea fi interpretat ca un primitiv *Pruthias* sau *Prusvias* (Tomaschek, *l. c.*). Prutul fiind mult mai adânc în teritoriu dacic, decât Nistrul, *această persistență a pronunției primitiv thracice (a unei forme probabil iraniene), nu e nenaturală. Dar ea nu e nici izolată.* Vom avea imediat ocazia să mai constatăm și altele. Destul să fixăm acum că ea ne este chiar documentată de Constantin Porphyrogenitul, *de adm. imp.*, 38, Bonn p. 171, 12: *Βροούτος*, alături de cealaltă, pecenegă, *Βουράτ*. Grecii dela Bizanț o aveau pe a lor prin Unguri dela Thraci, Pecenegii pe a lor prin Slavi dela Sarmați.

C. *Siretul*. Autorii antici ne păstrează trei forme pentru numele acestui râu: *Τιαραυτός* (Herod. IV 48), *Τέρασος* (Ptolemaeus III 8, 2) și *Gerasus* (Amm. Marc. XXXI 3, 7). Toate trei sunt transcrieri destul de corecte ale unuia și aceluiaș nume scitic: Čarañt (râul «repede») (cf. și Niederle, *o. c.* I 1, p. 155, n. 1, după Müllenhoff, D. A., III 163, — fără însă a lua poziție pentru numele scitic, propus de Tomaschek, II 2, 98) — cu deosebirea că pe vremea lui Ptolemaeus nă dinaintea lui *t* dispăruse, ca în atâtea alte cazuri de pronunțare provincială romană, chiar a vorbelor latine (cf. CIL. III pag. 2572, unde, special pentru terminația *ens* și pentru *n* înainte de *s* și *t* sunt un număr foarte mare de exemple). Dar din această pronunțare, a cărei ultimă formă dela Ammian, deci spre sfârșitul secolului al IV-lea, *Gerasus*, ne arată

continuitatea pronunțării scitice, nu puteau rezulta formele pe care le găsim la Constantin Porphyrogenitul (*Σαράτ* peceneg, *Σέρετος* ungaro-byzantin: *de adm. imp.* c. 42, Bonn, p. 179, 20 și c. 38, Bonn, p. 171, 13). Cum se explică acest fenomen, că, în loc să avem din *Gerasus* o formă analogă cu cea a Mureșului ori Argeșului ori Crișului (*Μορήσος*, *Τυμήσος*, *Κοίσος* la Porphyrogenitul, *de adm. imp.* c. 40, Bonn 174, 6-7; *Argesis*, vezi mai jos) d. p. Géraš, sau Géreș, am avut o formă așa de arhaică, precum e forma *Seret* r. *Siret*. Cred că nu e nevoie să accentuez mai mult analogia cu cealaltă formă arhaică păstrată, pentru *Prut*. Ori, dacă urmărim toponimicele thrace, găsim rădăcina care să fi menținut o pronunțare specific thracică, alături de cea scitică, a numelui Siretului. Avem localitatea *Σίρις* lângă lacul Prusias, cu variantele *Sirae*, *Σίρα*, byzantin *Σέρασι*, azi Seres, precum avem tribul *Σίρες* lângă Ergene (anticul Erginias) în legătură cu rădăcinile thraco-armene *sér*, *sirel* (iubire): v. materialul la Tomaschek (II 2, 82, cf. 42). În sfârșit avem — ceace e deosebit de important — chiar forma *Σέρετος* pentru o localitate din Dardania, la Procopius (*de aedif.* IV 4, ed. Haury, p. 120, 38), care știm că ne-a păstrat o mulțime de forme autentice thraco-dacice. Sunt înclinat deci a crede că avem și aici o persistență thracică paralelă cu cea scythică, dar în acest caz biruitoare asupra acesteia chiar la popoarele străine, așa fel ca formele pecenege dela Porphyrogenitul să reprezinte o firească reproducere a pronunției străvechi thrace, moștenite și de noi și de Slavi, iar nu o prelucrare originală și ciudată a formei scythice păstrate încă la Ammianus¹⁾. Siretul fiind și mai adânc decât Prutul în teritoriu dacic, lucrul pare firesc, iar dispariția formei iraniene la sfârșitul secolului al IV-lea, când dispar și Sarmații — Iranienii, cari o conservau — din izvoarele epigrafice și literare, se arată iarăși firească.

D. *Buzeul*. Nu avem decât un singur document asupra vechimei numelui acestui râu, povestirea din actele Sfinților

¹⁾ Asupra sufixului *-ta*, *-te*, *-tos*, nu mai insist, el fiind suficient de frequent în toponimia thracă.

privitoare la Saba «Goticul», care, în ziua de 12 April 372, a fost înecat în râul *Μουσεός*, de agenții executori ai persecuției lui Athanarich împotriva Creștinilor din regatul său. Din fericire știrile cu privire la Saba sunt contemporane, autentice și bogate, astfel că nici o îndoială nu poate fi asupra localizării pe hartă a râului de care vorbesc *Acta SS.* (Vezi tot materialul în cartea mea *Contr. la ist. creșt. daco-roman*, p. 156 și urm). Este vorba de *Βουσεός*, transcris *Μουσεός* în loc de *Μπουσεός*. Niederle (*o. c.*, II 1, p. 30) acceptă și el această identitate *Μουσεός* = Buzeul. Kretschmer, *Einleitung*, p. 236, relevă fenomenul de consonantism, foarte important în thracică, al schimbului între *m* și *b*: *Museos* putea fi, deci, eventual, chiar pronunțare reală thracică alături de *Buseos*. Cu dreptate cuprinde dară Tomaschek acest nume în lista toponimicelor thrace, propunându-i chiar rădăcina, ipotetică, bhuğ-«a îndoii» (II 2, 95). Cred însă că Tomaschek greșește lăsând acest nume izolat în mijlocul toponimiei thrace și nefăcând apropierile imperioase care urmează. În adevăr rădăcina *buz-* sau *būza* este foarte bine reprezentată în onomastica thracă, de care toponimia firește nu se poate despărți. Avem numele de persoane *Βύζας*, *Βύζης* și *Βύζος* din vremile cele mai vechi: Pausanias V 10, 3, pomenește ca întemeetor al Byzanțului pe un *Βύζας ὁ Θράκης βασιλεύς*, (cf. Tomaschek II 2 16). De altă parte numele *Βούζης* și *Βουσαῖς*, probabil ca nume bessice, apar în mare număr până la sfârșitul secolului al VI-lea în ținutul thracic din dreapta Dunării. Nu mai puțin, avem, ca etnonim, cunoscuți *Βυζηνοί* și *Βουζαῖοι* (cf. pentru material Tomaschek, p. 17). Este limpede că forma *Βουσεός*, sau mai exact *Βουζέος*¹⁾, reprezintă forma autentică getică a numelui acestui râu, păstrat întocmai, și foarte probabil fără nici un intermediar străin, la poporul nostru până astăzi.

E. *Argeșul*. Herodot (IV 48) înșirând numele de râuri daco-scythice, care se varsă în Dunăre, pomenește și un

¹⁾ De o eventuală pronunțare a lui *β* în vremea târzie romană și byzantină ca *v*, nu avem a ne împiedică aici: întâiu pentru că la Thraci nu se întâmplă aceeași schimbare, și al doilea pentru că chiar la Greci, diferitele nume thrace începând cu *β*, ne sunt păstrate și în transcrierea latină, cu *b*, în inscripții ori la autori latini, așa că pronunția lor thracică ne este asigurată.

Ῥοδησσός. Toată lumea a zis: *Ordessus* = Argeșul (cf. și Niederle, *o. c.*, II 1, p. 30 și harta dela pag. 32). Tomaschek (II 2, 94) nu face aceeași identificare, ci notează că acest nume e propriu zis asemănător cu acela al unei așezări cariano-milesiene pomenite la Marea Neagră, la E de Tyras (Ptolemaeus). Aspectul numelui e în adevăr «carian», dar așezarea la care face aluzie Tomaschek, fără a cită nici un izvor, cred că e mai mult o confuzie a lui Plinius, după care s'a luat și Arrian. Tomaschek de altfel nu trage nici un fel de concluzie și nu se pronunță asupra formei *Ῥοδησσός*. Ori este evident că această formă trebuie considerată împreună cu *Ῥοδησσός*, *Σαλυδοθησσός*, și toate celelalte toponimice cu sfârșitul în *-σσός*, care se mai întâlnesc în teritoriu greco-thrac. Kretschmer, *o. c.*, p. 405, e de părere, că eventual aceste forme ar putea fi și indogermanice, în vreme ce Pauli, *Eine vorgriechische Inschrift von Lemnos*, p. 79 (cf. Kretschmer, *o. c.*, p. 291 și 405 cu p. 193 n. 2) le consideră drept preindo-germanice. Părerea lui Pauli a prevalat: unitatea de viață thraco-phrygă din mileniul al II-lea a. Chr., în tot ținutul dintre Dunăre și Halys, a fost la fel în timpurile anterioare¹⁾. — Care e însă atunci adevăratul nume antic al Argeșului, pe care Herodot îl va fi auzit fals — el care eră din părțile Cariei — ca un nume «carian»?

La Mysii din Asia Mică, deci în ținut pur thrac, Hierocles ne-a păstrat în al său Synecdemus numele de localitate *Ἄργιζα*. În Tabula Peutingeriană numele localității e transcris *Argesis*. Am citat întâiu pe Hierocles, fiindcă Tabula deși mai veche, are multe greșeli de copisti. Cele două forme se susțin una pe alta și arată în aceeași vreme încotrò avem a căută forma imediat anterioară celei românești. În adevăr, precum ne-a ajutat Constantin Porphyrogenitul la explicarea numelui Siretului și tot el ne dă și formele așa de evident protoromânești *Μοορήσης* pentru Mureș (care, firește, nu vine direct nici din Maris, nici din vreun Marisia ori *Μάριος*

¹⁾ Toponomastica preindogermanică servește acum la o clarificare a stratificării popoarelor în Sud-Estul Europei și în Asia Mică și a fost întâiu științific tratată și pusă în valoare de Pauli (*o. c.*) și Kretschmer (*o. c.*, p. 188, 193, 290 sqq., 311 sqq. 357 sqq. 377 și 405).

oarecare, ci are cu totul altă evoluție, de care, poate ne vom ocupa altă dată), *Τιμησις* pentru Timiș, *Κρίσιος* (cf. aici și *Cresia*, *Crisia* dela Iordanes și Geogr. Rav.) pentru Criș — tot așa el ne ajută, indirect, să căutăm în forma *Argesis* ori *Argisis* pe cea din care a derivat imediat cea de azi. În adevăr, afară de exemplul din Mysia, pentru rădăcina thracică adevărată a numelui Argeșului, mai avem și alte pilde. În Bisaltia avem localitatea *Ἀργίλος*, care după glossa lui Hesychius *ἄργιλος-λευκόγειος*, ar fi «Alba», iar pentru râu, «râul alb» (Tomaschek II 2, 54 cu II 1, 4). În Thracia avem râul și castelul *Ἀργός*, eventual cu aceeași rădăcină *arg-* «a fi luminos, a străluci» (ibid. II 2, 92). Apoi, în Pelasgiotis, la NV de Larisa, în ținutul de pătrundere thracică, Strabo pomeneste străvechea așezare myceniană *Ἀργισσα*, lângă râul Peneu, și care pe vremea lui se chema *Ἀργουσα* (C. 439 și 440). În sfârșit exemplul hotărâtor ne este dat epigrafic în vestita inscripție a lui Burebista, dela Dionysopolis (Kalinka nr. 95 = Dittenberger, *Syll.*² nr. 342): localitatea *Ἀργιδάβα*, apare în inscripție (a se ceti pe fotografia dela Kalinka, unde se vede perfect tot cuvântul) tot cu *γ*, adică *Ἀργέ-δαβον*. Deci *Ἀργέ-σις* ori *Ἀργε-σις*. În ce privește sufixele general thracice *-ζα* (Tomaschek II 2, 61), *-ζις* (II 2, 63 și 53), resp. *-ισσα* (II 2, 55), *-ισσος* (II 2, 53), cred iarăș că nu e nevoie să le mai avem aici special în vedere, când sufixul *-σις*, el însuși, ne este deasemenea documentat, prin *Τίβρισις* (dela Herodot IV 49), ori *Πάννυσις* (Tomaschek II 2, 94 sq.), ori *Αἰζισις* (ibid. 53), ori chiar *Δάνουσις* (vezi mai jos). Clarificată astfel și originea, de astă dată pur dacică, a numelui râului Argeș și legătura strânsă între forma originală și cea românească, sunt încă și mai mult dispus să cred, că n'a fost nevoie de o mijlocire slavă pentru a trece dela *Arge-sis*, la *Argeș*.

Dar această concluzie cu privire la transmisiunea directă și continuitatea formală invariabilă a numelui *Argeș* e confirmată indiscutabil cu ajutorul lui Ptolemaeus, Procopius și, iarăș, Constantin Porphyrogenitul, deoparte, cu ajutorul toponimiei armene actuale de alta. Se știe azi că limbele thracă,

phrygă și armeană alcătuiesc o unitate organică în mijlocul celorlalte limbi indogermanice. Ptolemaeus cunoaște în Armenia Maior lacul *Arsesa* (*ἡ Ἀρσησα λίμνη*) (V 12, 3) și regiunea *Arsesa* (*ἡ Ἀρσησα χῶρα*) (V 12, 6). Porphyrogenitul, vorbind în cap. 44 din *de adm. imp.* de țara *Apachunes* și de orașele ei, citează de repetate ori orașul *Ἀρζες*, ortografiat odată (ed. Bonn, p. 191, 22) și *Ἀρσες*. Lacul e lacul *Van* de azi în prelungirea lui băltoasă nord-vestică, — orașul și regiunea sunt la nordul lacului Van și numele vechiu s'a păstrat: *Argis*. E, firește, străvechiul toponimic thraco-phrygo-armean, având rădăcina *arg-*, mai sus studiată, și care de fapt se pronunță încă de atunci, ca și azi, *arg*. Această rădăcină se întâmpină deopotrivă în Armenia vestică și în cea răsăriteană, spre lacul Van. În apropiere de *Caesarea*, oraș în Armenia apuseană, Fr. Spiegel notează în a sa *Erânische Altertumskunde* I, Leipzig, 1871, p. 185, muntele *Argaeus*, care azi se cheamă *Argîsh-dâgh*, adică exact numele *Argeș* păstrat din vechime până azi. De altă parte orașul *Ἀρζες*, pomenit de Porphyrogenitul la lacul Van, la Apus de orașul Pergri, îi e cunoscut și geografului orientalist Saint-Martin, care în ale sale *Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie* I, Paris, 1818, îl și identifică cu *Arses*, *Ardzes* dela Porphyrogenitul, sub numele contemporan de *Ardjesch*, în țara K'hadjperuni, cantonul *Ardjișa govid*. Saint-Martin notează că localitatea are și o fortăreață și că Syrienii numesc orașul și cetatea *Argysch*, iar Arabii *Ardjysch*, ceea ce revine la același *Argeș* bine cunoscut. Deasemenea Saint-Martin mai relevă că țara *Arsesa* pomenită de Ptolemaeus se vede a corespunde ca teritoriu tocmai ținutului orașului *Argeș* din *Khadjperuni*. De altfel Kiepert în al său *Atlas Antiquus*, harta IV și indicele numelor a înregistrat fără nici o rezervă aceste identificări: lacul și orașul *Arsesa* = *Ardjisch*-ul de azi¹⁾.

¹⁾ Ca simplu document notez aici că Weigand în studiul său «*Ursprung der südcarpathischen Flussnamen in Rumänien*», în *XXIV—XXIX Jahresh. des Inst. für rumänische Sprache*, Leipzig 1921, p. 70 și urm., dă Argeșului o etimologie cumanică (p. 79), Buzăului (p. 80) una bulgaro-maghiară, Prutului una ruteană, ca și Nistrului (p. 89 și 92), iar Siretului ar dori să-i dea o origine maghiară, dar nu are decât un argument comic, și renunță. Nici una din etimologiile de mai sus nu este, ca justificare filologică, serios prezentată.

Dar numele se întâlnește și pentru persoane, la Thracii din Balcani în secolul al VI-lea d. Hr. Procopius în *bell. Gotth.* II 2, ed. Bonn, vol. II, p. 151, 14, pomenește printre Thracii (Bessii) din armata lui Belisarius pe un *Κουτίλας* (vezi un altul la Histria: *Histria* IV, p. 595 sq.) și pe un *Ἀρζης*, despre vitejia cărora înșiră adevărate minuni.

Argeșul românesc este deci străvechiu thracic și de două mii de ani pronunțarea cuvântului a rămas aceeași.

F. *Dunărea*. În nici o limbă europeană, veche, sau nouă, numele râului nostru părinte, așa de strâns legat de întreaga noastră dezvoltare istorică și atât de cântat de poezia populară, nu apare la fel ca în românește. Grecii și Romanii au avut alt nume. Germanii, Maghiarii, Slavii, au azi alte nume. Iar cât privește pe strămoșii direct interesați și vecinii lor, adică Thracii și Scythii, respective Sarmații, din actuala pustă ungară, ei par a fi avut iarăși nume speciale, diferite de cel românesc. Să cercăm dară, pe un plan mai larg, în capitolul ce urmează, a lămurii, pe cât e posibil, origina numelui Dunării.

III.

Romanii au putut cunoaște Dunărea atât prin Rhaetia și Noricum, cât și prin Pannonia. Ei i-au dat numele pe care l-au găsit la locuitorii riverani din Austria și Ungaria actuală. Prima mențiune a acestui nume e destul de târzie: la Caesar, care cum știm voia să se coboare și spre Dunărea mijlocie, spre a supune pe Dacii lui Burebista, cari ajunseseră foarte primejdioși pentru întreaga stăpânire romană în peninsula balcanică. Caesar îi zice Dunării *Danuuius* (*bell. Gall.* VI 25). După el îi vor zice și Latinii și Grecii la fel, din ce în ce mai frecvent, înlocuind tot mai mult străvechiul nume dat de Greci — după Thracii sudici — *Ἰστρος* (de unde, latinizat *Hister*), încă delă Hesiod (sec. VII a. Chr.). Geografil antici, cari știau că ambele nume se bazează pe o realitate, întru cât de fapt în cursul de sus fluviul era numit de riverani *Danuuius*, iar în cel de jos *Istros*, au cercat să

fixeze punctul precis unde râul își schimbă numele, natural fără a reuși în această întreprindere, întru cât de fapt râul avea în cursul mediu și alte nume, real întrebuințate, precum vom vedea mai jos. Brandis, în articolul său *Danuuius* la Pauly-Wissowa IV 2103 sqq., a strâns în privința acestor chestiuni antiquarico-geografice un oarecare material destul de însemnat. Mult mai complet e însă materialul cules de Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, I, 1225 sqq. Totuș o interpretare a acestui material lipsește atât la Brandis cât și la Holder.

În adevăr, dela început se pun două chestiuni hotărâtoare: 1) originea numelui *Danuuius* și 2) adevărata sa pronunțare barbară, cu evoluția ei până la numele modern.

În privința originii¹⁾ Brandis se mărginește să afirme (p. 2105) că azi e general acceptată părerea, că numele *Danuuius* e de origine celtică (din *Danuwo-io-s*), Romanii luându-l dela Celții din Alpii bavarezi și austriaci, respective dela Celții din Illyricum. E adevărat că se găsesc în limba celtică rădăcini care, ca *dānu*, *dāna*, «îndrăzneț», «neînfrânat», ar putea procura o derivație, — dar, după cum observă însuși Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz* I 1225, numele Dunărei în orice caz nu e originar celtic, ci împrumutat: zicem noi, dela Iranieni și Holder singur compară zd. *danu* «râu», osset. *don*, — ved. *dānu* «ploae», «umezeală». Chiar în thracică Holder relevă tema *danus* (*San-damus*, *Ἄπι-δανός*), pe care o alătură de vechiul indic *dānu* «curgător», «lichid». Brandis uită — probabil — că Celții, ei înșii, nu sunt la Dunăre acasă la ei, ci sunt veniți din Vest și Nord-Vest. De ce adică ar fi dat ei nume nou Dunării la venirea lor, în loc să primească pe cel existent dinainte? Căci după cum am notat mai înainte, rădăcina *dan-*, *dana-*, în semnificarea clasică de fluviu, e iraniană, adică sarmatică, respective scythică. Ori Sarmații pe vremea lui Caesar sunt și ei la Dunărea mijlocie, în marea câmpie ungară și în munții Slovaciei actuale. Nimic nu împiedecă să admitem,

¹⁾ Cf. și Niederle, *o. c.*, I 1, p. 19, n. 3, iar asupra numelui Dunării la Slavi, ajuns indirect, prin neamurile germanice ori celtice, vezi întreaga discuție din punct de vedere slav, p. 17 și urm. Cf. și II 1, p. 169, unde Niederle susține că încă din sec. II Slavii începând a se coborî spre Dunăre i-au cunoscut numele dela diferiți Germani de aici.

că, chiar transmis prin Celți, numele roman al Dunării ar fi, totuș, de origine sarmatică. El ar intra atunci în marea familie iraniană, împreună cu Donul, Niprul, Nistrul, Prutul și Siretul.

În ce privește pronunțarea avem o mulțime de citate antice, culese atât de Holder (*o. c.* I 1225 sqq.) cât și de Brandis (p. 2103), cari ne arată că *Danuvius*, transcris grecește *Δανούβιος*, este o formă latină vestică, pe când de fapt în Orient se pronunță real de localnici *Dánuvis*, transcris grecește *Δάνουβις*. Cum însă *Dánuvis* putea suna și simplu *Dánuis* (cf. la Strabo, C. 304 și 314 forma *Δανούβιος*), se pare că unii indigeni, prin asimilare cu numele de râuri terminate în *-sis* (vezi mai sus, sub *Argeșul*), Timisis, Morisis, Argeșis, îl numeau și *Dánusis*. În orice caz Brandis nu are dreptate să emendeze fără nici un comentariu glossa dela Ștefan Bizantinul: *Δάνουβις ἢ Δάνουσις* în *Δανούβιος ἢ Δάνουβις*. Sigur e, că în părțile nordvestice ale Peninsulei Balcanice se pronunță numele Dunării ca *Dánuvis*, că adică, rădăcina numelui sună *danu-*, iar nu *duna-*, precum e rădăcina numelor actuale ale fluviului. O dovadă în plus despre aceasta îmi pare a fi și prezența rădăcinei *dan-* în numele de localitate *Δαυε-δέβαι* din ținutul Kavetzos, Dacia Mediterranea, la Procopius, *de aedif.* IV 4, ed. Haury, p. 121, 28. Dimpotrivă, în Nordul Dunării era o pronunțare, care anunță pe toate cele actuale, cu vocala *u*, în prima, și vocala *a* în a doua silabă, accentul rămânând acelaș, pe prima silabă. În adevăr din anii 390—420¹⁾ avem o mărturie foarte caracteristică la Pseudo-Caesarus din Nazianz, care ne spune că Goții, cari tocmai se aflau încă la Dunăre, îi ziceau *Δούναβις* și *Δονναῖς* (cf. exact formele slave *de mai târziu*, *Dunáv* și *Dunáj*, precum și cea germană de mai târziu, *Donau*). Pasagiile din Pseudo-Caesarus sună așa (*Dial.* I, 68): *τὸν... παρ' Ἑλλήσι δὲ Ἰστρῶν, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις Δανούβιον, παρὰ δὲ Γότθοις*

¹⁾ Seeck, la Pauly-Wissowa, III, 1300. — Müllenhoff, *Archiv f. Slav. Phil.* I 1875, p. 295, o datase tocmai de pe la 525 d. Chr., ba chiar după, firește greșit, căci la această dată *Goții* nu mai jucau nici un rol în părțile noastre, sediul *Visigoților* era departe în Vest, iar luptele lor cu *Byzantinii* nu se mai dădeau la Dunărea moesică.

Δούναβιν προσαγορευόμενον; (III 144) παρὰ δὲ Ἰλλυριοῖς (în Illyricum!) καὶ Ῥιπιανοῖς (în Dacia ripensis!) τοῖς παροῖκοις τοῦ Ἰστρῶν, Δανούβης, παρὰ δὲ Γότθοις Δονναῖς (emendat, cu dreptate, din *Δονναῖτις*, de Müllenhoff în *Archiv f. Slav. Phil.*, I, p. 293: articolul său despre *Dunăre* în germană și slavă) (Migne, *P. Gr.* 38, p. 936 și 1093). Menționând aceste forme, Pseudo-Caesarus notă deci în *Dial.* III 144 forma balcanică obișnuită, *Δανούβης*, adică *Δάνουβις* (cf. Holder, *o. c.*, I 1235), adică *Dánuvis* (Migne, *o. c.*, 38 p. 1093), care continuă a fi citată și de Procopius (*de aedif.* IV, 5) în sec. VI, ba chiar și mai târziu.

Se pune acum întrebarea: era forma cealaltă, pe care am atribuit-o Nordului Dunării¹⁾, o invenție gotică? Ziseră, ei Dunării pentru întâia dată *Dúnavis*, sau *Dunáuis*, sau cumva, ei nu făceau decât să ia dela localnici această formă, care tocmai ni e documentată alături de altele străvechi, ca *Gerasus*, pentru Siret, *Buseos*, pentru Buzeu, în izvoare quasi-contemporane (căci ne aflăm cu acestea din urmă pe vremea împăratului Iulian, el însuși un scriitor care pomeneste Dunărea cu numele tradițional în Sud, de *Dánuvis*)? — Răspunsul a fost dat cred definitiv de Müllenhoff (D. A.) și Holder (*o. c.*). Goții, la venirea lor în Dacia Scitică posedau un nume pentru Dunăre, și care era o formație specific germană: din iranianul *Dānava* sau *Dānavya* (sarmatic *Dānāvi*: după A. Sobolevskij în *Archiv f. Slav. Phil.*, XXVII 1905, p. 243) Celții creaseră al lor *Dānāv-io-s*, iar Germanii — prin intermediul celtic — *Dōnavia*, în care din iranian rămăsese numai rădăcina *Dan-Don*, iar pentru rest Germanii adăogaseră o nouă rădăcină, proprie, *awa* (gotic *ahva*), «râu» (cf. Holder, *l. c.*, și Müllenhoff, *Arch. f. Sl. Phil.*, *l. c.*). Goții aveau deci un nume al lor, *Dōnavi* — pe care însă aici la noi îl pronunțau *Dúnavi* — și pe care Slavii l-au moștenit întocmai dela dânșii, cu toate că au schimbat genul cuvântului, făcându-l masculin: *Dunav*, *Dunaj*. — Dimpotrivă însă Thraco-Romanii din Illyricum și Dacia Ripensis ziceau

¹⁾ Căci informația din Pseudo-Caesarus e, natural, o parafrază după scrisorile și spusurile lui Caesarus însuși, care pe la 350 era activ și cunoștea perfect lucrurile dela Dunărea-de-jos (cf. Seeck, la P.-W., III 1300).

contemporan *Δάνουβις* (Pseudo-Caesar. III 144) și Müllenhoff recunoaște că, independent de Goți și anterior lor, există aici o evoluție a numelui, caracteristică regiunii dela Dunărea de jos (*Archiv*, I, p. 294).

Pronunțarea *Dunavi(s)* se arată însă a fi fost ea însăși independentă de Goți și în orice caz anterioară lor. La sosirea lor în Dacia și la gurile Dunării, în sec. III, și apoi la marea lor migrație prin Dacia Scitică în sec. IV, ei ar fi trebuit să zică Dunării *Donavi*, așa cum i-au zis neamurile germanice și înainte și după trecerea prin Dacia. Doar Bastarnii fuseseră aici dinainte de Hristos, iar Germanii din Vest erau în contact direct cu Dacii noștri iarăși de sute de ani. În ce privește forma germanică *Donavi*, ea se cristalizase, probabil, cum crede și Holder (*l. c.*, p. 1225) încă dela începutul secolului I a. Chr. în Vest și se răspândise apoi treptat spre Răsărit. — Și totuși Pseudo-Caesarus ne spune repetat că Goții ziceau *Dunavi*, iar nu *Donavi*, cu o pronunțare care anunță pe cea slavă, deși Slavii nu erau încă aici.

Cred că forma cu *u* e nordthracică, sau, mai precis, dacică. Transformarea directă a lui *ā* (iranian) în *ū* (thracic) nu ne este suficient documentată pe teritoriu pur thracic — ca fenomen de vocalism thraco-dacic¹⁾ — pentru a ne dispensa de ajutorul altor limbi indogermanice în fixarea evoluției rădăcinei iraniene *dana-* la Daci. În adevăr, cum a arătat Kretschmer în a sa *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, p. 226, Thracii nu aveau trecerea dela *ā* la *ō*, deci din sarmaticul *Danava* ei nu puteau scoate pe *Donava*, necesar formării unui *Dunava* thracic. Dimpotrivă ei aveau, ca fenomen absolut banal, trecerea lui *o* în *u* (Kretschmer, *o. c.*, p. 221, 223, 225, 226) și anume atât a lui *ō* cât și a lui *ō*. Cum însă Dacii fuseseră din vechi timpuri în contact cu Germanii, forma germanică *Donavi* a numelui Dunării putea să le fie cunoscută cu mult înainte de venirea Goților. Dar *Donavi* germanic se schimbă mecanic la Daci în *Dunavi*. Pronunțarea gotică de care ne vorbește Pseudo-Caesarus, ca fiind uzată de Goți în secolul al IV-lea,

¹⁾ N'am avea decât *zara=zura* «apă» (cf. Tomaschek II 2, 102).

trebuiă deci să fie de fapt pronunțarea dacică adoptată și de ei, — dar netrecută mai departe celorlalți Germani și părăsită eventual chiar de ei după plecarea din ținutul Dunării-de-jos, și după reluarea în Vest a legăturilor cu ceilalți Germani, pentru cari rădăcina numelui Dunării a rămas constantă *don-*.

Dar mai mult decât atât: Dacii puteau chiar pe calea scito-sarmatică să ajungă la pronunțarea lor. Și poate această cale a fost cea adevărată, întrucât combinarea rădăcinei *dona-* cu sufixul *ris* de care vom vorbi îndată, a trebuit să aibă loc într-o vreme foarte veche, când încă se creau termeni noi pe cale de generație spontană internă. Rădăcina iraniană *dāna-* avea și varianta scito-sarmatică *dona* (cf. osset. *don*). Și Germanii și Scito-Sarmații dădeau deci — deopotrivă — Dacilor forma necesară pentru a ajunge la *duna-* dacic.

Fixat acum acest lucru, să vedem ce explicație se poate găsi pentru sufixul *-re*, care caracterizează astăzi în chip unic numele românesc al *Dunării*, față de toate celelalte limbi europene.

Nu voi face aici istoricul etimologiilor care s'au propus pe rând pentru numele Dunării, până la ultimele care căutau în Gallia sau la Volga elemente de lămurire pentru a doua parte a cuvântului acestuia enigmatic. Voi accentua numai un singur lucru: cuvântul e preromânesc și preslavic, deci dacic. Înlauntrul limitei de timp — cel mai târziu — de c. 100 a. Chr. și 100 p. Chr., deci oarecum contemporan cu numele germanic al Dunării — care se alcătuiă exact la fel: rădăcina străină *don* + sufixul germanic *awa* — a trebuit să se formeze și numele ei dacic: din aceeași rădăcină străină + sufixul dacic *ri-s*. Aș atribui chiar — firește, cu totul ipotetic — epocii de expansiune de pe vremea lui Burebista, când Dacii se întind în Vest până la Viena — deci adânc în teritoriu sarmato-celto-germanic — iar în Est până dincolo de Odessa — deci adânc în ținutul scytho-sarmato-germanic — crearea noului cuvânt. Dacă fenomenul s'a petrecut în Dacia transilvană sau în Dacia scitică, e greu de hotărât și de altfel și indiferent. Fapt e, că analogiile pentru noua alcătuire existau și în Răsărit și în Apus, în numele de râuri sau de locuri terminate în *-ri-s*.

Karl Brugmann a arătat în vol. II p. I, din *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* (ed. II Strassburg 1906) p. 323 sqq., rolul sufixelor în *r-* și *l-*. Dintre acestea sufixele *-ri-* și *-li-*, care «arată cea mai mare productivitate în vechile limbi italice și slavice» (p. 381 sqq.) sunt atât în vechea indică, în avestică, în lituană, cât și în greacă, în celtică și așa mai departe, active tocmai în formele care ne interesează aici *ri-ș*, *ri-s*¹⁾. Sensul pe care-l adaugă sufixul, e în general un determinant intensificativ al rădăcinii de bază, — în cazul nostru: *Dūna-ri-s*, «râul» prin excelență, râul mai mare decât celelalte (cf. la Brugmann și sensul comparativ, în care conceptul de contrast eră pus în asemănare și deosebire de aceste sufixe în *r-* și *l-*, provenite din adverbe cu înțeles local: *l. c.*, p. 323 și 165). În ce privește cantitatea lui *i* din *ri-s*, el nu putea fi decât scurt, ca și în celtică (v. numele de râuri ca *Ligeris*, etc.) în latină (*acris*, *febris*, etc.), în slavică, etc., așa în cât trecerea lui *ri-s* în *re* a fost ceva firesc.

Dar aceasta e teorie. Găsim noi de fapt nume de râuri ori de localități în ținutul thraco-scitic, formate cu *ris*, astfel în cât numele Dunării să se prezinte ca ceva obișnuit, iar nu absolut excepțional și enigmatic?

Răspunsul l-am dat în scurt și cu alt prilej. Reviu azi documentând filologic cele numai afirmate atunci.

Numele vechiu al Ialomiței arată să fi fost *Naparis*. Avem în acest nume, cum a observat și Tomaschek II 2, 96 și 98 baza *nap-a*, pe care o regăsim atât în numele de popor scitic *Νάπαι*, *Ναπαῖοι*, cât și în dacicul *Napoca*, în care sufixul *ac-a*, *oc-a*, *uc-a* e un fel de diminutiv (cf. p. 68 — la Tomaschek, *o. c.*) și se regăsește tot în Dacia încă și în toponimicele *Alboca* (etnic *Albocenses*), *Rataca* (etn. *Ratacenses*, *Ratacensii*). Baza *nap-*, pentru care Tomaschek compară gr. *νάπος*, *νάπη*, «râpă păduroasă», precum și alte

¹⁾ Ba chiar în limbele Asiei Mici (preindogermanice) sufixul *r-* este foarte productiv, în special în numele de localități (Kretschmer, *o. c.*, p. 328). Numele de localități în *-ra* vin de obicei dela nume de persoane. În ce privește numele de persoane în *-ris*, *-ras*, *-ros*, e interesantă constatarea că formele în *-ris* sunt nume de femei. Pentru genul feminin al Dunării aceasta e de reținut.

rădăcini indogermanice, în special iraniene, cu sensul fie de «îndoit», fie de «umed», ori «izbucnitor», «isvoritor» (p. 96), nu are, firește, nimic de-a face cu numele Niprului din sarmaticul *Danapris*, unde baza e *dana-*, iar *pris* e de pus în legătură cu rădăcina *pru-* (*iprū*, — vezi mai sus, la *Prut*). În ce privește lituanul *Nepras*, care corespunde lui *Danapris*, e posibil să avem, ca și în *Naparis*, rădăcina *Nep-*, cu sufixul *ra-s* (adică = *Nap-a-ri-s*), dar nu am posibilitatea de control suficient al acestei etimologii. Dimpotrivă e foarte probabilă rădăcina *nebh-* «a isvorî» în numele thrac de râu, *Νηψ* (*Νηβός*, acc. *Νηβα*) pe lângă Salonic, sau numele de localități *Νηψα* și *Νηβα*, și cu etnicul *Νηψαῖοι*, tot acolo, precum și la localitatea *Τρα-νίψαι* în ținutul muntos dintre râul Erginias și Pontul Euxin (Tomaschek II 2, p. 96 cu 68).

Intre râurile scitice Ovidius pomeneste în poemele sale *Ex Ponto* IV 10, 47 un *Sagaris*, pe care K. Kretschmer în Pauly-Kroll-Witte II A p. 5 îl identifică ipotetic cu Berezanul, ceea ce pare destul de probabil având în vedere și ceea ce urmează. În adevăr, la Răsărit de *Durostorum*, deci în Scythia Minor, avem o localitate *Saga-dava*, pomenită de Tabula Peutingeriana (v. Miller, *Itin. Rom.*, p. 506) și care ne dă deci legătura între thraco-scythicul *Saga-ri-s* de lângă Olbia și daco-scythica *Saga-dava* de lângă Durostorum. Numele *Sagae* ne este cunoscut și pentru Sciții dinspre Serica, în Turkestanul de azi (cf. Miller, *o. c.*, p. 623 și 625), cari mai sunt numiți și *Sacae* (totuși și o *cohors Sacorum* în Moesia sup.: CIL. III 14217⁶, probabil thraci iar nu scythi, de unde sigur și *Saci-dava*, cum mai e numită sus pomenita *Saga-dava* (cf. și Tomaschek II 2, p. 79), dela rădăcina skr. *çak-* «a fi tare, puternic», — ceea ce ar da eventual și pentru *Sagaris* al lui Ovidius, lectura *Sakaris*).

Dar avem și un *Sagaris*, sau, mai exact, *Sangaris*, pur thraco-phrygic: e râul bine cunoscut din Phrygia și Bithynia (cf. Miller, *Itin. Rom.*, p. 839 cu 670 și 639), în al cărui nume avem baza *Sang-*, cunoscută atât din Phrygia, în numele *Σάγγα* și *Σαγγία* (satul dela isvorul Sangariului), cât și din Dacia noastră, în *Σαγγι-δάβα*, localitate pe Oltul-de-sus, pomenită de Ptolemaeus (cf. și Tomaschek, II 2, p. 78 cu 98). — De altă parte, ca nume de persoană, *Sagaris*, e

Incheind aceste scurte considerații, nu pot să nu accentuez încă odată paralelismul thraco-slav al atâtor onomastice și toponimice românești: lângă locul sau accidentul geografic de veche numire aborigenă, o numire nouă slavă: *Ialomița* slavă între *Buzeul* și *Argeșul* dacic, vărsându-se în *Dunărea* dacică. *Siretul* și *Prutul* scytho-dacice având mai toți afluenții de nume slave. Și la fel cu munții noștri.

Este deci nevoie să nu se mai trateze aceste teme cu idei etimologice preconceptuate: exclusiv romanice ori exclusiv slavice. Să se ia în parte fiecare numire și să se analizeze pentru sine, cu mijloacele filologiei comparate, indogermanice și special carpato-balcanice, să se considere și împrejurările geografice, istorice și etnografice locale, și se va găsi atunci o persistență onomastică foarte caracteristică, după regiuni¹⁾. Adesea chiar insule foarte mici de străveche moștenire thraco-dacică vor apare aproape neașteptat în cutare ori cutare regiune de caracter general romanic, slavic, ori amestecat.

A trece fiecare onomastic ori toponimic neromanic fie deadreptul la elementele slave, fie în grupa preslavicelor ajunse în limba noastră, totuși, prin Slavi, cred că e o greșală.

Avem direct dela Thraci și Daci, pe calea thraco- și daco-romană, oarecare elemente, pentru a adăuga cunoștințe nouă la istoria originilor națiunii și culturii noastre. Desigur, nenumărate greutăți și deziluzii așteaptă pe cercetătorul acestor chestiuni așa de complicate și slab documentate, rătăcirii și înșelări de sine ca în rare alte domenii filologico-etnografice, — dar fiecare pas mai departe pe acest teren nesigur e un câștig prețios pentru știința despre originile noastre.

¹⁾ Am afirmat d. p. și cu alt prilej că nu noi am mers la Albanezi, ci, eventual, Albanezii au fost cu noi, ori lângă noi, așa ca azi să avem anume elemente de-ale lor în limba noastră. Atrag azi atenția filologilor asupra multelor nume terminate în *-ies*, pe care Procopius în *de aedif.*, IV 4, le înșiră în părțile Timocului și Nișavei de azi: *Σαλεβότες, Δουβότες, Βουρεβότες, Βαρβαβότες, Έναυβότες, Ίταβότες, Σκωβότες, Ζεαποβότες, Σαβωβότες, Πρεβότες*, — și cari s'ar putea compara cu forma messapico-albaneză de nume în *-ies* (*r-ies*), de care vorbește Kretschmer, *Eini.*, p. 263 și 274 cu 278. — In general toată toponimia balcanică a lui Procopius ar merită un studiu cât mai aprofundat, având a da surprinderi mari.

R É S U M É

Considérations sur quelques noms de rivières daco-scythes

Le territoire compris entre les Carpathes, le Balcan oriental, la Mer Noire et le Dniestr (Nistru), a été habité en grande majorité par les Gètes, déjà à une époque antérieure à nos connaissances historiques classiques, qui commencent à peine au VII-e siècle av. J.-Chr. Mais dans ce territoire gète (c'est-à-dire dace) il y a toujours eu des infiltrations plus ou moins importantes d'éléments iraniens: scythiques et ensuite sarmatiques. Les inscriptions et les monnaies nous conservent le souvenir de petits royaumes scythes entre Odessus et Callatis. Les Gètes aussi ont eu de grands mouvements d'expansion vers l'Est, en territoire iranien: les inscriptions grecques du Sud de la Russie nous conservent un grand nombre de noms thraces, de préférence au SO, dans les alentours d'Olbia.

Cette pénétration réciproque a créé dans cette région une synthèse très compliquée de formes de civilisation, où les éléments gètes sont profondément pénétrés par des éléments scythiques ou sarmatiques. Dans notre présent mémoire nous poursuivrons ce phénomène à travers quelques exemples typiques d'onomastique fluviale daco-sythe.

I. Nous trouvons dans la carte des privilèges, que l'empereur Trajan octroya le 25 octobre de l'an 100 aux Histriens (mon *Histria*, IV, p. 560), les suivants cinq noms de petites rivières: [*.]sampaëus, Calabaeus, Gabranus, Picusculus* et *Turgiculus*. Les deux derniers sont romains. Les trois autres devraient être thraces, car nous ne trouvons dans la Scythie Mineure, à cette époque, que des Thraces: les Daces et les Besses. Or, il se trouve, que les deux premiers noms sont, au contraire, très certainement, des noms iraniens, c'est-à-dire scythes.

Nous connaissons, par Hérodote, comme affluent du *Hypanis*, dans la Scythie, un *Έξαιμπαϊός*. Or ce nom et le [*.]σαμπαϊός* d'*Histria* (probablement *Asampaïos*) sont identiques. Minns, *Scythians and Greeks*, p. 39, en a donné l'étymologie: ce sont les racines zendes *asha, ashavan* «pur» et *pathi* «sentier», qui composent ce nom, dont le sens se retrouve jusqu'à nos jours dans la ballade populaire roumaine qui célèbre le Danube comme le grand «chemin sans poussière».

Quant au *Calabaeus* d'*Histria*, nous y retrouvons les deux racines *καλ(α)-* et *-αβ-* (resp. *-απ-*), dont la première veut dire en sanscrit «noir» et la seconde en néoperse «eau». Mais le *Calabaeus* n'est pas isolé en

bine cunoscut atât în Phrygia (CIG. III 3973) cât și în Galatia (CIG. III 4066): stând firește în legătură tot cu numele râului phrygian Σάραρις (cf. Pape, *Wörterb. der griech. Eigennamen*, s. v. Σάραρις, Σαραρίτις, Σαγγάριος și Σάγγα; cf. Renan, *Marc-Aurèle*, p. 193 și 194, pentru numele episcopului *Sagaris* din Laodicea), resp. Σαγγάριος (cf. Perdrizet, *Études Amphipolitaines*, în *Bull. de corr. Hell.*, 46, 1922, p. 49 și 56 sq., numele Σαγγάριος la Amphipolis, adică în ținut thracic).

Tot așa avem în regiunea Serdicei pomenit epigrafic un *vicus*, numit probabil după râul din apropiere, *Magaris* (CIL. X 1754: cei pomeniți în inscripție ca originari din acest *vicus* sunt dați ca *natione Bessi*), iar în ținutul *Scasseta*, deci prin aceleași părți, o localitate *Μαγούλαι* (Tomaschek II 2, 66, după *Procopius de aedif.* IV 4, ed. Bonn, care dă *Μαγομιᾶς*), sau *Μαγυμῖαι* (acelaș autor, ed. Haury, p. 122, 23, fără emendația necesară!), pentru care Tomaschek citează rădăcina zendică *magha-*, însemnând «gaură», «adâncime», ceea ce pentru *Magaris* ar da explicarea de «vale mare și adâncă», deci de «râul Văii», foarte naturală și existând de fapt în actuala noastră onomastică fluvială.

Cum poporul nu prea face totdeauna «filologie», ci adesea compune o sumă de cuvinte după analogii foarte aproximative cu forme anterior existente în limbă (compară felul cum tratează poporul nostru diferitele neologisme, stâlcindu-le), aș putea cită acum o întreagă serie de nume de râuri sau localități, terminate în *-ris* (aici *᾽Ον-αρις* Tomaschek II 2, 10, — *Ἄλυ-υ-ρις* II 2, 78—79, — *Πάσπιρις* (*Πασπίριος*) II 2, 95, râu chiar prin părțile Ialomiței, neexplicabil din slavă, — etc.), *-ra* (iată câteva care sunt în aceeaș vreme și perfect corecte filologic: *Σικέρα*, răd. *çikh* Tomaschek II 2, 80, — *Scapora*, răd. *skap-* II 2, 82, — *Capora*, răd. *kap-*, *qêp-* II 2, 84, etc.), *-ros*¹⁾, care să dovedească frecvența respectivului sufix în părțile thraco-dacice.

Dar mai mult decât atât: sufixul *-r-* este foarte productiv și în ținutul illyric al peninsulei balcanice, precum arată între alții și Dr. Petar Skok²⁾ în ale sale *Studje iz Ilirske Toponomastike*, Sarajevo 1920 (extras din *Glasnik Zemeljskog Muzeja*

¹⁾ Pentru *-ros* nu mai citez exemple, fiind prea numeroase.
²⁾ Asupra căruia mi-a atras atenția colegul Petre Cancel.

u *Bosni i Hercegovini* XXXII 1920, p. 29—46), p. 30 — 33. Căci acest sufix, cum am accentuat și mai sus, e general indo-european: din răd. *ong-* avem de pildă în ținutul illyro-thracic *Ἄγρος*, în Italia *Umbro*, *Umbro*, în Gallia *Ambris* (Tomaschek, II 2, 93; vezi în general Brugmann, *l. c.*).

Dar, se va zice, cum de n'a rămas, afară de Dunăre alt nume asemănător? Răspunsul e simplu. Am văzut că și în vechime avem formații foarte variate pentru numele de râuri. Cele în *ri-s* nu sunt cele mai numeroase. Dar *Dunărea* avea dreptul la o situație specială. Ori dacă examinăm numele antice păstrate pentru acest fluviu în scriitori și monumente, adică *Danuvius* (în diferitele forme derivate), *Ister* și enigmaticul *Μαρόας* (despre care Ștefan Byzantinul s. v. *Δάνουβις* ne spune că în vechime eră numele «scythic» — în sec. VII d. Chr. asta poate fi însă egal și cu «turanic» — pentru *Ἴστρος*), observăm că nici unul nu e dacic. *Danuvius* e iraniano-celto-latin, *Istros* este bessic (v. Jord. *Get.* 12, 75), adică, zicem noi, sud-thracic, iar *Μαρόας* va fi fost — cine știe? — poate hunic (dacă de cp. ung. *mát-oh-a* «nălucă», «spaimă»?). Dar Geto-Dacii, cari în timpurile lor de maximă expansiune se întinseseră până pe Warthe și Vistula, la Răsărit de Posen, în Silesia și în Galiția și totdeauna locuiseră ambele maluri ale Dunării, ajungând ca insule izolate până în Rhodope (vezi diferitele *-dave*, specific dacice, în toate aceste puncte, adunate, dar neinterpretate istoric, la Tomaschek, *o. c.*, și, tot așa, confundate, ca general thrace, la Kretschmer, *o. c.*), nu puteau să nu aibă și ei un nume al lor, sau să nu-și creeze unul, pentru râul cel mai mare al țării lor. Natural că Romanii și Grecii avându-și-le pe ale lor, atunci când au cunoscut pe Daci, nu le-au schimbat cu numele dacic. Mai mult: acest nume fiind indigen, adică barbar, nici nu s'a păstrat altfel decât ca element subteran, ca atâtea alte elemente specific dacoromane, chiar de origine latină. De ce, de pildă, s'a păstrat *pavimentum* pentru «pământ» numai la noi și nu și la ceilalți Romani? Și atâtea alți termeni, pe cari i-am amintit cu alt prilej, într'o lucrare asupra începuturilor creștinismului nostru?

* * *